T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

TEZKİRETÜ'L- BÜNYAN VE RİSALE-İ MİMARİYYE ESERLERİNDE KULLANILAN SANAT TARİHİ TERİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜŞRA BETÜL TECİM

İSTANBUL, 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

TEZKİRETÜ'L- BÜNYAN VE RİSALE-İ MİMARİYYE ESERLERİNDE KULLANILAN SANAT TARİHİ TERİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜŞRA BETÜL TECİM

Tez Savunma Jürisi

1. Tez Danışmanı: Prof. Dr. Aziz Doğanay

2. Üye: Prof. Dr. Abdülhamit Tüfekçioğlu

3. Üye: Prof. Dr. Ahmet Sacit Açıkgözoğlu

İSTANBUL, 2024

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

İÇİNDEKİLER I
I. GİRİŞ 3
A. Konunun Niteliği 3
B. Araştırma ve Yayınlar 4
C. Metot ve Düzen 5
II. TEZKİRETÜ'L- BÜNYÂN VE RİSÂLE-İ Mİ'MÂRİYYE 8
A. Tezkiretü'l- Bünyân 8
1. Sâi Mustafa Çelebi 12
2. Mimar Sinan 13
B. Risâle-i Mi'mâriyye 14
1. Ca'fer Efendi 19
2. Mimar Mehmed Ağa 19
III. SANAT TARİHİ KAVRAMLARI 21
A. DİNİ MİMARİ 21
1. Mimari Unsurlar 22
2. İnşâî Unsurlar 30
3. Haricî Unsurlar 42
B. SU MİMARİSİ 42
1. Kuyu 43
2. Hamam ve Bölümleri 43
3. Çeşme, Sebil ve Şadırvan 47
4. Helâlar ve Gasilhâne 49
5. Köprü 49

C. SİVİL MİMARİ 51
1. Ev 51
2. Ticari Yapılar 76
3. Eğitim Yapıları 77
4. Sağlık Yapıları 78
5. Tarikat Yapıları 79
6. Sosyal Yardım Yapıları 79
7. Sivil Mimaride Bazı Mekânlar 81
8. Tasnif Dışı Bazı Kavramlar 84
D. ASKERİ MİMARİ 85
1. Kale ve Hisar ve Burc 85
E. KENT DOKUSU 87
1. Şehir 87
2. Dış Çevre 88
F. MALZEME VE TEKNİK 89
1. Taş 89
2. Ağaç 94
3. Toprak 95
4. Madenler 98
5. Mermer ve Cinsleri 104
G. YAPI USTALARI VE ALETLER 105
1. Ustalar 106
2. Aletler 112
H. ÖLÇÜLER 129
1. Ölçüm 129
2. Arşın 131
3. Toprak Ölçüleri 132
İ. RENKLER 132
1. Beyaz 133
2. Siyah 133
3. Mavi 134
4. Yeşil 134
5. Kırmızı 135

6. Sarı 136
7. Alaca 136
8. Mor 136
9. Neftî 137
10. Erguvânî 137
11. Gülgûni 137
J. MUSİKİ 137
1. Sâzende 137
2. Saz 138
IV. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 145
V. TABLOLAR 148
BİBLİYOGRAFYA 191
DİZİN 196

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Minarenin Bölümleri 26
Şekil 2: Eşik 27
Şekil 3: Mihrap ve Bölümleri 29
Şekil 4: Kurna 45
Şekil 5: Külhan 46
Şekil 6: Şadırvan 48
Şekil 7: Musluk 49
Şekil 8: Sütunun Bölümleri 32
Şekil 9: Sütun Başlığı 33
Şekil 10: Kemer Çeşitleri 34
Şekil 11: Kubbe 35
Şekil 12: Örgüç Çeşitleri 36
Şekil 13: Revşen 38
Şekil 14:Müşebbek 40
Şekil 15: Alemin Bölümleri 41
Şekil 16: Oluk 42
Şekil 17: Oda 55
Şekil 18: Oda ve Çadır 56
Şekil 19:Şehnişin 57
Şekil 20: Zulla 61
Şekil 21: Kapı Ökçesi 63
Şekil 22: Bini 64
Şekil 23: Kullâb 65
Şekil 24: Halka 66
Şekil 25: Kilit 67
Şekil 26: Merdiven 67
Şekil 27: Tırabzan 68
Şekil 28: Döşeme 70
Şekil 29: Omurga ve Mahya 72
Şekil 30: Saçak ve Sundurma 73
Şekil 31: Ocak 76
Şekil 32: Köprü 51
Şekil 33:Tuğla 96
Şekil 34: Kerpiç Kalıbı 97
Şekil 35: Kiremit 98
Şekil 36: Taşçı İşaretleri 109
Şekil 37: Köşebend 113
Şekil 38: Kenet 113
Şekil 39: Kenet Türleri 114
Şekil 40: Zıvana 114

Şekil 41: Tezgah 116
Şekil 42: Keser 116
Şekil 43: Külünk ve Kazma 118
Şekil 44: Testere 118
Şekil 45: Matkap 119
Şekil 46: Matkap Demiri 119
Şekil 47: Burgu 120
Şekil 48: Rende 121
Şekil 49: Tığ 121
Şekil 50: Eğe 122
Şekil 51: Gönye 123
Şekil 52: Terazi 123
Şekil 53: Pergel 124
Şekil 54: Şâkul 125
Şekil 55: Tokmak ve Çekiç 126
Şekil 56: Mıskala ve Mühre 127
Şekil 57: Mala 128
Şekil 58: Veted 129

I. GİRİŞ

Osmanlı sanat tarihi üzerine kaleme alınan yazılı kaynakların eksikliği, geçmiş dönemlerin sanatını inceleme, anlama ve sanatçılarını tanıma noktasında bir engel teşkil etmektedir. Bu bağlamda Osmanlı sanatı ve mimarlarına dair yazmalar, Tezkiretü'l- Bünyân ve Risâle-i Mi'mâriyye, bahsedilen durumu aydınlatması adına öncelikli incelenmesi gereken iki eserdir. Alanında yazılmış ve metin olarak elimize ulaşmış bu kaynaklardan Tezkiretü'l-Bünyân, Mimar Sinan'ın anılarını ve yapılarını içermektedir. Ca'fer Efendi tarafından yazılan Risâle-i Mi'mâriyye, Mimar Mehmet Ağa'nın yaşamıyla ilgili bilgileri ihtiva etmekle beraber içerisinde sanat ve mimariye dair terimlerin anlatıldığı bir bölüm yer almaktadır. Bu çalışmada Tezkire ve Risâle'nin şu ana kadar yapılmış sanat ve mimarlık tarihi araştırmalarındaki yeri yanında; eserlerde geçen sanat tarihi kavramlarının incelenmesi, terimlerin Osmanlı ve günümüz sanat tarihindeki mana ve yaklaşımlarının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

A. **Konunun Niteliği**

Bu çalışmanın ana konusunu Tezkiretü'l-Bünyân ve Risâle-i Mi'mâriyye eserlerinde geçen sanat tarihi terimleri oluşturmaktadır. 16. ve 17.yy. Osmanlısında farklı alanlarda yazılmış pek çok eser varsa da günümüze ulaşmış ve sanat terimlerini öğrenebileceğimiz eserlerin sayısı oldukça azdır.

Osmanlı sanatı ve mimarisiyle ilgili kavramların incelendiği bu iki kaynağı araştırmamızın nedeni, hakkında az çalışma yapılmış olmasıdır. Bu araştırmalarda, özelikle çağdaş sanat yayınlarında, bazı Türkçe sanat tarihi kavramlarının yerini yabancı terminolojiden kelimelerin aldığı görülmektedir. Hâlbuki Tezkiretü'l-Bünyân ve Risâle-i Mi'mâriyye incelendiğinde

görülecektir ki tarihimizde her bir terim detaylarıyla kullanılmıştır. Çalışmamızda sanat tarihi terminolojisinde bir alternatif oluşturmak amacıyla bu kavramlar gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır.

B. **Araştırma ve Yayınlar**

Tezkiretü'l- Bünyân ve Risâle-i Mi'mâriyye hakkında yazılan eserler ve yapılan çalışmalardan tespit edebildiklerimizi bir liste halinde sıralayabiliriz:

- Tezkire ilk olarak 1897 yılında Ahmed Cevdet Bey tarafından Kütüphane-i İkdam'da yayımlanmıştır. Bu metinler ancak 1988 yılında Sadık Erdem tarafından Latin harflerine çevrilmiştir.
- Rıfkı Melül Meriç tarafından Adsız Risale, Risale-i Mimariye, Tuhfetü'l Mi'mârîn ve Tezkiretü'l-Ebniye isimli metinlerin 1939 yılında edisyon kritikleri yapılmıştır. Bu kritikler 1956 yılında yayımlanmıştır.

Suphi Saatçi, 1989'da Tezkiretü'l-Bünyan'ın Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, No. 4911'de kayıtlı bulunan nüshasını yayımlamıştır.

Tezkire hakkında yapılan son çalışma, Hayati Develi'ye aittir. Develi 2003 yılında eserin edisyon kritiğini yayımlamıştır: Sâî Mustafa Çelebi - Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l Bünyân ve Tezkiretü'l Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları).

Risâle ilk olarak Ahmed Cevdet Bey tarafından İkdam Gazetesi'nde tanıtılmıştır:

- "Kitabü'l-Mi'mariyye ve Safânâme", İkdam Gazetesi, sy. 10373, 26 Şubat 1926.
- "Konferans Tarzında Serbest Bir Ders Nümunesi", İkdam Gazetesi, sy. 10378, 3 Mart 1926.
- "Kitabü'l-Mi'mariyye", İkdam Gazetesi, sy. 10385, 10 Mart 1926.
- "Kitabü'l-Mi'mariyye", İkdam Gazetesi, sy. 10395, 20 Mart 1926.

Tahsin Öz'ün Arkitekt dergisindeki metinleri sonrasında müstakil bir kitapçık olarak basılmıştır:

- "Mimar Mehmet Ağa ve Risale-i Mimariye", Arkitekt, sy. 139-140, s. 179-186, 1943.
- "Mimar Mehmet Ağa ve Risale-i Mimariye II", Arkitekt, sy. 141-142, s. 228-234, 1943.
- "Mimar Mehmet Ağa ve Risale-i Mimariye III", Arkitekt, sy. 143-144, s. 276-282, 1943.

- “Mimar Mehmet Ağa ve Risale-i Mimariye IV”, Arkitekt, sy. 145-146, s. 37-41, 1944.

Risâle-i Mi’mâriyye Orhan Şaik Gökyay tarafından sadeleştirilerek yayınlanmıştır:

- “Risale-i Mimariyye - Mimar Mehmet Ağa-Eserleri”, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 113-215, 1976.

Batılı bir araştırmacı olan Howard Crane, Risâle’nin tıpkıbasımını ve İngilizce çevirisini yayımlamıştır:

- Ca‘fer Efendi, 1987. Risâle-i Mi‘mâriyye: An Early Seventeenth - Century Ottoman Treatise on Architecture, Howard Crane, Haz., Studies in Islamic Arts and Architecture, Supplements to Muqarnas, Volume I, Leidenand New York, E.J. Brill.

Risâle hakkında yapılan son çalışma İ. Aydın Yüksel’e aittir. Tıpkıbasımını ve Latin harfleriyle transkripsiyonunu yayınlamıştır:

- Ca‘fer Efendi, 2005. Risâle-i Mi’mâriyye, Haz. İ. Aydın Yüksel, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

C. Metot ve Düzen

Bu çalışma Tezkiretü’l-Bünyân ve Risâle-i Mi’mâriyye ve Sanat Tarihi Kavramları olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır.

Tezkiretü’l-Bünyân ve Risâle-i Mi’mâriyye bölümünde, eserler iki ayrı başlık altında verilerek öncelikle hangi araştırma ve incelemelere konu olduğu incelenmiştir. Daha sonra iki eserde bulunan bölüm adlarından ve bu bölümlerin içeriklerinden bahsedilmiştir. Tezkire’yi kaleme alan Sâi Çelebi ve Risâle’yi yazan Ca’fer Efendi için ayrı başlıklar açılıp biyografileri verilmiştir. Son olarak Risâle’de kapsamlı bir şekilde aktarılması sebebiyle Mimar Mehmed Ağa’nın da yaşam öyküsünden bahsedilmiştir.

Sanat tarihi kavramları bölümünü, öncelikle dini, sivil ve askeri mimari başlıkları oluşturmaktadır. Devamında kavramlar konularına göre, yapı ustaları ve kullandıkları aletler, mimaride kullanılan yapı malzeme ve teknikleri ve ölçüleri şeklinde bölümlendirilmiştir. Risâle eserinde bahsedilmesi bakımından renkler ve musikiye dair iki ayrı bölümde değinilmiştir. Tüm terimler Arapça, Farsça ve Türkçe anlamlarına göre tablo halinde verilmiştir. Her terimin Risâle’deki bölümlendirmeye göre bulunduğu yer (75a, 75b gibi) tablonun altında parantez içinde yazılmış; sonrasında alakalı tanım ve açıklamaları verilmiştir.

Sanat tarihi kavramlarının birinci bölümünü oluşturan dini mimari başlığı altında, cami ve cami ile bağlantılı kavramlar incelenmiştir. Kavramların sınıflandırılmasında Aziz Doğanay'ın "Mimari ve Tezyini Unsurlarıyla Câmi'" kitabındaki tasnifinden istifade edilmiştir. Dini mimari ile ilgili terimler mimari unsurlar, hârici unsurlar ve inşâi unsurlar olmak üzere üç alt bölüme ayrılmıştır. Bu tasnifte bir de câminin tezyini unsurları bölümü bulunmaktadır. Ancak eserlerde mimariye odaklanılıp sanatsal ve estetik bir tavırda bulunulmadığından, süslemeyle alakalı yalnızca birkaç yerde geçtiği tespit edilen terimler için ayrı bir başlık açılmamıştır. Var olan kavramlara burada kısaca değinilecektir:

Tezkiretü'l' Bünyân'da "Süleymaniye Camii'ne mermer sütunların getirilmesi" bahsinde Mimar Sinan Süleymaniye Camii'ni anlatırken, *musanna'* ve *sedefkâri nakışlı kündekâri* kapılarından, altın *yaldızlı* aleminden, *nakışlı* camlarından; kubbesindeki *müsenna hat*tan (bkz. s. 145); ve aynı konunun devamında verdiği mesnevide *sülüs ve nesih hattı*ndan bahsetmiştir. Ayrıca bazısı nesr bazısı nazım kısmında olmak üzere dört ayrı yerde (bkz. s.115, 150, 167) bezeme ve bezek anlamında *nakş* ve *nakş u nigâr* kelimeleri geçmektedir. Ve yazmanın sonunda "Selimiye Camii'sine Kaside" bahsinde *hatayi, rumi, islimi* ve *ıraki* motiflerinden (bkz. s. 167) bahsedilmiştir.

Risâle-i Mi'mâriyye'de ise Mimar Mehmed Ağa'nın mesleği dolayısıyla (pek çok yerde) *sedefkâr* kelimesi geçmektedir. Padişaha sunduğu tilavet iskemlesi ve kemendândan bahsedilirken *musanna* ve *murassa'* şeklinde nitelenmiştir. Birkaç yerde *zer, zer nişân* kelimeleri ile *altınlı* ve *yaldızlı* şeklinde nitelendirmeler de süsleme için kullanılmıştır.

Sivil mimari bölümündeki kavramların tasnifinde ve alt başlıkların oluşturulmasında Doğan Kuban'ın "Türk Ahşap Konut Mimarisi" eserindeki bölümlendirmelerinden ve Önder Küçükerman'ın "Anadolu Mirasında Türk Evleri" eserinden yararlanılmıştır. Pek çok kavramı ihtiva eden oda bölümündeki terimleri, yine Küçükerman'ın "Anadolu'daki Geleneksel Türk Evinde Mekân Organizasyonu Açısından Odalar" çalışmasındaki oda, oda cinsleri, odalar arası ortak alan, alt, üst ve yan örtü ve hizmet alanları şeklindeki ayrımına göre sınıflandırılmıştır.

Askeri mimari bölümünde konuyla alakalı az sayıdaki kavramlar incelendikten sonra malzeme ve teknik bölümünde yapı inşasında kullanılan geleneksel malzemeler ve bunların mimaride kullanım şekilleri anlatılmıştır. Yapı ustaları ve aletler bölümünde malzeme ve tekniği kullanan meslek adamları, işçi grupları ve bu kimselerin binaların yapımında

kullandıkları araçlardan bahsedilmiştir. Ölçüler bölümünde bazı uzunluk ve toprak ölçüleri verilmiştir. Bu başlıklar altındaki terimlerin açıklanmasında hem tanım hem de görsel malzeme olarak; Celâl Esad Arseven'in "Istılâhât-ı Mi'mâriyye: Osmanlı Dönemi Mimarlık Sözlüğü", Doğan Hasol'un "Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü", Neslihan Sönmez'in "Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü" ve aynı yazarın ""Osmanlı Mimarlığında Kullanılan Uzunluk Ölçü ve Birimleri"" çalışmamızda başvurulan ana kaynaklar olmuştur.

Mimari terimlerden farklı olarak -Risâle-i Mi'mâriyye'de ayrıntılı bir biçimde bahsedildiği için- renkler ve musiki terimleri için ayrı bir bölüm oluşturulmuştur. Ancak bu başlıklar müstakil bir çalışmaya konu olabilecek nitelikte olduğundan terimler hakkında bazı kısa bilgilerle yetinilmiştir.

Risâle-i Mi'mâriyye sanat ve mimari tarihi kavramlarını kapsamlı bir şekilde içerdiğinden Tezkiretü'l Bünyân'daki terimler için ayrı bir başlıklandırma yapılmamıştır. Buradaki terimler çalışmada aynı manaya gelen tanımların altında bir madde halinde verilerek Tezkire'de hangi sayfalarda ve kaç kere geçtiği italik bir şekilde belirtilmiştir.

II. TEZKİRETÜ'L- BÜNYÂN VE RİSÂLE-İ Mİ'MÂRİYYE

A. Tezkiretü'l- Bünyân

Osmanlı mimarlığından günümüze çok sayıda eser ulaşmıştır. Bu mimari yapıların somut olarak bulunmasına karşılık sanat tarihiyle ilgili yazma kaynakları oldukça sınırlı sayıdadır. Yapılara oranla az sayıda olan dönemin mimarlık yazmaları Osmanlı mimarlığını anlamak ve anlamlandırmak için yeterli değildir.

"Ülkemizde sanat tarihi alanında yapılan araştırmaların geçmişine bakıldığında yazma eserlerin tespitinin ve yayınına ilişkin girişimlerin 1930'lu yılların ortalarından itibaren yoğunlaştığı görülür. Bu zamana kadar İkdam Gazetesi'nin sahibi Ahmet Cevdet Bey'in özel ilgi alanı dâhilinde 1897'de bastığı Mimar Sinan'ın hayatını ve eserlerini içeren Tezkiretü'l-Bünyân ve birkaç makale halinde yine kendi gazetesinde neşrettiği Mimar Sedefkâr Mehmed Ağa'nın hayatına ilişkin Risâle-i Mi'mâriyye dışında önemli bir yayın faaliyeti göze çarpmamaktadır."[1] Mimarimize dair yazılan eserlerin mahdut olduğunu söyleyen Tahsin Öz de Tezkiretü'l Bünyân'dan şu şekilde bahsetmiştir: "Malûm olduğu veçhile bunların başında Mimar Sinan'ın zamanında yapılan binaları gösteren (Tezkiretül - Ebniye) ile bu mevzuya dair Saî tarafından yazılmış olan (Tezkiretül -Bünyân) gelir."[2]

Osmanlı mimarlık geleneğinde, Mimar Sinan'da gördüğümüz, mimarın eseri ve hayat hikâyesine ilişkin biyografiler kaleme alınması bir de Mimar Sedefkâr Mehmed Ağa'da görülmektedir. Risâle-i Mi'mâriyye'de Cafer Efendi Mehmed Ağa'dan önceki bazı mimar ağalara birer menâkıbname yazıldığını söylemekteyse de bugün yalnızca Mimar Sinan hakkında olanları bilinmektedir. Başka bir örneğe rastlanmamaktadır. Can bunun sebebini

[1] Selman Can, "Sanat Tarihinin Yazma ve Arşiv Kaynakları", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2009, sy. 14, c. 7, s. 559.
[2] Tahsin ÖZ, **Mimar Mehmet Ağa ve Risâle-i Mi'mâriyye**, İstanbul: Arkitekt Yayınları, 1944, s. 179.

Osmanlı geleneğinin klasik tavrı olan 'sanatçının bireysel kişiliğini eserlerinden ön plana çıkarmaması' konusundaki klasik tavrında bulur. "Bilgiyi şifahi olarak usta-çırak ilişkisi ile aktaran bir geleneğin yazılı kaynak bırakmaması nedeni ile sanatın bütün dallarına ilişkin üretim yapanların eğitim safhaları, kendi terminolojileri ve ürettikleri malların detaylarıyla ilgili bilgilerden mahrum durumdayız."[3] Diyerek sanatçının somut olanı ortaya koymaya odaklandığını ancak bunu yaparken işin teorisini aktarmadığına dikkat çekmektedir.

On altıncı yüzyılda kaleme alınmış bu metinler Mimar Sinan'ın mimari eserleri hakkında birincil kaynak sayılabilir. Bu eserler aynı zamanda Tezkiretü'l- Bünyân'ın ilk eskizleri, eksik nüshaları ya da aynı konuyu işleyen metinleri olarak değerlendirilmektedir. Bunlar Adsız Risâle, Risâletü'l-Mi'mâriyye, Tuhfetü'l-Mi'mârîn ve Tezkiretü'l-Ebniye'dir.

- Adsız Risâle: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, no. D.1461/3'te bulunmaktadır. Metin herhangi bir başlık taşımamaktadır. Mimar Sinan tarafından kaleme aldığı düşünülmektedir. Sinan'ın kısa biyografisini içermektedir. İlk defa Rıfkı M. Meriç tarafından Adsız Risâle ismiyle yayınlanmıştır.

- Risâletü'l-Mi'mâriyye: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, no. D.1461/4'te bulunmaktadır. Mimar Sinan tarafından kaleme aldığı düşünülmektedir. Adsız Risâle'den daha ayrıntılı bir şekilde Sinan'ın biyografisini içerir. Rıfkı M. Meriç tarafından yayınlanmıştır.

- Tuhfetü'l Mi'mârîn: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi no. D.1461/4'te, diğer iki metin ile aynı yerde ve aynı cilt içinde bulunmaktadır. Metinde fihrist, mukaddime ve hâtime bölümleri bulunmaktadır. Müsvedde şeklindeki metinlerde yapıların listesi on iki bölüm halinde verilmiştir. Rıfkı M. Meriç tarafından yayınlanmıştır.

Bu üç metin için Mimar Sinan'ın yazmayı tasarladığı otobiyografisinin üç ayrı aşamasıdır diyebiliriz.[4] H. Crane ve E. Akın'ın 'Sinan's Autobiographies: Five Sixteenth-Century Texts' adlı çalışmalarında, bu metinlerin tıpkıbasımları, Latin harfleriyle transkripsiyonları ve İngilizce çevirileri yayımlanmış; metinlerin ve elimizdeki nüshaların hatta kayıp olduğu tahmin edilen nüshaların birbirleriyle olan olası ilişkileri verilmiştir. Onlara göre, Adsız

[3] Can, "Sanat Tarihinin Yazma ve Arşiv Kaynakları", s. 567.
[4] Hayati Develi, Sâî Mustafa Çelebi- **Yapılar Kitabı: Tezkiretü'l Bünyan ve Tezkiretü'l Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları)**, İstanbul: Koçbank, 2003, s.12.

Risâle, Risâletü'l-Mi'mâriyye, Tuhfetü'l-Mi'mârîn metinleri Tezkiretü'l-Ebniye ve Tezkiretü'l-Bünyân'ın ilk eskizleridir.[5]

- Tezkiretü'l Ebniye: Bu metnin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Ankara Millî Kütüphane, Kahire Tal'at Kütüphanesi ve Millet Kütüphanesi'nde olmak üzere dokuz farklı nüshası bulunmaktadır. Yazarı Sâi Çelebi'dir. Ancak anlatımı Mimar Sinan'ın ağzındandır. Metnin yazılışındaki birincil nedenin Sinan'ın yapılarının toplu bir listesini oluşturmak olduğu söylenebilir. Yapıların listesi on üç bölüm halinde verilmiştir.

- Tezkiretü'l Bünyân: Bu metnin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Ankara Millî Kütüphane, Kahire Tal'at Kütüphanesi ve Millet Kütüphanesi'nde olmak üzere sekiz farklı nüshası bulunmaktadır. Sâi Mustafa Çelebi tarafından Mimar Sinan'ın ağzından kaleme alınmıştır. Mimar Sinan'ın hayatının bazı bölümleri, mimari yapıları ve yapıların özelliklerini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.

Sâi Çelebi'nin kendi ifadelerinden eserin yazılış amacını öğrenmekteyiz. Tezkiretü'l Bünyân'ı bir istek üzerine kaleme aldığını kendisi şu şekilde ifade etmiştir: "Bu güzel kitabın yazılmasının ve bu siyah peçeli güzelin yüzündeki süsün nedeni şudur: Günün birinde, Padişah'ın artık iyice kocamış olan baş mimarı Abdülmennan oğlu Sinan, zaman sayfasında adı ve izi kalıp hayırla anılmasına vesile olsun diye, bu kırık gönüllü, değersiz, elinden tutanı olmayan ve düşkün Sâi'den, başından geçenleri, nazımla düz yazıyı karıştırarak yazmamı istediler. (Bir süre sonra) gücüm yettiğince yazıp anlatarak, sevinçlere değer katlarına kırık dökük bir armağanla vardım. Yazdığım bu risaleye de Tezkiretü'l- Bünyân adını verdim. Bu öyküyü okuyan dostlardan dileğim, eksiklerini –olabildiği ölçüde- bağışlama eteğiyle örtüp, bu değersizi, 'yapıt veren hedef olur' meydanına hedef tahtası etmemeleridir."[6]

Anlatımı Tezkiretü'l Ebniye ile çok benzerdir. Ancak Tezkiretü'l Bünyân'da yapılarla ilgili bir liste verilmemiştir. Bir fihriste de rastlanmamaktadır. Metin herhangi bir sınıflandırma olmaksızın yazılmıştır. Alt başlıklar serbestçe atılmıştır.

Tezkiretü'l Bünyân'da geçen başlıklar yirmi bir tanedir:

• Şükür bahsi.

[5] Halil İbrahim Düzenli, "Mimar Mehmed Ağa ve Dünyası: Risâle-i Mi'mâriyye Üzerinden 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Zihniyet Kalıplarını ve Mimarlığını Anlamlandırma Denemesi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 2009, s. 24, 25, 26.)
[6] Develi, **Yapılar Kitabı,** s.38, 39.

• Peygamberimizin vasıfları üzerine.

• Peygamber torunlarının nitelikleri üzerine.

• Padişaha medhiye.

• Şehzadeye medhiye.

• Sultan Murat Han'ın sadrazamının vasıfları.

• Menakıbnameye başlanması bahsi.

• Zamandan yakınma.

• Yüce binaların vasıfları üzerine.

• Sinan'ın mimarlığa atanması bahsi.

• Sinan'ın mimar oluşu bahsi.

• Şehzâde Sultan Mehmet'in binası bahsi.

• Su kemerlerini yapımı; İstanbul'un çeşmelerine su getirilmesi bahsi.

• Sultan Süleyman Han'ın camisinin vasıfları üzerine.

• Mermer sütunlarının getirilmesi bahsi.

• Saraya dolap kuyusu yapılması bahsi.

• Büyük Çekmece köprüsünün inşası bahsi.

• Sultan Süleyman'ın vasıfları üzerine.

• Sultan Süleyman'ın vefatı bahsi.

• Sultan Selim'in camisinin inşası bahsi.

• Padişah III. Murat'ın tahta geçişi bahsi.

• Selimiye Camisine Kaside

Mimar Sinan'ın uzun yaşamı boyunca çok sayıda eser ürettiği malumdur. Ancak Tezkiretü'l-Bünyân'da bunların tamamından bahsedilmemektedir. Sadece en ünlülerinden söz edilmektedir. Bunların ilki on ikinci başlıkta geçtiği üzere Kanuni'nin çok sevdiği şehzadesi Sultan Mehmet için yaptırdığı Şehzade Camii'dir. Sonrasında İstanbul'a su getirilmesini anlatan kısım eserin en uzun bölümünü oluşturmaktadır. Padişahın İstanbul'un su sorununu çözmeye yönelik olarak inşa ettirdiği Kırkçeşme suyolunun yapımı detaylıca anlatılmaktadır.

1. Sâi Mustafa Çelebi

Sâi Mustafa Çelebi 16. yüzyılda Osmanlı sarayında eğitim almıştır. Nakkaş ve şair olduğu bilinmektedir.

Kınalızade Hasan Çelebi'den Sâi hakkında bilgiler edinmekteyiz. Sâi'yi belagat sahibi bir kimse olarak tanıtmaktadır ve bir şiirini örnek vermektedir. Şairliğinden bahsetmesine rağmen asıl mesleğinin nakkaşlık olduğundan bahsetmektedir. Kınalızade'nin "henüz genç yaşta bulunduğu, çok çalışması halinde ilerleyip olgunlaşacağını" ifade etmesi yaşı hakkında bir fikir vermektedir. [7]

Şairliğinden bahsettiğimiz Saî Çelebi'nin bir divan yazdığı bilinmektedir. Ancak henüz ortaya çıkmamıştır. Tezkiretü'l-Bünyân içerdiği şiirler sebebiyle aslında Saî'nin bir şiir kitabı sayılabilir. Ravzatü's-Selâtin başlıklı şiir ve tarih yazıları vardır. Sâi Çelebi pek çok yapının da tarih kitabesini yazmıştır.

Sâi'nin ölüm tarihiyle ilgili Riyazî'nin tezkiresi önemli bir kaynaktır. Divanında Sâi ile ilgili kısa bilgiler içeren on iki beyit bulunmaktadır. Şair Hâşimî'nin yazdığı "Gitti Sâireh-i fenâya bugün" satırı Sâi Çelebi'nin vefatı hakkındadır. İstanbul'da Silivri kapı çeveresinde defnedildiği yazılmıştır. Sâi'nin, 1595 yılında, İstanbul'da kırk yaşlarında öldüğünü söylemek mümkündür.[8]

[7] Suphi Saatçi, "Sai Mustafa Çelebi", DİA, XXXV, s. 539.
[8] Samet Aydoğan, "Tezkiretü'l-Bünyan'ın Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019, s. 3.

2. Mimar Sinan

Mimar Sinan'ın hayatıyla ilgili bilgiler kendi zamanında yazılmış metinlere dayanır. Bu metinlerden biri Sâî Çelebi tarafından yazılmış Tezkiretü'l-Bünyan'dır. Sinan'ın kendi ağzından kaleme alınan eserde, "Bu hakir, Sultan Selim Hân-ı Evvel'in gülistân-ı saltanatının devşirmesi olup Kayseriye sancağında ibtidâ oğlan devşirmek ol zamanda vâki olmuştur." İfadesinden Sultan Selim Han'ın saltanatı zamanında Kayseri sancağından devşirildiğini öğrenmekteyiz. Hangi tarihte devşirildiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak İstanbul'a geldiğinde yirmi iki yaşında olduğu ileri sürülmektedir.

Sinan bu dönemde, kendisinin ifade ettiği gibi padişahın hizmetinde Arap ve Acem diyarlarını gezerek gördüğü mimari yapıları örnek almıştır. Sonrasında yine İstanbul'a dönmüştür. Sultan Selim'in vefatından sonra Kanuni Sultan Süleyman döneminde seferlere katılmıştır. Yeniçeri olduğu sırada Rodos, Belgrat, Mohaç ve Boğdan seferine katılmış, Mohaç seferinden döndükten sonra yayabaşı olmuş, daha sonra zenberekçibaşılığa tayin edilmiştir.

Sinan, Kanuni döneminde İran Seferi sırasında Van Kalesi'nin Tatvan Gölü yakınlarında yaşanacak bir çatışma için Vezir Lütfü Paşa'nın isteği üzerine üç kadırga yapmış, bu gemileri top, tüfek gibi silâhlarla donatıp idaresini üstlenerek Safevî birliklerinin durumu hakkında bilgi toplamıştır. Bu olay, Sinan'ın mimarlığa yükselebilmesi için önemli bir adım olmuştur. Dönemin mimarı Abdulkerim oğlu Aleaddin Ali Bey, ölüp mimarlık makamı boş kalınca Lütfü Paşa, göreve Mimar Sinan'ı layık görerek "mimarlığa haseki olan Sinan subaşının getirilmesi gerekir. Ondan başka bu işi gereğince yapabilecek kimse yoktur." demiştir. Bunun üzerine Mimar Sinan kırk sekiz yaşında mimarbaşılığa getirilmiştir.

Mimarbaşı olduktan sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın ölen şehzadesi Şehzade Mehmed Han için çıraklık eserim dediği bir cami ve türbeyi inşa etmiştir. Sonrasında Kanuni'nin, Kâğıthane yakınlarında akarsuların pislenmiş ve tahrip edilmiş hallerini görerek suyolu inşası için Mimar Sinan'ı görevlendirmesiyle suyollarının inşasına başlamıştır. Sinan, İstanbul şehrine su dağıtmak için kemerler inşa etmiştir. Daha sonra Süleymaniye camii ve külliyesinin inşasına başlamış ve yedi yıl içerisinde tamamlamıştır. Mimar Sinan bu eserini kalfalık eserim diye nitelendirmektedir.

Kanuni Sultan Süleyman vefatından sonra tahta geçen II. Selim'in bir cami yapmasını istemesiyle Edirne'de Selimiye camisini inşa etmiştir. Tezkire'de caminin pek çok yönden övgüsüne has bir kaside bulunmaktadır. Eserde III. Murat'ın tahta geçtiği tarih verilmekle birlikte Mimar Sinan'ın bu dönemde inşa ettiği yapılar hakkında bir bilgi verilmemiştir.

B. Risâle-i Mi'mâriyye

Osmanlı döneminde padişah ve sadrazam gibi devlet büyüklerinin hayatlarını anlatan eserlere menâkıbnâme denilmektedir. Menâkıbnâmelerde kişinin hayatı anlatılırken aynı zamanda döneminin tarihî, dinî, içtimaî durumuna da ışık tutmaktadır. 1587 tarihinde Mimar Koca Sinan'ın hayatı ve eserleri üzerinde yazılmış bir kitap olan Tezkiretü'l Bünyân ve 1614 tarihinde kaleme alınan ve Mimarbaşı Mehmet Ağa'nın hayatını anlatan Risâle-i Mi'mâriyye bu soydan gelen iki değerli kaynaktır. Doğrudan bir mimarı, mimarın yaşamını ve mimarlık bilimini konu edinen bu metinler resmî belgeler haricinde metin olarak elimizde bulunan tek bilgi kaynaklarıdır.

Bu gelenekten gelen ve bu türün bir örneği olan Risâle-i Mimâriyye 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı Dönemi'nin sanat, edebiyat, tasavvuf, tarih, mimarî ve musikisini aktarması bakımından önemli bir yere sahiptir. Mimarlık tarihinde, Mimar Sinan'ın yaşamı ve yapıları üzerine yapılan çalışmalardan sonra, sanat konusunun doğrudan işlendiği[9] en önemli eserdir. Erdoğan'ın ifadeleriyle "İçerisinde Mehmet Ağa'nın hayat ve faaliyetlerine ait dağınık ve kısa bilgilerden başka fersah, parmak, mil, ayak, dönüm, evlek gibi eski Osmanlı devri ölçüleri ile çeşitli, mebaniye mütedair terimler ve mimarî ile ilgili bir takım sanatlarda müstamel âletler zikredilmektedir. Bu arada musikiye ve makamlarına dair bir bahis bile göze çarpmaktadır."[10]

Cafer Efendi'nin bilinen tek eseri olan Risâle-i Mi'mâriyye'nin bilinen ve günümüze ulaşan tek nüshası[11] Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Ms. Yeni yazmalarda 339 kayıt numarasıyla bulunmaktadır.

---

[9] Mustafa Cezar, "17. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Sanat Tarihi ile İlgili Noktalar", **17. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı (19-20 Mart 1998 Sempozyum Bildirileri)**, Sanat Tarihi Derneği Yayınları 4, 1998, İstanbul, s. 41-54.

[10] Muzaffer Erdoğan,"Osmanlı Mimarisi Tarihinin Otantik Yazma Kaynakları", **Vakıflar Dergisi**, İstanbul: Baha Matbaası, sy. VI, 1965, s.112.

[11] Topkapı Sarayı nüshasından başka nüsha olup olmadığı konusu ihtilaflıdır. Orhan Şaik Gökyay Ahmed Cevdet'in kütüphanesinde bir nüshadan bahseder. Günümüzde kayıp olan bu nüshayı Ali Emirî Efendi'nin istinsah ettirdiğini ve bu kopyanın çalındığını yazar.

Osmanlı mimari tarihinin önemli bir yazma kaynağı olan Risâle-i Mi'mâriyye'nin öncelikle Ahmed Cevdet Bey tarafından 1926'da baskısı yapılmıştır. Risâle'nin tanıtımı İkdam gazetesinde yayınlanan beş makaleden oluşmaktadır. 1943-1944'te Tahsin Öz daha detaylı olarak Risâle'nin bölümlerini içeren bir çalışma yayınlamıştır. Her ne kadar detaylı bir çalışma desek de bu basımda bölümlerin içindeki kaside ve gazellerin, bazı medhiye ve duaların ve zikredilen âyet ve hadislerin tekrarından vazgeçilmiştir. Veyahut kısaltılıp çıkarılmıştır. Eser bazı haşiye ve cüzi ilâvelerle neşredilmiştir."[12] 1976'da da Orhan Şaik Gökyay'ın çalışmasında da kaside ve gazellere yer verilmemiştir. Gökyay makalesinde, Risâle'de bulunan mimari terimlerin listesini günümüz Türkçesinde yayınlamıştır. Buradan anlaşılacağı üzere bu yayınlar tam metin şeklinde değildir. Risâle'nin tıpkıbasımı 1987'de ilk defa Howard Crane tarafından İngilizceye çevrilerek yayınlanmıştır. 2005 yılında ise ilk kez İ. Aydın Yüksel tarafından tüm metnin transkripsiyonu Latin harfleriyle yayınlanmıştır.[13]

Risâle'nin İçeriği:

Yazmanın bazı fiziksel özellikleri konusunda Muzaffer Erdoğan'ın açıklamaları şöyledir: "(Risale-i Mimariye) Sultan Ahmet Camii mimarı Kalkandelenli Mehmet Ağa'nın hayatiyle eserlerine tahsis edilmiş olup (87) varaktan müteşekkildir. Şeyh Behram oğlu Cafer Çelebi tarafından 1623 (H. 1023) tarihinde kaleme alınmıştır. (0.25 X 0.41) ebadında olan bu eserin yazma olan yegâne aslî nüshası, şimdiki halde, İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi'nde mahfuz bulunmaktadır. … Kahve renkli meşin bir cild içinde olup siyah mürekkeple tahrir olunmakla beraber bazı başlangıçları, haşiyeleri ve metin arasında geçen ayet ve hadisleri kırmızı ile muharrer bulunmaktadır. Her sahifede (25) satır olup bazı kısımlarında kelimelerin harekelendiği görülmektedir."[14]

İçeriğe bakacak olursak; Ca'fer Efendi'nin kendi ifadelerinden Risâle'nin yazılış amacını öğrenmekteyiz:

".. ba'zı mi'mâr ağalara birer menâkıbnâme tahrîr ve tasnîf olunmuş olup anlara menâkıbnâme tahrîr olunduğu gibi ol ilm-i hendese risâlesinden gayri dahi bizim mürüvvetli

[12] Erdoğan,"Osmanlı Mimarisi Tarihinin Otantik Yazma Kaynakları", s.113.
[13] Gül Kale, "Osmanlı Mimarlık Tarihi Yazımında Risale-i Mimariyye", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, c. 7, sy. 13, 2009, s. 405-423.
[14] Erdoğan,"Osmanlı Mimarisi Tarihinin Otantik Yazma Kaynakları", s.112.

Ağa Hazretleri'ne bir menâkıbnâme tahrîr eylemek üzerimize lâzım gelmeğin Hak teâlâ celle celâlühû ve amme-nevâlühû Hazretleri'nin inâyetiyle tahrîr eylemek vâki oldu"[15]

Cafer Çelebi tarafından kaleme alınan bu eserin konusu çok geniştir. Mimarînin yanı sıra musiki, edebiyat, tasavvuf, tarih, hadis gibi birçok alanda önemli bilgiler ihtiva eden Risâle-i Mi'mâriyye'nin yazım metoduna bakıldığında Tezkiretü'l-Bünyân'a göre daha sistematik bir yaklaşımla yazıldığı dikkati çekmektedir. Birinci varağın birinci sahifesi derkenarında "Temellekehü'l-fakir...Mahmud bin Hasan... Yazılarak Risâle'nin kime ait olduğu kaydedilmiştir."[16] 87 varaktan oluşan eserin fihrist varağında görüldüğü üzere eser 15 fasıl olarak yazılmıştır. Fihrist bölümünde fasılların hangi varakta olduğu ve içerdiği konulara değinilmiştir. Ayrıca kitabın alt bölümlerinin kısa içerikleri hem giriş bölümünde, hem de her bölümün başlangıç kısmında daha detaylı bir şekide yazılmıştır. Risâle, mensur bir eser olmakla birlikte içinde manzum parçalar vardır. On adet kaside, dört adet gazel ve bazı müteferrik beyit ve mısraları içermektedir. Mehmet Ağa'nın musikiye ilgisi dolayısiyle fasıl ve makamlara dair bazı bilgiler de içermektedir.

Risâle-i Mi'mâriyye'nin esas konusunu teşkil eden; yapı ve mimari ile alakalı kavramları ihtiva eden kısımda mimarlık terimlerinin üç dilde sıralanmış listesi verilmiştir. Crane Risâle'den hendese risalesi olarak nitelemektedir.[17] Ayvazoğlu, "Risâle tezkire sınıfına ait ve Mimar Sinan'ın yazılarını hatırlatsa da Tezkiretû'l Bünyan'dan farklı olarak yapı malzemeleri ve bazı ölçü meseleleri hakkında çeşitli bilgiler vermektedir. Mimari terminolojisi ile ilgili önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır."[18] Diyerek bu terimlerin terminoloji açısından öneminden bahsetmektedir.

Risâle'de verilen bölümler:

Risâle-i Mi'mâriyye 15 fasıldan oluşmaktadır. Her bir bölümün içeriklerine ait bilgiler Risâle'de üç farklı yerde geçmektedir. Birincisi fihrist kısmıdır. Bölüm içeriklerinin geçtiği ikinci yer Allah'a hamd, Peygamber'e salâvat ve sahabeler, dört halife ve Hz. Ali'ye övgü kısımlarından sonra fasılların içeriklerini daha ayrıntılı olarak verir. Üçüncü olarak ise her faslın başlangıcında geçmektedir.

[15] İ. Aydın Yüksel, **Risâle-i Mi'mâriyye** – Ca'fer Efendi, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2005, s. 9.
[16] Yüksel, **Risâle-i Mi'mâriyye**, s. ?
[17] Kale, **"**Osmanlı Mimarlık Tarihi Yazımında Risale-i Mimariyye**"**, s. 408.
[18] Beşir Ayvazoğlu, "Türkiye'de Sanat Tarihi Ve Estetikle İlgili İlk Çalışmalar*"*, **Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, sy. 5, s.979.

Orhan Şaik Gökyay'ın çalışmasında fasılların sadeleştirilmiş ve günümüz Türkçesindeki içerikleri şöyledir:

• Birinci Bölüm:

Ağa Hazretleri, Rumeli'nden devşirme ve acemi oğlanı olup gelüp Hasbahçeye girmiş, bir sanata heves etmiş ve o heves ettiği sanat hakkında bir düş görmüştür. Bu düşü bir ermiş kişiye yordurmuş, o ermiş te Ağayı o heves ettiği sanattan vazgeçirmiştir. Bunun üzerine Ağa Hazretleri sonra yine sadefkârlık ve mimarlık sanatlarını öğrenmek istediğinden o ermiş kişinin izni ve hayır duasıyla sedefkârlık ve mimarlık sanatlarına nice varmıştır ve ondan başka da kârgir dedikleri taş yapı olan Beytullahı ilk önce kim yaptı ve taşçıların ve dülgerlerin pîrleri kimdir, onu bildirir.

• İkinci Bölüm:

Ağa Hazretleri sadefkârlık ve mimarlık sanatlarını öğrendikten sonra sanatında ne kadar meharetli ve gereği gibi üstad olmuştur ve işlediği işleri karşılığında padişahların ve vezirlerin nice lütuflarını görmüştür. Ve rahmetli ve Tanrının mağfiretine ermiş Sultan Murad Han Hazretleri, Ağa Hazretleri'ne işlediği tansuk işleri karşılığında nasıl dergâh-ı Âlî Kapuculuğunu inayet buyurmuşlardır ve mutluluk getiren, ayrıntılarıyla onu bildirir.

• Üçüncü Bölüm:

Ağa Hazretleri, atabe-i aliyyede su nazırı ve mimarbaşı oluncaya değin Arabistan'da ve Anadolu'da ve Rum ve Kırım vilayetlerinde ne kadar yerler gezmiştir ve bazı eyaletlerde vezir müsellimi olup o vilayetlerde nasıl adalet ile hükmetmiştir ve hacıların yollarını kesen nice bin âsi Arab'ı az askerle nasıl kırup Ka'be-i Mükerremenin yollarını nasıl temizlemiş ve korkulmaz hale getirmiştir, onu bildirir.

• Dördüncü Bölüm:

Adı-sanı belli Ağanın lûtfunu ve keremini ve iyiliklerini ve nimetlerini bildirir.

• Beşinci Bölüm:

Ka'be-i Mükerremeye konan ve baştan ayağa altun ve gümüş bentlerle kaplı çelik kuşaklarını ve altun olukunu ve Halilü'r-Rahman –üzerine selam olsun- Makamı'nın minberini ve Ravza-i Mutahharaya sâfi altundan anahtarları nasıl işletmiştir ve bu âna gelinceye dek kaç şerefli cami ve kaç güzel mescit ve kaç medrese ve kaç hamam ve kaç saray ve kaç köşk ve kaç köprü ve kaç çeşme ve hepsi ne kadar hayrat yapmıştır, onu bildirir.

• Altıncı Bölüm:

Şimdi, Ulu Tanrının yardımıyla, tamamlanması yakında kolaylanacak olan Mahmiye-i İstanbul'da at meydanında, âlemin sığınağı olan padişah hazretlerinin ulu camiinin yapısı ne yoldadır ve Ağa Hazretleri, Ulu Tanrının yardımıyla bu güzel yapıya ne kadar önem

vermektedir ve insanoğlunun elinden gelen himmetini nasıl göstermiştir ve bugün de ne kadar dürişüp himmet etmektedir, onu bildirir.

• Yedinci Bölüm:

Mimar zirâı ve âmme zırâı herbiri kaç parmaktır ve bir parmak nasıl itibar olunmuştur ve mimar zirâının yirmi dört parmak üzere konulmuş olduğuna sebep nedir ve âmme zirâı yüz parmak üzere olup otuz iki girih üzerine konulduğuna sebep nedir, onu bildirir.

• Sekizinci Bölüm:

Ayak ve adım ve ok-atımı ve mil ve fersenk ve berîd ve karış ve dirsek ve kulaç nedir bunlarla ilgili olan şeylerin herbirisi ne kadardır hepsinin üç dil üzerine, yani Arapça, Farsça ve Türkçe ile adlarını bildirir.

• Dokuzuncu Bölüm:

Arapça ve Farsça ve Türkçe ile dönüm ve evlek ve çubuk ve nışan nedir. Onların ahvalini bildirir.

• Onuncu Bölüm:

Hendese ilmi gereğince konmuş olan dönümün ve çubukun ve nışanın ayrıntılarını bildirir ve bir dönüm de nasıl üç türlü itibar olunmuştur ve üç türlü itibar olunduğuna sebep nedir ve herbiri mimar zırâı ile kaç zirâdır, onu bildirir.

• On birinci Bölüm:

Saray ve ev ve hücre ve suffa ve dehliz ve satıh ve sakf ve tekke ve hankah ve kârbansaray ve bunlarla ilgili olan şeylerin Arapça ve Farsça ve Türkçe adları nedir ve hangisi Farsçadır ve hangisi Türkçedir, onu bildirir.

• On ikinci Bölüm:

Üç dil ile yani Arapça ve Farsça ve Türkçe ile bütün binaya giren kereste dedikleri kârâstenin adlarını bildirir.

• On üçüncü Bölüm:

Taşçılar ve dülgerler alet ve avadanlığının, yine bunun gibi üç dil üzere adlarını bildirir.

• On dördüncü Bölüm:

Bütün zanaat ehlinin alatleri ve avadanlıkları, hattâ mutriplerin aletleri de hendese ilmi üzerine ve kimisi taşçıların ve dülgerlerin aletlerine benzetilerek nasıl yapılmıştır, onu bildirir.

• On beşinci Bölüm:

Hayır duadır ki hepsinden hayırlı ve yararlıdır.

1. Ca'fer Efendi

Risâle-i Mimâriyye'nin yazarı Cafer Efendi hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Dönemin tezkirelerinde isminin yer almaması, Cafer Efendi'nin kimliğinin tam olarak bilinmediğini göstermektedir.

Araştırmacılar Cafer Efendi'nin ismi hakkında farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Risâle-i Mimâriyye eserinde kendisinden "Şeyh Behrâmoğlu Cafer Efendi" olarak bahsedilmektedir. Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlının önemli tarihi kişilikleri üzerine yazdığı Osmanlı Müellifleri adlı eserinde ise Cafer İyânî adıyla geçmektedir.[19]. Tahir, Cafer İyani'nin Sultan Ahmet Camii'nin mimarıyla ilgili bir eser kaleme aldığını söylemiştir. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde de Risâle-i Mimâriyye'nin Cafer İyânî'ye ait olduğu bilgisine yer verilmiştir. Ancak Mehmet Kirişçioğlu, Cafer İyânî'nin Cafer Efendi olamayacağını söylemektedir.[20] Orhan Şaik Gökyay da Cafer İyânî ile özdeşleştirilmesine karşı çıkmıştır. Cafer Efendi'nin Risâle'nin hiçbir yerinde "İyânî" mahlasını kullanmamasını sebep göstermiştir. Bu isimlerin yanı sıra Abdülkadir Dündar ve Muzaffer Erdoğan gibi araştırmacılar da Cafer Efendi'den "Cafer Çelebi" diye bahsetmiştir.[21]

Cafer Efendi'nin nereli olduğuna dair bilgi yoktur. Risâle'de memleketinin İstanbul'a bir aylık mesafede olduğu yazılıdır. Ancak, bu yerin neresi olduğu bilinmemektedir.

2. Mimar Mehmed Ağa

Sultan Ahmed Külliyesi'nin mimarı Mehmet Ağa'nın hayatı hakkında elimizde net bilgiler yoktur. Ayrıntılı bilgiyi Cafer Efendi'nin Risâle-i Mi'mâriyye adlı eserinden öğrendiğimize göre Mehmet Ağa'nın babasının adı Abdülmuin'dir ve bir oğlu vardır.
Bazı kaynaklarda Mehmet Ağa'nın doğum yeri ve yaşına dair farklı bilgiler bulunmaktadır. Goodwin'e göre 1540 senesinde Avrupa'da doğmuştur fakat Mayer aynı tarihi söyleyerek Rumeli'de dünyaya geldi demiştir. İzzet Kumbaracılar ve Muzaffer Erdoğan gibi bazı

[19] Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, (haz. M. A. Yekta Saraç), Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2016, c. 3, s. 976.
[20] Mehmet Kirişçioğlu, "Cafer İyânî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul, 1992, c. 6, s. 551- 552.
[21] Abdülkadir Dündar, "Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları", **Dini Araştırmalar**, 1999, c. 2, S: 5, s. 170.

araştırmacılar Mehmed Ağa'nın Kalkandelenli olduğunu[22] belirtseler de Evliya Çelebi'nin Mehmet Ağa'nın İlbasan'da 40 tane çeşme yaptırdığından bahsetmesi nedeniyle Zeynep Nayır-Ahunbay, Mehmet Ağa'nın Arnavutluk'tan geldiğini öne sürmüştür.

1567 yılında Kanuni Sultan Süleyman devrinde devşirme olarak İstanbul'a geldiği bilinen Mehmet Ağa Rumeli'den getirilmiştir. İlk olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesinde bahçe bekçisi olarak görevlendirilmiştir. Devamında Hasbahçe'ye atanmış burada musiki öğrenenleri görmüş, onlardan etkilenerek musiki ile ilgilenmiştir. Ancak, gördüğü bir rüyanın etkisinde kalarak dönemin âlimlerinden Vişne Mehmed Ağa'ya tabir ettirmiş ve onun nasihatiyle musikiden uzaklaşmıştır. Mimarlık ve sedefkârlık mesleğine ilgi duymaya başlamıştır.

Burada sedefkârlıktan kısaca bahsetmemiz gerekirse "Sedef, fildişi, abanoz veya midye, istiridye gibi deniz hayvanlarının kabuklarının iç tarafında oluşan menevişli ve parlak kalerli maddeler"e verilen isimdir.[23] Ahşap eşyayı sedef ile süsleme sanatına sedefkârlık ve sedefkâri denmektedir. Bu zanaatle uğraşan sanatkâra da sedefkâr denir. Mehmet Ağa Sedefkâriler Karhanesi'ndeki zanaatkârları izleyerek mesleği öğrenmiş ve kendini geliştirmiştir. Sultan Ahmet Câmi'inin sebili, ortasındaki şadırvanın karşısına denk gelen sedef kapı onun sanatının örneklerindendir.

Yaklaşık yirmi seneyi beraber geçirdiği Sinan'ın önerisiyle geometrik süslemelerden oluşan sedefkâri bir rahle hazırlamış ve yine Sultan III. Murad'a sunarak onun iltifatını kazanmıştır. Bu hediyesiyle kapıcılık (dergâh-ı Ali bevvablığı) görevine getirilmiştir. Sonrasında İstanbul kadılığında muhzırbaşılık, kapı kethüdalığı ve su nazırlığı gibi farklı farklı makamlarda bulunmuştur. Sekiz yıl su nazırı görevini ifa ettikten sonra Mehmed Ağa nihayetinde mimarbaşılık gibi yüksek mertebelere getirilmiştir. Mimarbaşı Mehmed Ağa'nın bu görevde ne kadar süre kaldığı bilinmese de Kasım Ağa'nın mimarbaşı olmasıyla görevini devrettiği göz önüne alınırsa 1622-23 tarihlerine kadar görevini sürdürmüş olabilir. Mimar Mehmet Ağa'nın ölüm tarihine kaynaklarda rastlanmamaktadır. Saadi Nazım Nirven İstanbul Suları adlı eserinde görevi devrettiği zamanı esas alarak 1622 yılında vefat ettiğini söylemektedir.

[22] İzzet Kumbaracılar, "Türk mimarları", **Arkitekt**, sy. 2, 1937, s. 59-60.
[23] Celâl Esad Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. **Sanat Ansiklopedisi**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983, c. 4, s.1174.

III. SANAT TARİHİ KAVRAMLARI

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Sınâat	Pîşe	Peşe	Sanat
Hirfet	Pîşe	Pîşe ve san'at	Zanaat
San'at	Dest-kârî	San'at	Sanat

(77b)

Sanaat, sınaat kelimeleri zanaat anlamına gelir.[24] Pîşe ve hirfet kelimeleri sanat, meslek anlamlarına gelir.[25] San'at da bir şeyi güzel yapmak, bir şeyin güzel, beğenilir olması için uygulanan kurallara denir.[26]

- *Hirfet kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [121].*
- *San'at kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 8 kez geçmektedir. Bkz: [121, 122, 123, 131, 142, 149, 156, 165].*
- *San'at kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 4 kez geçmektedir. Bkz: [174, 175, 177].*

A. DİNİ MİMARİ

Dini mimari bölümü ibadet yapıları ile tarikat yapıları ve eğitim yapılarını da ihtiva etmektedir. Çünkü Osmanlı mimarlığında camiler sadece ibadet mekânları olarak değil

[24] Doğan Hasol, **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 1995, s. 439.
[25] Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2013, s.427, 1014.
[26] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.1074.

toplumsal ihtiyaçları karşılayan çok yönlü yapıların toplandığı külliyeler şeklinde inşa edilirdi. Cami bu külliyenin merkezini oluştururdu. Cami, cami içerisinde bulunan mimari elemanlar ve caminin inşaat sürecinde kullanılan yapı terimleri Mimari Unsurlar ve İnşâî Unsurlar başlıkları altında detaylıca incelenmiştir. Caminin etrafında külliyeyi oluşturan medrese, hastane veya çeşme gibi yapılarla ilgili terimler de Harici Unsurlar başlığı altında verilmiştir.

1. Mimari Unsurlar

İslam kültüründe çok önemli bir yeri olan camiler estetik ve fonksiyonel bir bütünlük oluşturan özel bir mimari tasarımla inşa edilen ibadet mekânlarıdır. Camiyi oluşturan mimari unsurların incelendiği bu bölümde, cami ve mescidin tanımları yapıldıktan sonra; duvar, cami haremi, revak, minare, eşik, suffa, mihrap, minber, kürsü ve mahfil kavramları incelenmiştir.

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Câmi’	Mezgit-i âzîne	Câmi’-i şerîf	Cami

(71a)

Câmi’ kelimesi arapça cem‘kökünden gelmektedir. “Toplayan, bir araya getiren” anlamına gelir. Başlangıçta cuma namazı kılınan büyük mescidler için kullanılan el-mescidü’l-câmi‘(cemaati toplayan mescid) tamlamasının kullanımı giderek kısalarak yalnızca cami denilmiştir.[27] Arseven câmiyi müslümanların ibadet etmeleri için toplandıkları, içinde günlük beş vakit namaz haricinde Cuma ve bayram namazları da kılınan binaların büyüğü şeklinde tanımlamıştır.

- *Câmi’ kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 50 kez geçmektedir. Bkz: [115, 116, 117, 126, 127, 128, 129, 140, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 153, 158, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169].*
- *Câmi’ kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye’de 81 kez geçmektedir. Bkz: [175, 176, 177, 181, 182, 183, 184]. (181-184. sayfalarda, birinci bab başlığı ile cami-i şeriflerin isimleri liste şeklinde verilmiştir. Camilerin sayısı 80 olarak yazılmıştır.)*

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Mescid	Secdegâh ve mezgit	Mescid	Mescit

[27] Ahmet Önkal, Nebi Bozkurt, “Cami”, DİA, c. VII, s. 46.

(71a)

Mescid Arapça'da sücûd kökünden gelmektedir. "Eğilmek, tevazu ile alnı yere koymak" mânasına gelen kelimebir mekân ismi olarak "secde edilen yer" anlamında kullanılmaktadır.[28] Türklerde günlük kullanımda caminin küçüğüne mescit denir. Genellikle büyük camilerin haricindeki mahalle aralarında yapılmış küçük camiler için kullanılmıştır. Mescitler câmi'ye göre ayrı bir mimari yapıda, sivil mimari tarzında inşa edimiştir.[29]

- *Mescid kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 4 kez geçmektedir. Bkz: [129, 158, 166, 168].*
- *Mescid kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 51 kez geçmektedir. Bkz: [185, 186]. (185 ve 186. Sayfalarda ikinci bab başlığı ile mescid isimlerinin listesi verilmiştir. Adedi 51 olarak yazılmıştır.)*
- *Secdegâh kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz:[152].*

a) Duvar/ İhâta Duvarları

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Muhavvata	Cây-ı dîvârîn	Duvarlı yer ve havlı	Avlu
Muhavvata-ı dâhiliyye	Cây-ı dîvârîn-i enderûni	İç havlı	İç avlu
Muhavvata-ı hâriciyye	Cây-ı dîvârîn-i bîrûnî	Taşra havlı	Dış Avlu
Cidâr	Dîvâr	Dîvâr(duvar)	Duvar
Hâit	Dîvâr ve pâs künende	Duvar ve saklayıcı	Duvar
Sedd	Dîvâr ü üstüvâr kerden	Duvar ve pekitmek	Set
Sülme	Rahne-i dîvâr ü cüz-i o	Duvar gediği (gedügi) ve mutlakan gedik	Gedik

(72a, 75b)

Dîvâr, taş, tuğla veya kerpiçden yapılan kâr-gîr cidar anlamına gelmektedir.[30] Hâit kelimesi de bir yeri çevreleyen duvar, tahta perde ve çit gibi şeyler için kullanılmaktadır.[31] Sedd

[28] Önkal ve Bozkurt, "Cami", s. 46.
[29] Arseven, **Sanat Ansiklopedisi,** c.III, s.1308.
[30] Celâl Esad Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 85.
[31] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.s.359.

kelimesinde bir şeyi kapama, tıkama, mâni ve perde olma anlamları vardır. Sülme duvarda bulunan gedik ve çatlak anlamına gelir.[32]

- *Dîvâr kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz:[116].*
- *Sedd kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz:[160].*

b) Avlular/Câmi Haremi

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Harîm	Pîrâmen	Çevre, havlı	Avlu

(71b)

Harem de denilen harîm kelimesi hane ve havlu gibi gayrın taaruzundan masun olan yer, mekân-ı mahfûz anlamlarına gelmektedir.[33] Mimari bir terim olarak harîm, camilerin etrafı duvarla çevrilmiş, camiyi etrafındaki diğer yapılardan ayıran dış avlusu anlamında kullanılmaktadır.[34]

- *Harîm kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 3 kez geçmektedir. Bkz: [128, 168].*

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Harem, harâm	Harem-i ka'be-i mükerreme ve cây-ı pâs	Kâ'be yöresi ve koru yeri	Mescid-i Harâm

(71b)

Haram ve harem kelimeleri eş anlamlıdır. Sözlükte "yasaklanmış, korunmuş, dokunulmaz" mânasına gelmektedir. Terim olarak Mekke ve Medine'nin, sınırları Hz. Peygamber tarafından çizilen çevresi için kullanılmaktadır[35]. Burada canlılarının öldürülmesi ve bitki örtüsüne zarar verilmesi yasaklanmış olduğundan harem olarak adlandırılmıştır. Risâle-i Mimâriyye'de de Kâbe'nin bulunduğu yer anlamındadır.

[32] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.s.1131.
[33] Alî Nazîmâ ve Faik Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati**, Ankara, TDK Yayınları, 2018, s.127.
[34] Arseven, **Sanat Ansiklopedisi,** c.II, s.689.
[35] Salim Öğüt, "Harem", DİA, XVI, 127.

Osmanlı camilerinde ortasında genellikle bir şadırvan bulunan iç avlu için de (harim)harem kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.[36]

- *Harem kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 3 kez geçmektedir. Bkz: [128, 153, 160].*
- *Harem kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 1 kez geçmektedir. Bkz: [184].*
- *Harâm kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz:[168].*

c) Revâklar

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Rivak, rüvâk, revak muarrebdir	Çâr-tâk-ı kabûlî	Sundurmalı önü açık çârtâk	Revak

(72a)

Revak kelimesi ev önündeki sakf, saçak, şehnişin, kubbe için,[37] kapı önlerinde üstü örtülü ve önü açık direkli kemer altı ve saçak altı için kullanılmaktadır. [38] Revaklar çoğunlukla ön yüzü açık, arkası duvarlı ve üstü tonoz, kubbe veya düz tavanla örtülü olur.[39] Yani revak hem hem desteği hem örtüyü hem de duvarı içine alan yerin adıdır. Bu unsurların bir araya gelmesiyle cephe tasarımında estetik bir duruş oluşur.

Revakların sıcak iklimi olan bölgelerde yaygın kullanılmasından da anlaşılabileceği gibi mimari olarak güneşten korunmak için tasarlanan bir gölgeliktir.

- *Revak kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 2 kez geçmektedir. Bkz: [115, 178].*

d) Minâre ve Kısımları

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Menâre	Cây-i bâng-i nemâz	Ezân okunacak yer	Minare
Şurefe	Künküre	Şerefe	Şerefe

(71b)

[36] Arseven, **Sanat Ansiklopedisi**, s. c.II, s.688.
[37] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 436.
[38] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 89.
[39] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 424.

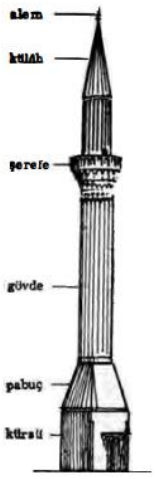
Ezan mevkii, me'âzine ve mevzi'-i nur da denilen ve ışık çıkan yer manasındaki minare, camilerdeki ezan okumağa mahsûs şerefeli yüksek kule anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber döneminde ezan okunurken üstüvâne diye adlandırılan bir yüksek bir yere çıkıldığı bilinmektedir. Minarenin mimari bir unsur olarak ortaya çıktığı yer ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Çan kuleleri, gözetleme kuleleri veya haberleşme kulelerine dayandıran farklı görüşler bulunmaktadır. Minareler farklı bölgelerde farklı malzeme ve biçimlerde; genellikle taş, tuğla veya ahşaptan; yuvarlak ya da kare formda inşa edilmiştir.

Minarenin bölümleri vardır. Türk minareleri aşağıdan yukarıya doğru şöyle adlandırılır: kürsü, pabuç, gövde, şerefe, petek, külah.[40]

Çıkıntılı yer anlamındaki şürfe kelimesinden gelen şerefe minarelerdeki ezan okunan balkon için kullanılmaktadır.[41] Şerefeler minare üzerinde birkaç adet olabilmektedir. Osmanlıda birden fazla minare ve şerefe yalnızca selâtin camilerine özel bir durumdur.

Şerefe kelimesi Memluk mimarisinde farklı anlamda kullanılmıştır. Bir mescit veya bir kasır gibi bir mekanın en üstüne konulan süs, taç anlamına gelmektedir.[42]

- *Menâre kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 8 kez geçmektedir. Bkz: [128, 143, 145, 164, 167].*
- *Şerefe kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 2 kez geçmektedir. Bkz:[164].*

Şekil 1: Minarenin Bölümleri [43]

[40] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 356.
[41] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 101.
[42], Muhammed Amin ve Laila Ali İbrahim, **Architectural Terms in Mamluk Documents: (648-923 H.), (1250-1517**). American University, 1990, s. 70
[43] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 357.

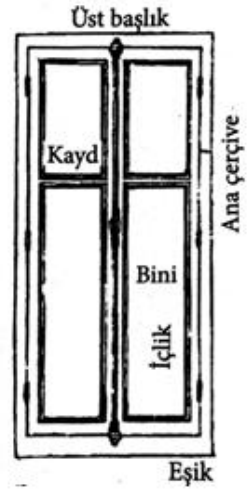
e) Eşik

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Atabe	Âsitân ve âstâne	Eşik	Eşik
Fâiz	Âsitân-ı ziverîn	Kapının üst eşiği	Kapının üst eşiği
Üsküffe	Âsitân-ı zîrîn	Kapının alt eşiği	Kapının alt eşiği

(71b)

Eşik kelimesi, kapı boşluğunun altına gelen ve kapının ayırdığı iki hacmin döşemelerinden biraz yüksekçe olan üzerine basılmak için konulmuş kapı eni uzunluğundaki taş veya tahta kısım anlamına gelir.[44] Pencere eşiği için de kullanılmaktadır.[45]

İslam mimarisinde caminin haremine girilen kısım olması sebebiyle uhrevi bir anlam yüklenmiştir.

Şekil 2: Eşik [46]

f) Sofalar (Suffa)

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
İyvân (eyvan) muarrebdir	Sâyebân ü teşîr ü çâr-tâk	Sâyebân ve soffa ve çardak	Eyvan

(71b)

[44] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 176.
[45] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 29.
[46] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 69.

Eyvan kelimesi büyük sofa anlamına gelir.[47] Çardak anlamında kullanıldığında dört kemerden oluşan direkli kapı önü veya tahta pûşlar üzerinde birkaç direkden yapılmış sâyeban kastedilmektedir.[48]

İslam tarihinde suffa şeklindeki telaffuzu ile Mescid-i Nebevi'nin giriş kısmında bulunan ve evleri olmayan sahabilerin yaşadığı kısmı ifade etmektedir. Burada kalan sahabilere de ashab-ı Suffa denilmiştir. İç avlunun camiye bağlandığı ve bugün son cemaat yeri olarak ifade edilen kısma giriş sofası denmesi de İslam mimarisindeki yeri dolayısıyladır.

İslam mimarisinin önemli bir elemanı olan eyvan ise, genellikle yapının ortasında üç tarafı çevrili ve iç avluya bakan mekân manasındadır. Üstü tonoz örtülü bu mimari unsurun İran ve Orta Asya cami ve medreselerinde yaygın kullanıldığı görülmektedir.

- *Suffa kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 2 kez geçmektedir. Bkz: [128, 145].*
- *Eyvân kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz:[122].*

g) Mihrâb

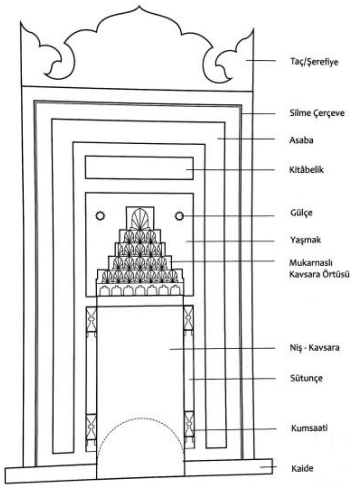
Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Mihrâb	Cây-ı imâm	İmâm yeri, mihrâb	Mihrap

(71b)

Mihrap camilerde ve mescitlerde imamların durduğu hücre veya niş şeklindeki mahaldir. Mihrap Kâbe-i şerifenin istikametini irâe etmektedir.[49] İslam mimarisinde Hz. Peygamber döneminden sonra ortaya çıkmış bir uygulamadır. Niş şeklinde mihrabı ilk olarak Ömer b. Abdülaziz 'in Mescid-i Nebevi'de inşa ettirdiği rivayet edilmiştir.

Mihrabın sütunçe, niş-kavsara, kitabelik, çerçeve ve taç diye isimlendirilen bölümleri vardır. Görselde daha detaylı bir mihrap örneği verilmiştir.

[47] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 90.
[48] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 67.
[49] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 171.

Şekil 3: Mihrap ve Bölümleri [50]

- *Mihrâb kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 5 kez geçmektedir. Bkz: [116, 147, 152, 167].*

h) Minber

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Minber	Minber	Minber	Minber

(71b)

Arapça nebr kökünden gelen ve sözlük anlamı yükselme manasındaki minber kelimesi câmide hitabete mahsûs olan ve üzerine merdivenle çıkılan yüksek ve üstü külahlı mahal için kullanılmaktadır.[51] Minberin aşağı tarafında perde ile örtülmüş bir kapısı ve en yüksek yerinde durulacak bir sahanlığı vardır. Sahanlığın dört köşesindeki direklere dayandırılan küçük bir kubbesi ve bunun üstünde de minare külahı gibi bir külah vardır.[52]

Hz. Peygamber'in ilk zamanlarda konuşma yaparken bir hurma kütüğüne yaslandığı bilinmektedir. Hicretin 7. Veya 8. yılında ılgın ağacından bir minber yaptırılmıştır.

Geleneksel usullere göre inşa edilmiş minberin kısımları:

- *Minber kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 4 kez geçmektedir. Bkz: [116, 147, 166, 167].*

[50] Aziz Doğanay, Câmi, DİB, s.79.
[51] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 179.
[52] Arseven, **Sanat Ansiklopedisi**, c.III, s.1412.

i) Vaaz Kürsüsü

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Kürsî	Taht	Kürsî	Kürsü

(71b)

Kürsî kelimesi kalabalığa karşı konuşanların üzerine çıktıkları önünde masa olan yüksekçe yere denmektedir.[53]

- *Kürsî kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 3 kez geçmektedir. Bkz: [145, 167].*

j) Mahfiller

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Mahfil	Cây-ı encümen-i hâfızân	Hâfızların derneği yeri	Hâfızların derneği yeri
Mahfil	Cây-ı encümen-i merdân	Erler derneği yeri	Erler derneği yeri
Me'tem	Cây-ı encümen-i zenân	Avretler derneği	Kadınlar bölümü

(71b, 73a)

Mahfil, camilerde selâtin-i âzâm ve müezzinlere mahsûs olan yere denmektedir. Yerin üstünde veya bölmeli şekilde ayrı bir kısım olarak bulunmaktadır.[54] Cemiyyetgâh manasında toplanacak yere de mahfil denmektedir. Halk arasında mahfel denilirse de doğrusu mahfildir.[55] Avretler derneği kadınların da cemaate katılmaları için caminin genellikle ikinci katlarında ayrılan kadınlar mahfili bölümünü ifade etmektedir.

- *Mahfil kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 3 kez geçmektedir. Bkz: [117, 167].*

2. İnşâî Unsurlar

Osmanlı dönemi mimarlarının caminin inşasından önce tasarımını çizerek yapıyı maket olarak hazırladığı bilinmektedir. Osmanlılar mimari tasarımları ile yapısal ögeleri en kullanışlı

[53] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 322.
[54] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 171.
[55] Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: MEB Yayınları, 1993, c. II, s. 382.

en dayanıklı şekliyle kullanmış ve en estetik haliyle yansıtmışlardır. Temel, sütun, kemer, örgüç, payanda, pencere, alem ve rahmet olukları kavramları yapısal unsurları oluşturmaktadır.

a) Esâs

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Esâs	Bünyâz	Temel	Temel
Kaide	Bünyâz-ı binâ vü cüz-i o	Yapının ve gayrının temeli	Kaide

(75a)

Arapça esas anlamındaki temel kelimesinin kökeni Rumcadır. Binaların duvarlarının topraktan aşağıda sağlam zemine oturtulan kısmını ifade etmektedir ve binânın sıkletini çekmek üzere inşâ edilmektedir.[56] Temel anlamına gelen kaide altlık ve ayaklık olarak da tanımlanır. [57] Toprak üstünde de belli yükseklikte devam eden temele bina eteği, üsttemel veya oturtmalık denmektedir. Halk arasında üst temele subasmanı da denmektedir. Bu kelime Fransızca soubassement kelimesinin galatıdır.[58]

Binanın temeline büyük ve sağlam taşlar konularak temel atılmaktadır. Temel atmaya vaz'ı esas denmektedir. Osmanlı döneminde yeni bir caminin inşasına başlanacağı zaman halkın katılımıyla bir vaz'ı esas merasimi yani temel atma töreni düzenlenirdi.

- *Esâs kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 5 kez geçmektedir. Bkz: [115, 151, 159, 166, 169].*
- *Esâs kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 2 kez geçmektedir. Bkz: [176, 177].*
- *Temel kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 7 kez geçmektedir. Bkz: [128, 138, 142, 158].*

b) Sütun

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**

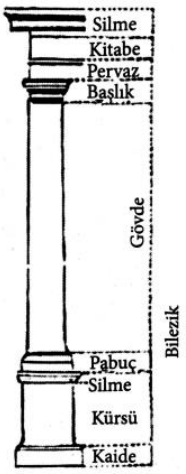
[56] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 63.
[57] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 252.
[58] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 468.

İmâd amûd diâm sâriye üstüvâne sitâ' kıvâm âsiye ve sakb sakab	Sütûn	Direk	Direk

(75b)

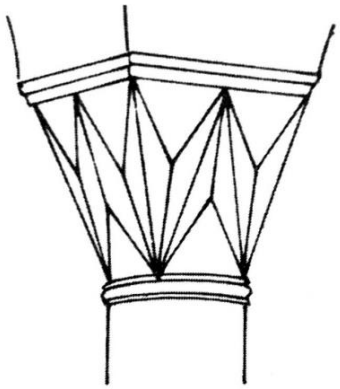
Direk kelimesi binânın ağırlığını taşımak üzere amûdan konulan uzun ve kalınca ağaç veya taş, destek, dikme anlamına gelmektedir. Sütun da denmektedir. [59]

"Yığma taş yapılarda, kubbe ve kemerleri taşıyan kalın ve yüksek kargir ayaklara pâye, şahpâye, filpâye, pilpâye veya filayağı denmektedir." Ana kubbe taşıyıcıları dışında yanlarda yan örtüleri ve mahfilleri taşıyan tek parça mermerden yapılmış sütunlar bulunur. Sütun üç bölümden oluşmaktadır: Kaide, gövde ve başlık. Sütun başlıklarının süslemelerine göre adları vardır: Antik Yunan'da dor, iyon, korent, kompozit; Türklerde kaval, şataf, baklava ve mukarnas. Mukarnaslı sütun başlıklarının da baklavalı, mensuri ya da karnas ve püsküllü şeklinde süslemesine göre değişen isimleri vardır.

Şekil 4: Sütunun Bölümleri [60]

[59] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 85.
[60] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 95.

Şekil 5: Sütun Başlığı [61]

- *Direk kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 10 kez geçmektedir. Bkz: [115, 128, 130, 143, 144, 165, 166, 168].*
- *Direk kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 2 kez geçmektedir. Bkz: [173, 176].*
- *Amûd kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 2 kez geçmektedir. Bkz: [143, 144].*
- *Sütûn kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 13 kez geçmektedir. Bkz: [116, 142, 143, 144, 158, 159, 166].*
- *İmâd kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 1 kez geçmektedir. Bkz: [177].*

c) Kemerler

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Tâk muarrebdir	Kemer-i çâr-tâk u cüz-i o	Çardak kemeri, mutlakan kemer	Kemer
Tâk		Binâ Kemeri	Binâ Kemeri
Mıntaka- muntaka	Kemer ve miyân-bend	Kemer ve orta kuşak	Kemer ve orta kuşak
Nıtâk	Kemer	Kuşak, kemer	Kuşak, kemer

(72a, 76a)

- *Tâk kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 3 kez geçmektedir. Bkz: [115, 143, 159].*
- *Tâk kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 2 kez geçmektedir. Bkz: [177, 178].*

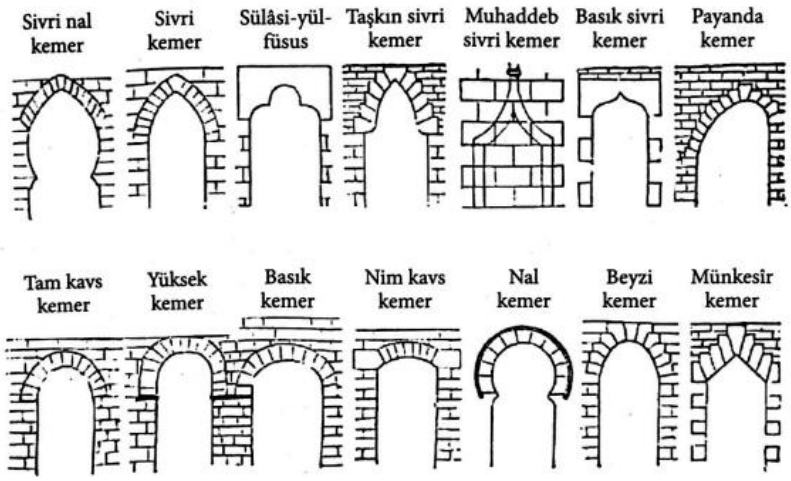
[61] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 69.

Tâk kelimesi yapılarda bulunan kemeri ifade etmektedir. Yarım daire şeklinde kapı ve pencere üstü için de kullanılmaktadır.[62] Kemer kelimesi iki duvara müstebid olarak aradaki açıklığı örten yay şeklinde kâr-gîr veya ahşab kısım-ı inşâi olarak tanımlanmaktadır.[63] Mıntaka kelimesi ile eş anlamlı olan kuşak bir şeyi daha sağlam yapmak için etrafına geçirilen ağaç anlamına gelmektedir. Genellikle iki direk arasındaki ahşap kısma denilir. [64]

Arasında açıklık bulunan duvarları veya ayakları birbirine bağlayan kemerlerin çeşitleri vardır ve kavislerinin biçimlerine göre adlandırılırlar. Düz kemer, basık kemer, dairevi kemer, mümas kemer gibi.

Yastık, üzengi, kama taşı, kilit taşı, sırt, karın, kemer koltuğu veya fakulya kemerin kısımlarını oluşturan unsurlardır.

- *Kemer kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 21 kez geçmektedir. Bkz: [128, 129, 131, 137, 138, 141, 159, 165, 167, 168].*
- *Kemer kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 9 kez geçmektedir. Bkz: [175, 177, 191]. (191. sayfada sekizinci bab başlığı ile su yolları kemerlerinin isimlerinin listesi verilmiştir. Adedi 6 olarak yazılmıştır.)*

Şekil 6: Kemer Çeşitleri [65]

[62] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.1195.
[63] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 157.
[64] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 317.
[65] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 157.

d) Kubbe

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Kubbe	Künbed	Kubbe	Kubbe
Beyt-i mukabbeb	Hâne-i künbedîn	Kubbeli oda	Kubbeli oda

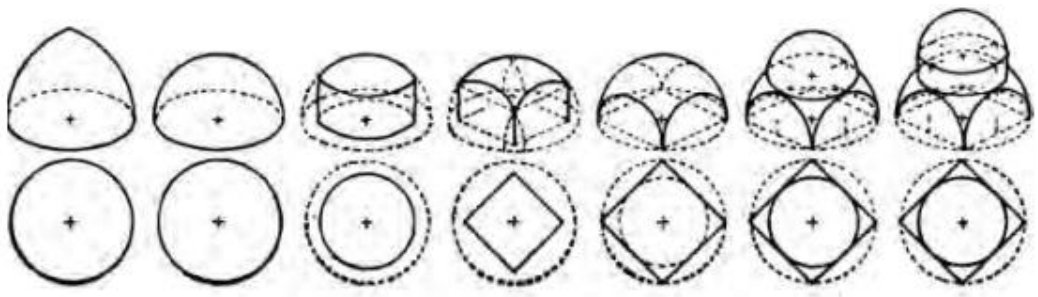
(71b, 72b)

Kubbe nısf küre şeklinde kâr-gîrsakf olarak tanımlanmaktadır. Doğan Hasol ise kubbeyi "küre takkesi, yarım küre veya toparlakça kümbet biçimi verilen yapı örtüsü; bir kemerin, yayının tepe noktasından inen dikin çevresinde dönmesiyle meydana gelen örtü." Şeklinde tanımlamaktadır." "Kubbeler kare, çokgen ya da dairesel planları örtmekte kullanılmıştır. Kubbeyle çokgen plandan dairesel plana geçişte pandantif ve tromplardan yararlanılmıştır. Kimi kubbelerin tepesinde küçük bir yuvarlak delik bulunur ve bunun üzerine bir kubbe feneri yerleştirilir." şeklinde ifade etmektedir.[66]

Eski zamanlarda kubbe kıbleyi göstermek için sadece mihrap önüne konulurdu. Zamanla tüm yapıyı örten bir şekle bürünmüştür.

Terim olarak nim kubbe, santur kubbe, kubbe-i meyane çeşitleri vardır. Hasol, kubbeye geçiş elemanları olan pandantif ve trompdan bahsetmekteyse de Risâle-i Mi'mâriyye'de bu kavramlara rastlamamaktayız.

- *Kubbe kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 25 kez geçmektedir. Bkz: [128, 145, 146, 147, 150, 153, 164, 165, 166, 168].*
- *Kubbe kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 4 kez geçmektedir. Bkz:[176, 184].*

Şekil 7: Kubbe [67]

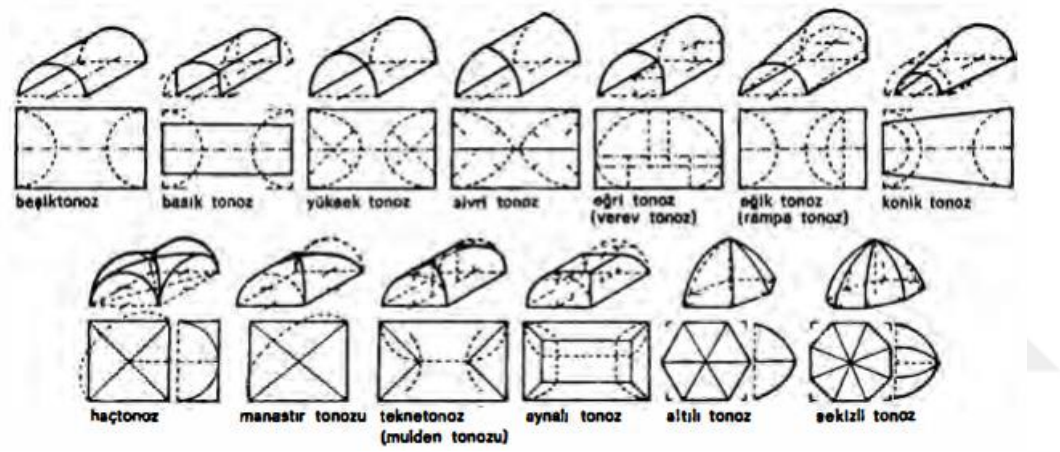
[66] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 310.
[67] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 311.

e) Örgüç

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Beyt-i müsennem	Hâne-i kûhâni	Örgüçlü oda	Tonozlu oda

(72b)

Örgüç kelimesi, şekli alttan içbükey olan yarım silindir biçimindeki tavana denmektedir. Bu örtü bir kemerin aralıksız olarak devam etmesinden meydana gelmektedir. Taş veya tuğladan inşa edilebilir.[68] Günümüz sanat tarihi yayınlarında Yunanca kökenli tonoz terimi kullanılmaktadır.

Şekil 8: Örgüç Çeşitleri [69]

f) Payandalar

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Sened, mesned	Puştîpan	Dayak	Destek, payanda
Visâde	Bâlîn	Yasdık	Yastık
Sâce	Hîzen	Hatıl	Hatıl

(76a)

Dayak kelimesi bir yapı parçasının yıkılmaması için dayatılan çoğu ağaç destek, kısa payanda anlamına gelmektedir.[70] Visâde, bir direk veya payandanın altına konulan yassı

[68] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 504.
[69] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 504.
[70] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 141.

ağaca denmektedir.[71] Hatıl yığma veya hımış yapıda, ağırlığı dağıtmak ve duvardaki çatlamaları engellemek amacıyla duvarın içine yatay olarak boydan boya uzatılan ahşap, tuğla veya beton bağlama öğesidir.[72] Payanda kubbe yükünün duvarın üstüne binen baskısı sebebiyle yanlara doğru açılarak binanın yıkılmasını önlemek için dışarıdan duvara bitişik şekilde inşa edilmektedir.

g) Pencere ve Revşen/Revzenler

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Revşen muarrebdir	Revşen ve pencere ve çûb-ı pencere	Işıklık ve pencere ağacı	Revzene
Küve	Revzen	Baca	Pencere
Revzene muarrebdir	Revzen	Baca	Pencere

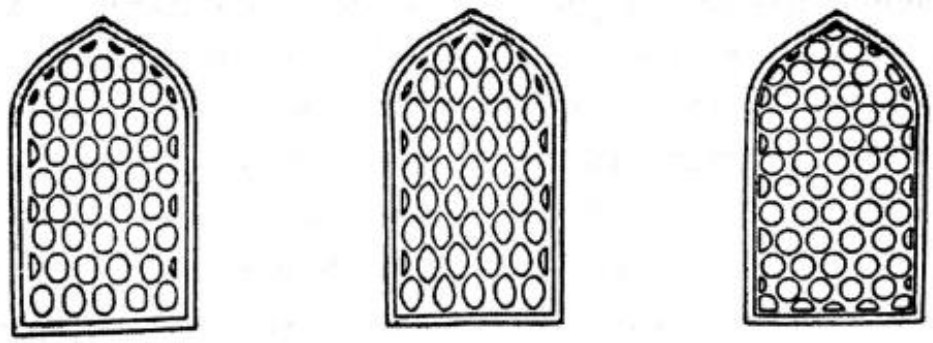
(72b)

Farsça revşen şeklinde geçen bu kelime günümüzde daha çok revzen şeklinde telaffuz edilmektedir. Tavandan açılan pencere, alçı pencere veya büyük pencere anlamlarına gelmektedir.[73] Işıklık kelimesi de aydınlığı ifade etmektedir. Renkli cam parçalarının alçı kayıtlar üzerine tutturulmasıyla yapılan süslü pencerelere de revşen denilir. Camilerde çoğu zaman pencerelere iç ve dış yüzlerine birer revzen/revşen yerleştirilir. Bunlardan nakışlı camlarla süslü olan içtekine içlik, adi camlı olan dıştakine de dışlık adı verilir.[74]

"Eski evlerde ve saray, cami, türbe gibi yapıların alt sıra pencereleri üzerindeki ikinci sırada bulunan süslü pencere. Farsçada pencere anlamına gelen 'rovzen' sözcüğü Osmanlılarda *rezzen* ya da *revzen-i menkuş* biçimine dönüşmüştür. Hava almak için açılıp kapanması gereken alt pencereler sadece cam ve ahşap doğramalı; üst sıradakiler ise sabit ve alçı kayıtlıdır. Revzenler renkli camlarla çeşitli desenler oluşturulan bir bezeme panosu gibi tasarlanır ve mekâna hoş bir aydınlık verirler. Seçilen desenin uygulanması için renkli camların arasına alçı kayıt dökme işinde üleci çamurundan faydalanılır. Tahta bir taban üzerine camların formunda çamur parçaları yerleştirilerek kompozisyon oluşturulur. Camlar bitmiş formundan biraz büyük kesilerek çamur parçaları üzerine oturtulur ve üzerine alttaki ile aynı biçimde birkaç çamur daha yerleştirilir. Böylece camlar iki çamur tabakası arasında

[71] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 536.
[72] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 218.
[73] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 89.
[74] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 424.

kalır ve kenarları kayıt boşluklarına doğru taşmış olur. Çamur odacıkları arasındaki kanalları alçı dökülerek camların kenarlarını içine alacak şekilde kayıtlar yapılır; döküm pürüzleri ve kusurlar çakı ile temizlenerek düzeltilir. Yüksekteki pencerelerde yer alan küçük şekilli bezemelerde aşağıdan bakıldığı zaman alçı kayıtların kalınlığı nedeniyle örgenin tam olarak görünmesi engelleneceği için kayıtların eğimli dökülmesi gerekir. Bunun için çamur tabakasının kenarları önceden istenen eğim de kesilir. Revzenlerde oldukça küçük örgeli kompozisyonlar yer aldığından dolayı alçı kayıtlar çok incedir ve dış etkilerle çabuk bozulur. Önlem olarak ince nakışlı camın duvarın iç yüzüne takılması ve daha dışa basit örgeli kalın kayıtlı ikinci bir revzen takılarak içtekinin korunması düşünülmüştür. Birinci türdeki panolara içlik; dışa takılan için ikinci türdekilere dışlık denir. Osmanlı dini mimarisindeki dışlılıklarda genellikle yuvarlak, eliptik ve filgözü adı verilen biçimlerde kayıtlar kullanılmıştır. Bazen alt sıra pencerelerin üzerindeki kemerlerin içi de pencere boşluğu gibi ele alınmış ve diğer kafa pencerelerinde olduğu gibi mavi, kırmızı, sarı, turuncu, mor, yeşil camlı içliklerle bir bezeme panosu gibi tasarlanmıştır."[75]

Şekil 9: Revşen [76]

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Manzara	Dîde-gâh ve nazar-gâh	Bakacak yer	Manzara
Medd-i basar	Dırâzî bînî-i dîde	Göz erimi kadar açık yer	Göz erimi kadar açık yer

(72b)

Pencere, binâ içerisindeki oda, sofa vesaire gibi aksamın dışarıdan ziya ve hava almak için eşkâl-i muntazamada duvarlara yapılmış büyük delikler anlamına gelmektedir. [77] Medd-i

[75] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 91.
[76] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri, s.** 91.
[77] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 57.

basar veya medd-i nazar kelimeleri uzağı, gözün görebildiği kadar göz alımını ifade etmektedir.[78]

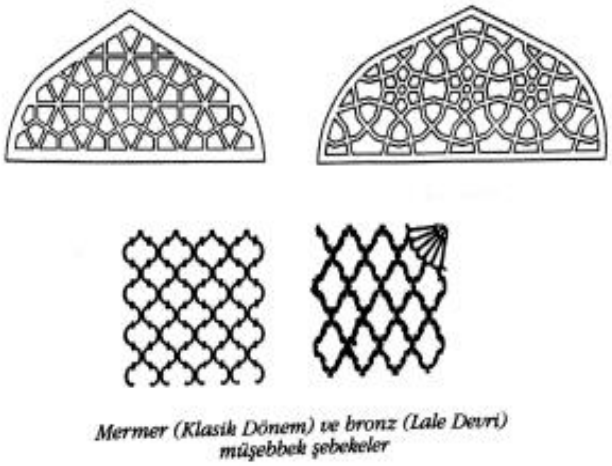
Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Şebbâke	Revşen-i yek be dîger şüde	Pencere parmağı birbirine girmiş	Pencere parmağı birbirine girmiş
Müşebbek	Yek der dîgergirih şüde	Birbirine girmiş ve girih olmuş	Müşebbek
Kafes	Kafes	Kafes	Kafes

(73a)

Kafes, ince ahşap çubuklardan veya tel ve madenden yapılmış yekdiğerine amûden konulmuş haricden görülmemek üzere pencerelerin dışına geçirilen bir yapı öğesi için kullanılmaktadır.[79] İç mekânın gizliliği Anadolu evinin temel özelliklerinden birisidir. Dönemlerinin yapı malzemesi olan maden ya da ahşaptan yapılan kapaklar ve çeşitli kafesler kullanılarak binaların alt katlarında dışarıya dönük ilişkiler azaltılmıştır. Bunun aksine evin üst katında ilişkiler olabildiğince güçlendirilmiştir.[80]

Müşebbek kelimesi küçük tahta parçalarından ibâret oymalı kafes anlamına gelmektedir. Kafes sadece pencerelerin dışında kullanılmaz. Kafes tavan, kafes bölme olarak karşımıza çıkmaktadır.[81] "Kaynaklarda çoğunlukla mermer ya da metal aksesuarlar ve dekorasyon elemanlarının bezeme özelliğini belirten bir sıfat olarak geçmektedir."[82]

[78] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.s.691.
[79] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 135.
[80] Küçükerman, **Anadolu Mirasında Türk Evleri**, s. 99.
[81] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 173.
[82] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 81.

Mermer (Klasik Dönem) ve bronz (Lale Devri) müşebbek şebekeler

Şekil 10: Müşebbek [83]

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Mişkât	Dolâb-ı dîvâr u çirâğpâ	Duvar penceresi ki öbür tarafa geçmeye	Duvar penceresi

(73a)

Risâle'de mişkât kelimesine öbür tarafa geçmek için kullanılan pencere anlamı verilmiştir. Kelimenin sözlük anlamında ise duvara açılan oyuk ve hücre anlamı vardır. Bu hücrelere kandil, ışık gibi bazı ev eşyaları konulabilir.[84]

h) Alem

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Alem	Sancak	Alem	Alem

(71b)

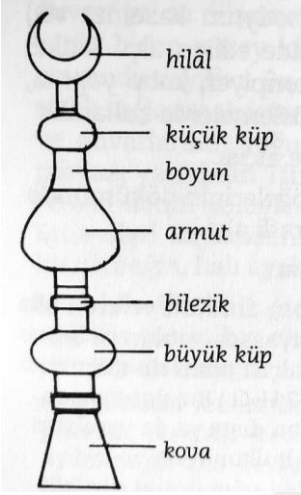
Alem kelimesi minarelerin külahı ve kubbelerin en yüksek mahali üzerine koyulan aya benzer iki ucu kıvrık şekil-i mahsûsada pirincden dökme işaret olarak tanımlanmaktadır.[85] Arseven bu şeklin aslının güç anlamına gelen boynuzdan geldiğini söylemektedir. Genellikle ay ve ay yıldız şeklinde veya lale gibi süslü tepelik biçiminde madenden -genellikle bakırdan- yapılırak altın yaldızla boyanırlar. Bu şekliyle estetik bir duruşu olan alem esasında mimari olarak maden levhaların en üstteki buluşma noktasını kapamayı da sağlamaktadır. Hasol'un

[83] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s.
[84] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.s.760.
[85] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 121.

ifadelerine göre, "kubbe mimarisinin öncesinde de Türklerde çadır tepesine de alem yerleştirilirdi ve bunlara moncuk denirdi."[86]

Alem kova, armut, boğaz ve hilal/mâhçe kısımlarından oluşur. Camilerde revak ve mahfil kubbelerine, minber ve mihrap külahlarına ve caminin ana kubbesine bir alamet olarak dikilir.

- *Alem kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [145].*

Şekil 11: Alemin Bölümleri [87]

i) Rahmet Olukları

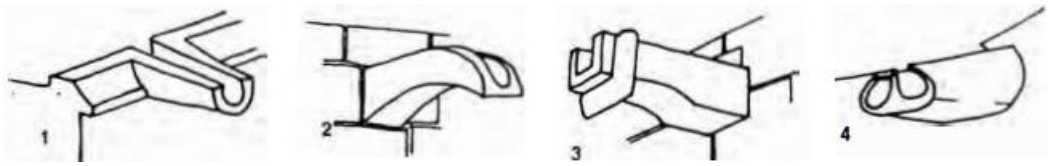
Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Mîzâb muarrebdir	Mîzâb ve nâvdân	Oluk	Oluk, çörten
Mis'ab	Nâvdân	Oluk, mîzâb	Oluk, çörten

(76b)

- *Nâvdân kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [137].*
- *Oluk kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 2 kez geçmektedir. Bkz: [137].*

Mizab ve mis'ab kelimeleri eş anlamlıdır. Oluk yani suyun akmasını sağlayan, üstü açık boru anlamına gelmektedir.[88] Kar ve yağmur sularının çatıda birikip yapıya zarar vermemesi için yapılır. Günümüzde çörten de denilmektedir.

[86] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 30.
[87] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 29.
[88] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 375.

Şekil 12: Oluk [89]

3. Haricî Unsurlar

Bu bölümde caminin dış avlusunda -harîminde- bulunan ve cami ile bağlantıları olan yapıları ve hizmet binalarını ifade eden; musalla, tekke, imaret, misafirhane, kervansaray, medrese, hastane, arasta, helâ, hamam, çeşme, şadırvan kavramları incelenmiştir.

a) Musallâ

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Musallâ	Namâzgâh	Namaz kılınacak yer	Musalla

(71b)

Namazgâh kelimesi cemaatle namaz kılınan, kıblegâhı olan üstü açık ve çoğunlukla ağaçla gölgeli sed manasına gelmektedir.[90] Günümüzde ise musalla, üzerine cenazeyi koyup namazını kılmaya mahsus yerden biraz yüksek seki taşına denmektedir. Cenazenin sağ tarafı kıbleye dönük olacak şekilde konumlandırılırlar.[91]

B. SU MİMARİSİ

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Mâ’	Âb	Su	Su
Mecre’l-mâ’	Revângâh-ı âb	Su akacak yer	Su yatağı

(79b)

Mecrâ kelimesi suyun aktığı yatak için kullanılır, suyolu ve akıntı yeri manasına gelir.[92]

[89] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 138.
[90] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 183.
[91] Arseven, **Sanat Ansiklopedisi** c.III, s.1474.
[92] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.689.

- *Âb kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 42 kez geçmektedir. Bkz: [115, 124, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 154, 155, 156, 158, 160, 166].*
- *Âb kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 2 kez geçmektedir. Bkz: [173, 175].*
- *Su kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 65 kez geçmektedir. Bkz: [129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 144, 152, 154, 155, 156, 160, 168].*

1. Kuyu

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Bi'r	Çâh-ı âb	Su kuyusu	Su kuyusu
Bekere	Çerh-i çâh-i âb	Su kuyusu makarası ve dolabı	Su kuyusu makarası ve dolabı
Dâliye	Dôlâb	Dolab	Dolap
Mecâle	Çerh-i dôlâb-ı büzürg	Büyük dolap çerhi(çarkı)	Büyük dolap çarkı

(80a)

Kuyu kelimesi su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan ve suyundan yararlanılan çukur manasına gelmektedir.[93] Bekre kuyu gibi yerlerde kullanılan çark, çıkrık, makarayı ifade eder.[94] Bu araç ağır yükleri kaldırmak veya bir kapıyı sürmek için kullanılmaktadır. Dolâb kelimesi de bekre ile aynı anlama gelir, tekerlek de denilebilen çarklar ahşap veya demirden yapılabilmektedir.

- *Bekre kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 3 kez geçmektedir. Bkz: [143, 144].*

2. Hamam ve Bölümleri

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Hammâm	Germâbe	Hamam	Hamam

(73a)

[93] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 318.
[94] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 31.

Hamam yıkanmaya mahsûs binâ manasındadır.[95] Halkın yıkanmak için gittikleri mekânlara dendiği gibi evlerde yıkanmaya ayrılmış küçük odaya da hamam denilmiştir.

- *Hammâm kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [129].*
- *Hammâm kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 40 kez geçmektedir. Bkz: [181, 182, 186, 195].*

(195. sayfada hamamların isimleri liste olarak verilmiştir. Adedi 36 olarak yazılmıştır.)

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Meslah	Cây-ı câme kenden	Geysi(giysi) çıkaracak yer, câmekân	Camekan

(73b)

Soyunmalık olarak da adlandırılan camekân yani camlı bölme hamamlarda kişilerin soyunup giyinmesi için ayrılmış kısımdır.[96]

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Müsteham	Halvet-i germâbe	Halvet	Halvet

(73b)

Halvet kelimesi hamam derununda duvarla bölünmüş ve bir veya iki kişinin yıkanmasına mahsûs tek kurnalı hususi mahal anlamına gelmektedir.[97]

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Sahrîc	Ahdur	Kurna, sahrîc	Kurna

(73b)

Kurna, hamamlarda veya sair mahallerde musluk altına mevzû' olub içine su doldurulan taştan çukur kap demektir.[98]

[95] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 73.
[96] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 63.
[97] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 77.
[98] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 139.

Şekil 13: Kurna [99]

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Mibzel	Lüle ve nâjiye	Lüle	Lüle
Bûriyâ	Nayije ve künk	Lüle ve künk	Lüle
Sunbûr	Lûle-i âbdân ü şâzrevân	Havuz ve şâzrevân (şadırvan) lülesi	Havuz ve şadırvan lülesi

(73b)

Lüle kelimesi eskiden kullanılan bir parmak kutrunda bir üstüvaneden ibâret akarsu ölçüsü anlamına gelmektedir.[100] Dört masureye taksim olunur. Osmanlı döneminde çeşmelerde bulunan belirli zamanda belirli ölçüde suyu akıtan ağızlara da denirdi.[101]

"1- Suyun istenen miktarda akmasını sağlamak için boruların ağzına konulan ve tarihi kaynaklarda değişik boyutları bulunduğu belirtilen nühâs, pirinç, tunç gibi malzemelerden üretilmiş küçük boru. 2- Maksemlerde su akan boruların ucuna veya maslak teknelerinin kenarlarındaki deliklere takılıp kente verilen suyun miktarlarını belirlemeye yarayan kısa ve ince boru parçası. 3- Bu borunun çapından yararlanarak oluşturulan ve bentlerden kente getirilip çeşmelere, yapılara verilen suyun miktarını belirlemede kullanılan bir su ölçeği. Bu ölçü küre şeklinde ve otuz dirhem ağırlığında bir kurşunun girebileceği çaptaki delikten akan su miktarıdır. Osmanlı döneminde konak ve hamam sahiplerinin, ancak ücretle aldıkları bir sözleşmede kayıtlı olan belirli bir miktar suyu kullanma hakları vardı. Bu hak emlak gibi alınıp satılabilirdi."[102]

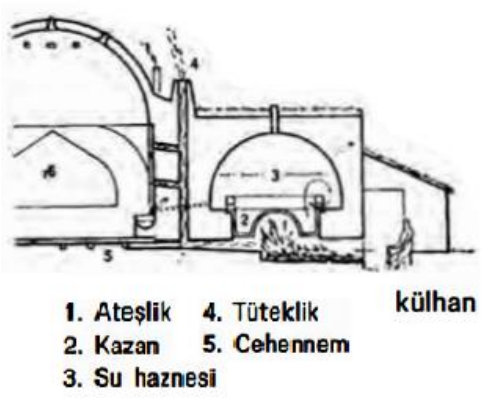
[99] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 89.
[100] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 165.
[101] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. s.330.
[102] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 74.

- *Lüle kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 11 kez geçmektedir. Bkz: [132, 133, 134, 135, 136].*

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Ettûn	Külhan ve külhân	Külhan	Külhan

(73b)

Hamamlarda hamamın içini ve suyu ısıtmak için ateş yakılan büyük ocağa denir.[103] Bu ısıtma alanında ateşlik, soğuk ve sıcak su depoları bulunur.[104]

Şekil 14: Külhan [105]

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Dâhine	Dûdâhenk	Dühenk(tütek)	Tütek

(73b)

Tütek anlamına gelen dâhine kelimesi hamamın alt katında yanan ateşin çıkardığı sıcaklığı ve dumanı dışarıya çıkaran bacaya denmektedir.[106]

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Kanât	Râh-ı âb ber zemîn ü der zemîn	Yer üstünde ve altında olan su yolu	Yer üstünde ve altında olan su yolu

(79b)

Kanât kelimesi yer altında bulunan künk yani suyolu anlamına gelmektedir.[107]

[103] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 217.
[104] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s.321.
[105] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 319.
[106] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 61.
[107] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.560.

3. Çeşme, Sebil ve Şadırvan

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Ayn	Çeşme	Pınar(binâr), çeşme	Çeşme

(80a)

Çeşme kelimesi musluklu su haznesi anlamına gelmektedir. Pınar ve su kaynağı manasına da gelir.[108] "Kaynaklarda kereste alımları içinde ve ahşabı ifade etmek üzere kaydedilmiş olmasına karşın; yalnız Risâle'deki tanımda çeşmenin Farsça karşılığı olarak geçen ve bu anlamıyla yaygın şekilde kullanılmadığı anlaşılan bir terim."[109]

- *Ayn kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 3 kez geçmektedir. Bkz: [132, 138, 139].*
- *Çeşme kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 19 kez geçmektedir. Bkz: [129, 130, 132, 133, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 154, 162].*
- *Çeşme kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 4 kez geçmektedir. Bkz: [175, 182, 194].*
- *Pınar kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [132].*

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Havz	Âbdân	Havz(havuz)	Havuz
Masnua	Âbdân ve şazrevân	Havz ve şazrevân (havuz ve şadırvan)	Havuz ve şadırvan

(80a)

Havuz kelimesi içine su doldurulan üstü açık, yayvan yer anlamına gelmektedir. [110]

Süs için veya bahçeleri sulama amacıyla yapılabilir. Şadırvan ortasında yüksekçe bir yerden şarıltı ile bol su akan havuz veya çevresi musluklu duvarla çevrilmiş su haznesidir. Şadırvanların, abdest almak için camilerin iç avlularına yapılan, üstü açık veya kapalı şekilleri vardır.[111]

- *Havz kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 7 kez geçmektedir. Bkz:[137, 138, 168].*

[108] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.177.
[109] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 30.
[110] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 220.
[111] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 475.

- *Havz kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 1 kez geçmektedir. Bkz: [191].*

Şekil 15: Şadırvan [112]

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Sikâye	Sebîl ve sebîlhâne	Musluk	Musluk
Râkûd	Hum ve mûrî	Küb ve künk	Küb ve künk
Sârûc muarrrebdir	Sârûc'	Lökün ve alçı	Lökün ve alçı

(80a)

Sikaye kelime anlamı olarak su içecek kabı ve içilecek suyun toplanması için yapılan yeri ifade etse de Risâle-i Mi'mariyye'de musluk anlamı verilmiştir.[113] Künk kelimesi pissu veya akaçlama (drenaj) borusu için kullanılmaktadır[114] Betondan veya topraktan yapılabilir. Esasında malzeme bölümünde incelenebilecek lökün kelimesi bağlamdan kopmaması adına burada verilmiştir. Lökün kireç ve zeytinyağının karıştırılmasıyla elde edilen bir macundur. Muslukları hazneye ve künk denilen su borularına tutturmak için kullanılmaktadır.[115] "Künklerin bağlantı yerleri ya doğrudan bu harçla sıvanır ya da yedirme (lökünün-içine beziryağı eklenerek üstüpü ya da keten lifleri üzerine sürülmesi işlemine yedirme denir) uygulanarak aralık ve çatlaklardan su sızması önlenirdi."[116]

- *Sebîl kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 3 kez geçmektedir. Bkz: [133, 141, 167].*

- *Künk kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 2 kez geçmektedir. Bkz: [131, 139].*

[112] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 475.
[113] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.1111.
[114] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 322.
[115] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 329.
[116] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 74.

Şekil 16: Musluk [117]

4. Helâlar ve Gasilhâne

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Kenîf ve helâ ve beytü'l ferağ ve müsterâh	Kadem-gâh ve âbhâne ve memşâ	Kadem-gâh ve âbhâne ve memşâ	Abdesthane, ayakyolu
Kiryâs muarrebdir	Âbhâne ber-bâm	Üst katta olan memşâ, çardak helâ	Üst katta olan memşâ, çardak helâ
Bâlûa, billûa	Cây-ı âb-rîz	Su dökecek yer	Ayakyolu, tuvalet

(73b)

Memşâ kelimesi ayakyolu manasınadır.[118] Helâ insanın tenha kalma ihtiyacını karşılayan, müsterah yerdir. Abdeshane olarak da tanımlanır. Bâlû'a ise su dökecek çukur ve delikli taş anlamlarına gelmektedir.[119]

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Mütevazza'	Âbdesthâne	Abdest alacak yer	Abdesthane
Mağsel	Guslhâne	Gusl edecek yer	Gusülhane

(73b)

Apteshane kelimesi de memşâ gibi abdest bozacak yer ve ayakyolu anlamına gelmektedir.[120] Gasl edecek yer manasındaki gusülhane eski evlerde içinde yıkanılmak üzere yapılmış küçük bölmelere denirdi.[121]

5. Köprü

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde

[117] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 181.
[118] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 258.
[119] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.79.
[120] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 222.
[121] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 207.

Cisr	Pül ve pûl	Köprü(köpri)	Köprü
Kantara	Pül-i büzürg	Büyük köprü	Büyük köprü

(76b)

Cisr: Köprü demektir. Vakfiyelerde geçen ve Arapça olan bu tabir için «Kamus» mütercimi diyor ki: «Gerçi müellif kantara'yı dahi cisr ile tarif eylemiştir. Lâkin cisr istimalde mutlaktır gerek taştan ve tahtadan gerek düz ve gerek yüksek olsun. Kantara'nın mefhumunda ihkâm ve irtifa muteber olmakla taştan kemerli ve yüksek olanına mahsustur.»

Değerli âlim Ali Himmet Berki: «Vakfiyelerde geçen tâbirler» arasında bu tâbiri izah ederken şunları ilâve ediyor: «Zemahşeri kantara'yı büyük köprü ile tefsir etmiştir. Fukaha örfünde ağaçtan yapılana cisr, taş ve tuğladan yapılana kantara denir. Nitekim Hidaye'de böyle izah olunmuştur. Cem'i cesur ve cusurdur. Cisr-i muallâk, asma köprü demektir.»[122]

- *Cisr kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 18 kez geçmektedir. Bkz: [124, 125, 126, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163].*
- *Cisr kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 3 kez geçmektedir. Bkz: [176, 177, 181]. (191. Sayfada dokuzuncu bab başlığı ile cisr isimlerinin listesi verilmiştir. Adedi sekiz olarak yazılmıştır.)*
- *Köprü kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 15 kez geçmektedir. Bkz: [116, 124, 125, 126, 129, 157, 158, 160, 163].*
- *Köprü kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 8 kez geçmektedir. Bkz: [184, 190, 191, 192].*
- *Köpri kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 3 kez geçmektedir. Bkz: [138, 159, 162].*
- *Köpri kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 4 kez geçmektedir. Bkz: [175, 191, 192].*
- *Kantara kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [115].*

[122] Pakalın, **Osmanlı Tarih Terimleri**, c. I, s. 297.

Şekil 17: Köprü [123]

C. SİVİL MİMARİ

Osmanlı dönemi sivil mimarisi geleneksel Türk evleriyle öne çıkmaktadır. Genellikle ahşap ve iki veya daha çok katlı ve bahçeli yapılardır. Mahremiyete önem veren ve aile yaşantısına dikkat eden bir tasarıma sahip olan evler çoğunlukla iç avlulu bir plan düzenine sahiptir ve iç avlu etrafındaki odalarda yaşam alanları oluşturulmuştur. Bu bölümde dış çevreyi de kapsayacak şekilde öncelikle şehir, sokak ve ev ile alakalı kavramlar ayrıntılı alt başlıklar oluşturularak incelenmiştir.

1. Ev

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Dâr	Sarây ve serâ	Ev, sarây	Ev

(71b)

Ev bir veya birkaç ailenin ikâmetine mahsûs binâ, mesken olarak tanımlanmaktadır.[124] Osmanlı döneminde padişahın akrabalarının oturmaları için yapılmış büyük konaklara denilirdi.[125]

- *Dâr kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [145].*
- *Sarây kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 10 kez geçmektedir. Bkz: [115, 129, 130, 137, 139, 142, 144, 145, 149, 150].*
- *Sarây kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 35 kez geçmektedir. Bkz:[175, 177, 178, 181, 186, 187, 192, 193, 194]. (193. Sayfada on birinci bab başlığı ile saray isimlerinin listesi verilmiştir. Adedi 33 olarak yazılmıştır.)*

[123] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 306.
[124] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 31.
[125] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 441.

- **Köşk**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Sarh muarrebdir	Gâh ve köşk-i bülend	Yüce köşk ve binâ-yı âlî	Yüksek bina

(71b)

Sarh, yüksek bina demektir. [126]

- *'Âlî binâ kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 4 kez geçmektedir. Bkz: [128, 130, 151, 157].*

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Kasr	Köşk ve çâr-tâk	Çardak ve taşdan yapılmış kârgir oda	Kasır

(72a)

Kasır kelimesi Kamus-i Türkî'de köşk, nüzhetgâh olan yüksek ve müzeyyen binâ şeklinde açıklanmıştır.

- *Kasr kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 2 kez geçmektedir. Bkz: [115].*

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Dârün kavrâ'ü	Sarây-ı ferâh	Bol ve geniş ev	Geniş ev

(72b)

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Dârün me'mûniyye	Sarây-ı rû-pûşiş	İki kat sakıflı ev	İki kat sakıflı ev

(72b)

Pûşiş örtü ve örtücü şey.

- **Ev Yeri**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Buk'a	Yek-pâre-i cây ve cây-i gâh	Bir pâre yer ve olacak yer	Bir pâre yer ve olacak yer
Day'a	Zemîn-i kişt	Tarla ve çiftlik	Tarla ve çiftlik

[126] Mevlüt Sarı, **Arapça-Türkçe Lügat**, Bahar Yayınları, İstanbul, 1982, s.862.

		makulesi mülk ve akar	makulesi mülk ve akar
Akar	Sarây u zemîn ü dıraht	Ev ve yer ve bağçe ve çiftlik ve tarla	Akar
Kerm	Bâğ ü rez	Bâğ	Bâğ
Mezra	Terkez	Tarla	Tarla
Arsa	Cây-ı sarây ve miyân-ı sarây	Ev yeri ve ev ortası	Arsa
Hıtta	Nişân-ı cây-ı sarây	Ev yeri çizisi	Ev yeri çizisi
Resm	Nişân-ı bünyâd-ı sarây	Ev temeli eseri	Plan, kroki
Dimne	Cây-ı sarây	Ev yeri âsârı ve nişanı ve yurdu	Ev yeri âsârı ve nişanı ve yurdu

(73a, 73b, 74a)

Ev yeri başlığı altında verilen kelimeler bir yapıyı ve yapının inşa edileceği alanı ve araziyi ifade etmek için kullanılmıştır. Buk'a, mezra ve arsa kelimeleri yer ve toprak anlamına gelmektedir. Arsa, üzerinde bina inşa etmek kurulmak ayrılmış yerdir. Day'a veya zay'a da denir: binâsız arsa demektir.[127] Day'anın mezra gibi ekilecek tarla ve çiftlik manası da vardır. Akar kelimesi ise para getiren mülk manasına gelmektedir.[128] Ev, dükkân, tarla ve sözlük anlamı üzüm çubuğu, asma olan kerm yani bağ ve bostan gibi.[129] Hıtta kelimesine Risâle'de ev yeri çizisi anlamı verilmişse de sözlükte memleket ve ülke olarak geçmektedir.[130]

- *Bâğ kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 2 kez geçmektedir. Bkz: [153, 168].*
- *Mülk kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 3 kez geçmektedir. Bkz: [118, 162, 163].*
- *Mülk kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 81 kez geçmektedir. Bkz: [178].*
- *Resm kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 9 kez geçmektedir. Bkz: [129, 142, 146, 158, 164, 165, 167, 168].*
- *Resm kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 3 kez geçmektedir. Bkz: [175, 176, 180].*

[127] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.1367.
[128] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.24.
[129] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.586.
[130] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.418.

b) Oda ve Cinsleri

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Beyt	Hâne	Oda	Oda

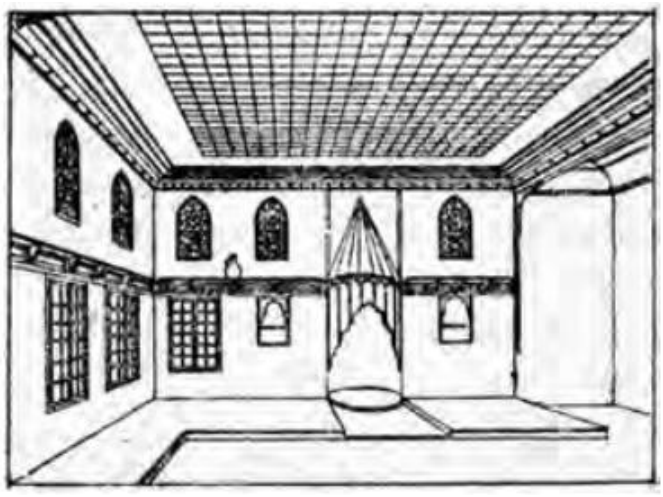
(72a)

Oda kelimesi, bir evin içinde, bir insanın oturmak, yemek yemek, yatmak gibi temel ihtiyaçlarına karşılık verecek şekilde düzenlenmiş bölümlerinin her birine verilen addır. Geleneksel Türk evinde öncelikle iç mekânın tertibine dikkat edilirdi. Odalar çeşitli ilkelerle farklı fonksiyonlarda oluşturularak bir yaşam alanı meydana getirilirdi.[131]

Türk evinin oluşmasındaki en temel özelliğin, belirli bir hayat gerçeğine ve buna bağlı iç mekânın belirlenmesine sıkı sıkıya dayandığı üzerinde durulmuştur. Bu mekân düşüncesi ise, öncelikle odaları şekillendirmekteydi ve sonra bu odalar, çok yönlü ilkelerle ve çok çeşit biçimlerde bir araya gelerek geleneksel Türk evi kimliğini yaratmış olan bir yaşama çevresini oluşturmaktaydı.[132]

- *Beyt kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 6 kez geçmektedir. Bkz: [127, 151, 152, 168].*
- *Beyt kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 2 kez geçmektedir. Bkz: [175, 177].*
- *Hâne kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 9 kez geçmektedir. Bkz: [116, 117, 118, 144, 158, 166].*

[131] Önder Küçükerman, **Anadolu'daki Geleneksel Türk Evinde Mekân Organizasyonu Açısından Odalar**, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1973, s. 411.
[132] Önder Küçükerman ve Şemsi Güner, **Anadolu Mirasında Türk Evleri**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayımlar Dairesi Başkanlığı, 1995, s. 63.

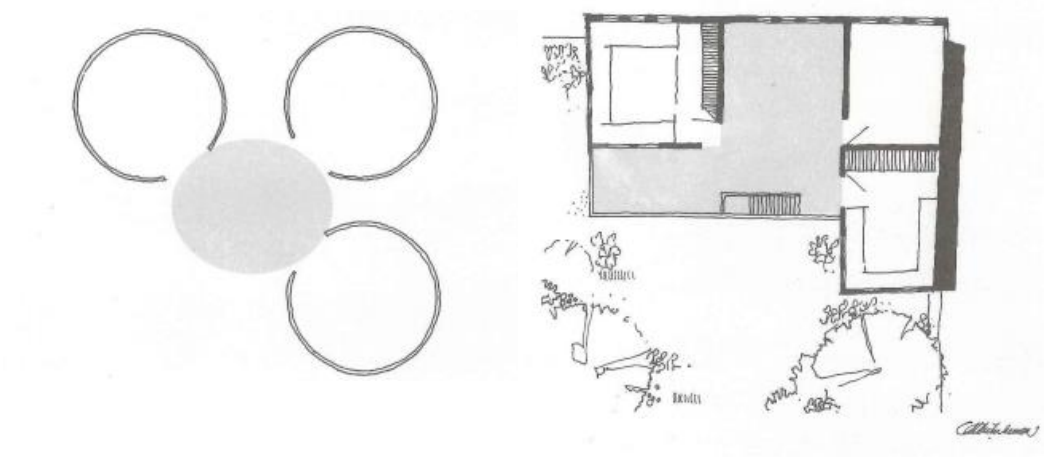

Şekil 18: Oda [133]

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Hayme	Çetr ve çâder	Çadır	Çadır

(73a)

Konargöçer ailelerin yaşadığı ipler ve direklerle tutturulan barınak.[134] İklim koşullarını mekân içinde hissettirmemesinden dolayı çadır yapımında genellikle keçe tercih edilmiştir. Türk çadırının iç düzeninin Anadolu Türk odasının düzenini yansıttığına dair bir çalışmada şöyle bahsedilmiştir: Türk evinin geleneksel mekân kimliğinde dayandığı düşünce odaları, içyapısı ve teknolojisi ile "kolayca kurulup sökülebilen ve taşınan çadır evler" ile çok benzerdir. Ortak alan bakımından kıyaslandığında çadır hayatı düzeni ve evin odaları benzemektedir.[135]

[133] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 373.
[134] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 119.
[135] Küçükerman, **Anadolu Mirasında Türk Evleri**, s. 39.

Şekil 19: Oda ve Çadır [136]

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Fustât	Hırgâh	Oba	Oba
Harkâhe(?) muarrebdir	Hırgâh	Otâk	Otağ

(73a)

Oba kelimesi göçebe ailesi yani çadır halkını ifade ettiği gibi bölmeli büyük göçebe çadırı anlamına da gelmektedir.[137] Göçebelerin konakladıkları yer için de kullanılmıştır. Otâk büyük ve süslü çadır anlamına gelmektedir.[138]

- **İki Kapılı Ev**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Nefak	Hâne-i dü-derîn	İki kapılı ev	İki kapılı ev
Târime	Hâne-i çûpîn ü künbedîn	Çatma kubbeli ev	Çatma kubbeli ev

(72a)

- **İki Katlı Ev ve Cumba**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Beyt-i fevkânive ılvî	Hâne-i zîverîn	Üst oda	Üst oda
Beyt-i tahtânî ve süflî	Hâne-i zîrîn	Alt oda	Alt oda
Gurfe ulliyye	Vervâre-i ziverîn	Fevkânî çârtâk	Cumba

(72a)

Şahnişin kelimesi odaların sokak veya bağçe üstüne çıkan üç tarafı pencereli kısmına denir.[139] Cumba demektir.

[136] Küçükerman, **Anadolu Mirasında Türk Evleri,** s. 46.
[137] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 373.
[138] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 379.
[139] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 101.

Şekil 20: Şehnişin [140]

- **Küçük Oda**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Hücre	Hâne-i hurd	Küçük oda	Küçük oda

(72a)

Hücre küçük oda anlamına gelmektedir.[141]

- **Mahzen**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Mahzen	Cây-i mâl ü metâ’	Mâl ve metâ’ yeri ve odası	Mahzen

(72a)

Yer altı deposu anlamındaki mahzen yerin altında veya topraktan yukarıda evrak vesaire vaz’ına mahsûs ateşten muhafazalı demir kapakla mücehhez kâr-gîr oda anlamına gelmektedir.[142]

- *Mahzen kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [129].*
- *Mahzen kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye’de 17 kez geçmektedir. Bkz: [181, 194]. (194. Sayfada on ikinci bab başlığı ile mahzen isimlerinin listesi verilmiştir. Adedi 15 olarak yazılmıştır.)*

[140] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 118.
[141] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 228.
[142] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 171.

- **Kiler**

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Kille	Peşe-hâne	Cibinlik ta'bir olunan perde odası	Cibinlik ta'bir olunan perde odası
Kilel	Peşşe-hânehâ	Peşşehâneler, kiler	Kiler
Mahbâ'	Nihân-hâne	Gizli oda, kiler	Kiler

(72a)

Cibinlik sivrisineklerden korunmak için yatağın üstüne çadır gibi geçirilen tülü ifade etmektedir.[143]

Kiler, yiyeceklerin muhafazası için yapılan büyük dolap veya oda anlamına gelmektedir.[144]

- **Serdâb**

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Sirdâb muarrebdir	Serdâbe	Su sov(ğ)udacak oda	Serdâb
Sereb	Zîr-i zemîn	İzbe, zîr-i zemîn	İzbe yer

(71b)

Sirdâb, serdâbe veya serdab, Risâle'de suyu soğuk tutmaya mahsûs yer altı odası anlamında kullanılmıştır.[145] Kelime anlamı olarak yer altındaki serin oda manasındadır. Anadolu'da serdab için zir-i zemin tabiri de kullanılır.[146] İzbe anlamına gelen sereb karanlık ve gizli yerleri ifade etmektedir. Serebin, Türklerin çanta ev olarak adlandırdığı kütüklerden yapılmış ev anlamı da vardır[147] ancak eserde daha çok izbe anlamında kullanılmaktadır.

Büyük Selçuklular döneminde serdâb kelimesi odanın yer altında bulunma özelliği sebebiyle anlam genişlemesine uğrayarak türbelerin altındaki mezar odası için kullanılmıştır. "Aynı şekilde eski Mısır arkeolojisinde "mastaba" adıyla bilinen, mezarların ölü eşyası konulan gizli iç odalarına da serdâb denilmektedir."[148]

- **Penceresiz Oda**

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde

[143] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 116.
[144] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 288.
[145] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 95.
[146] Pakalın, **Osmanlı Tarih Terimleri**, c. III, s. 178.
[147] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. c.II, s.865.
[148] Ahmet Cihat Kürkçüoğlu, "Serdâb", DİA, c. 36, s. 551.

Kûh kâh'dan muarrebdir	Hâne-i bî-revzen	Bacası yok oda	Penceresiz oda

(72a)

Kah kelimesinin köşk ve kasır manaları bulunmakla birlikte sözlükte bir göz oda olarak da ifade edilir.[149] Penceresiz oda demektir.

- **Direk Odası-Üstü Açık Oda**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Meşrube	Bâm-sütûn	Direk odası, üstü açık oda	Direk odası, üstü açık oda

(72a)

Bâm kelimesi Kamus-i Osmanî'de sakf, üst ve özellikle de hanenin üstüne ıtlak olunur ki Türkçede çatı ve dam denir. (c. 2, s.87)

- **Yaz ve Kış Odası**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Beyt-i sayefi	Hâne-i tâbistâni	Yaz odası	Yaz odası
Beyt-i şitevi	Hâne-i zimistâni	Kış odası	Kış odası

(72b)

Soğuk kentlerde evin alt katında yer alan, döşeme ve duvarın içinde bırakılan boşluklardan geçirilen sıcak hava ile ısıtılan çoğu basık tavanlı oda.[150]

Anadolu'nun doğal özelliklerinin çeşitlilik göstermesi, arazi ve iklim yapısındaki çeşitliliği inşa edilen yapının biçimsel şeklini ve çevreyle olan ilişkisini etkilemiştir. "Ama buna karşılık Anadolu'daki hangi iklim bölgesinde yer alırsa alsın, bu yeni mekân düşüncesi içinde hemen hemen hiç değişmeden, çok uzun bir zaman dilimi içinde süregelmiş bulunan bir özellik vardır… O da, her yapı içinde "yaz odası" , "kış odası" diye isimlendirilen ikili düzenlemenin varlığıdır. Hemen bütün yapılarda, en uygun yönde, en iyi korunmuş odalar "kış odası" olarak planlanmış ve kolayca ısıtılabilecek özelliklerde biçimlendirilmiştir. Buna karşılık sıcak günlerde kullanılacak olanlar ise tam tersine, serin rüzgârlara açık, kolayca havalandırılıp soğutulabilecek özelliklerde biçimlendirilmiştir."[151]

[149] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 195.
[150] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 373.
[151] Küçükerman, **Anadolu Mirasında Türk Evleri**, s. 31.

c) Odalararası Ortak Alan/İç-Dış İlişkileri

- **Hayat**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Hıyâta	Bâlân	Hayat(hıyât), kapı önü ve saçak altı	Hayat
Dihlîz	Bâlân-ı enderûnî	İç kapı önü, iç hayat	Hol, koridor
Sakîfe	Bâlân-ı bîrûnî	Taşra hıyâtı	Taşra hıyâtı

(72b)

Hayat kelimesi evlerin ön tarafındaki avluya nazır üstü örtülü yan tarafları açık sofayı ifade etmektedir. Dehliz günümüz ifadesiyle hol ve koridor anlamına gelir.[152] Çardak veya salon da bu kelimenin karşılığıdır ve evde ailenin birlikte toplandığı geniş alan için kullanılmaktadır. Hayat için farklı yerlerde farklı adlandırmalar vardır. Kimi yerlerde divanhane kimi yerlerde tahtaboş denildiği gibi sergâh ve hanay da denilmektedir. Hasol'un ifadelerine göre "Hayat, eski Yunan evlerinin aula'sı, Roma evlerinin atrium'u, Şam evlerinin eyvan'ı ve İran evlerinin talar'ının karşılığıdır."[153]

- **Sofa ve Sâyeban**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Zulle	Sâyebân ve suffe ve tahta-pûş	Gölgelik ve tahta örtülü sofa	Gölgelik ve tahta örtülü sofa
Necîre	Suffa-i çûpîn	Üstü örtülü tahta sofa	Üstü örtülü tahta sofa
Sâbât muarrebdir	Sâyeban	Çarşı (çarsu) örtüsü	Çarşı örtüsü

(71b, 72a, 73a)

Zulla veya zulle kelimesi yine sofa anlamındadır ve camilerin avluya nazır üstü kapalı kısımlarını ifade etmektedir.[154] Risâle'de verilen anlamıyla gölgelik gölgesinde oturulan çardak demektir. Galat telaffuzla sıvan da denilen sayebân kelimesi gölgelik ile eş anlamlıdır.

[152] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.194.
[153] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 221.
[154] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 553.

Çardak dört kemerden oluşan direkli kapı önü veya tahta pûşlar üzerinde birkaç direkden yapılmış sâyeban olarak tanımlanmaktadır.[155]

Şekil 21: Zulla [156]

- **Kapı**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Bâb	Der	Kapı(kapu)	Kapı
Südde	Dergâh	Kapı yeri, kapı	Kapı yeri, kapı

(76b)

Kapı oda, bina vesairenin girilip çıkılacak yerine verilen addır.[157] Kapı yeri ise kâr-gîr binâlarda bilahare çıkmak üzere üzerine kemer çevrilip içi doldurularak ahşaplarda iki tarafına dik ve üstünden boyunduruk geçirerek muvakkaten kapatılan kapı mahaline denir.[158]

- *Dergâh kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [151].*
- *Bâb kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 12 kez geçmektedir. Bkz: [116, 117, 145, 146, 151, 152, 153, 156, 168].*
- *Kapu kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 5 kez geçmektedir. Bkz: [124, 150, 151, 153].*

- **Büyük ve Küçük Kapı**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Ritâc	Der-i büzürg	Büyük kapı	Büyük kapı
Havhâ	Derîçe-i der-i büzürg ve der-i kûçek	Terece ve oyma küçük kapı	Terece ve oyma küçük kapı

[155] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 67.
[156] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 121.
[157] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 133.
[158] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 133.

İtâc	Der-i âhenîn	Demirli kapı	Demirli kapı

(76b)

Ritac kelimesi müzeyyen yani süslü ve büyük kapılara denmektedir.[159]

- **Kapının Bölümleri**
  - **Çerçeve**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Milkam	Çârçûpe-i der	Çerçeve	Çerçeve

(76b)

Çerçeve kelimesi kapı ve pencerelerde cam takılmaya mahsûs doğrama ağaçlardan ibâret kısım anlamına gelmektedir.[160] Kapı tablalarının takılması için birbirine çatılan kenarlığa da denir. Kapı çerçevesinde düşey olan kısma seren adı verilir. Yatay kısımlar için de alt ve üst başlık tabirleri kullanılmaktadır.[161]

  - **Kanat**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Mısrâ’	Let-i der	Kapı kanadı	Kapı kanadı
Ricl’ül-bâb	Pâyçe-i der ve pâşine-i der	Kapı ayağı ve ökçesi	Kapı ayağı ve ökçesi
Cârûre	Sûrâh-ı pâşine-i der	Kapu ökçesi deliği (delüği)	Kapu ökçesi deliği

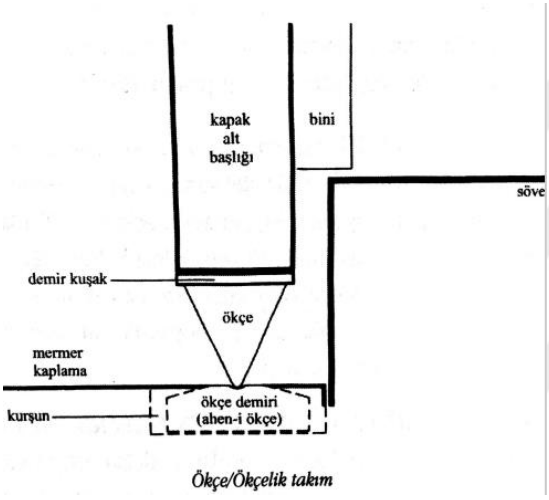
(76b, 77a, 77a)

Mısrâ olarak da adlandırılan kanat, kapı, dolap ve pencerenin sağır veya çerçeveli açılıp kapanan kapaklarından her biridir.[162] Kapı ökçesi de kanatların üst ve alt kısımlarındaki ağacın çıkıntılı kısmıdır. [163] Kapı ökçesi deliği, düşey bir milin, içinde döndüğü yuva anlamına gelmektedir. Örnek olarak bir kapı topuğunun, içine girerek döndüğü demir yuva verilebilir.[164]

Kaynaklarda kapı ökçesinden çilingir malzemesi kayıtlarında ahen-i ökçe ve ökçe adlı iki elemandan oluşan demir düzenek şeklinde bahsedilmektedir. “Osmanlı döneminde kündekâri

[159] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 87.
[160] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 69.
[161] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 128.
[162] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 137.
[163] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 51.
[164] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 382.

kapı, pencere ve dolap kapaklarını duvara bağlamak için menteşe kullanılmaz; kanatların altında ve üstünde bulunan millerden yararlanılırdı. Üstte genellikle kanata ayrı bir mil takılmaz, serenin ucunda kendinden soyma silindirik bir parça bırakılıp bu parça tavana açılan oyuğa girer, dönme hareketi ile ahşabın taşa çarpıp aşınmasını önlemek için de oyuğun içine demir, pirinç ve benzeri madeni bir silindir yerleştirilirdi. Altta ise döşeme taşına açılan kare veya dikdörtgen bir oyuğun içine ahen-i ökçe yerleştirilir. Etrafına kurşun dökülerek zemine tespit edilir kanadın altında ökçe adlı koni biçiminde demir bir mil vardır. Bu konik milin sivri ucu demirin üstündeki oyuğa oturularak kanadın rahatça dönmesi açılıp kapanması sağlanırdı."[165]

Şekil 22: Kapı Ökçesi [166]

- **Bini**

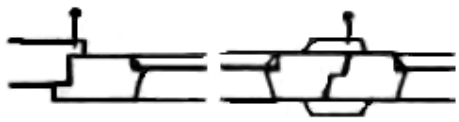
Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Zâfire	Bînî-i der	Bînî(bini), burunluk	Bini
Sıyr'ul-bâb	Şikâf-ı der	Kapı yaruğı(yarığı) ve aralığı	Kapı aralığı

(77a)

Burunluk ile eş anlamlı olan bini, kapı kanatları kapandığı zaman husule gelen aralığı örtmek için kanatlardan birinin kenarına sabit edilen çıkıntılı çıta. Osmanlı döneminde bu çıtalar genellikle bezmeli olurdu. "Özellikle kündekâri kapaklarda boydan boya ayni biçimde devam ettirilmeyip farklı kesitlerin geçiş bölgeleri ve ön yüzüne, pahlı ya da eğrisel oymalarla

[165] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 85.
[166] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 259.

oluşturulan ilginç bezemeler yapılmıştır. Kaynaklara, kullanıldığı yeri belirten *bini-i kanad, bini-i dolab* gibi terimlerle ve aded ile satıldığı belirtilerek kaydedilmiştir."[167]

Şekil 23: Bini [168]

- **Söve**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Necrân	Çûb-i züvâne	Züvâne ağacı, söve	Söve
İdâde	Bâzû-yı der	Kapı sövesi (sövisi)	Kapı sövesi
Mitres muarrebdir	Meters	Meteriz	Meteriz

(77a)

Söğe olarak da telaffuz edilen söve, kapı ve pencerenin kanatlarını tutan ve duvara rabtedilen harici çerçevenin ağaç veya taştan yapılan her dört parçası için kullanılan tabirdir. Genellikle yan taraflardaki amûdi olanlarının adıdır. Üst taraftakine kasa veya pencere eşiği denilmektedir.[169] Meteriz kelimesinin yatak anlamına gelen metres kelimesinden geldiğini tahmin etmekteyiz. Bu bağlamda kapının duvara takıldığı dış çerçeve kastedilerek kapı yatağı anlamına gelir diyebiliriz.[170]

- **Reze**

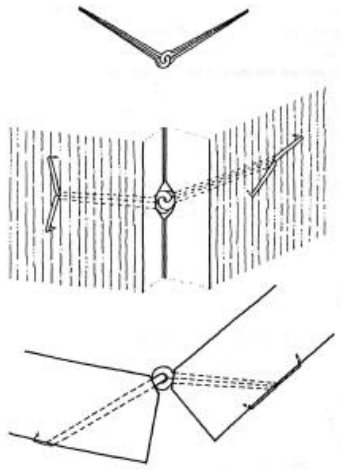
Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Rezze	Reze	Reze	Reze
Zirfîn muarrebdir	Reze-i ziverîn	Üst reze	Üst reze
Levleb	Reze-i ner ü mâde	Dişi ve erkek reze	Dişi ve erkek reze
Kullâb	Reze-i çenkâl	Kullâb, çengel reze	Çengel reze

[167] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 31.
[168] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 92
[169] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 99.
[170] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 462.

(77a)

Reze kapı ve dolap kapaklarını söğeye asmaya mahsûs demirden yapılmış birbirine geçen çengele denir. Menteşe yerine de geçer bir sürgü çeşididir ve Geleneksel Türk evlerinin kapı, pencere ve dolaplarında kapağın kasaya tutturulması ve açılıp kapanmasını sağlamak amacıyla kullanılır. [171]

Rezenin farklı türleri vardır. Burada verilen kullâb yani çengel reze, "iki uzun demir parçanın birbirine geçerek kıvrılması, eklem noktasından sonra da yan yana gelerek çift katlı bir kesit oluşturması şeklinde yapılan ve uçlara doğru sivrilen demircilerin yaptığı bir tür menteşedir. Genellikle, ahşap kesitine açılan bir kesit içine yerleştirilerek çakılır ve arka yüzeye çıkan uçları iki yana yatırılıp çıkıntı yapmaması için tekrar tahtaya gömülür. Parçaları, tek olarak da içine halka yerleştirilmiş bir tespit elemanı gibi yaygın şekilde kullanılmıştır. Bu elemanı çakma ahşap kapılardaki halkalı demir kabaralar veya metal rozetleri, merkezlerinden kapağa çakan iri başlı bir çivi gibi düşünmek mümkündür."[172]

Şekil 24: Kullâb [173]

- **Halka**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Halka	Kalganc	Halka, toka	Halka, toka
Matınne	Zeng-i der	Kapı çıngırağı (kapu	Kapı çıngırağı, zil

[171] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 87.
[172] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 62.
[173] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 62.

		çinregusi) ve ötdüreceği	

(77a)

Halka madenden yapılmış ortası boş daire anlamına gelmektedir.[174] Matınne kapıyı açtırmak için öttürülen kapu çıngırağına verilen isimdir.[175]

Şekil 25: Halka [176]

- **Kapı Zinciri**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Silsile	Zencir-i der	Kapı zinciri	Kapı zinciri

(77a)

Kapının açılmasına mâni olmak için takılan birbirine geçirilmiş madeni halkalardan müteşekkil madeni ipe verilen isimdir.[177]

- **Mandal**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Galak	Fedrneg	Mandal	Mandal
Miğlak	Pesküle	Anahtar ile açılan mandal	Anahtar ile açılan mandal
Mi'lak	Çengâl-i der	Çengel mandal	Çengel mandal
Mizlâc	Semerkand	El ile açılır sürme mandal	El ile açılır sürme mandal

(77a)

Mandal kelimesi kapı, pencere veya dolap kanadını kapadıktan sonra sabit tutmasını sağlayan döner tahta veya demir dökme anlamına gelmektedir.[178]

[174] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 73.
[175] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 173.
[176] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 73.
[177] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 91.

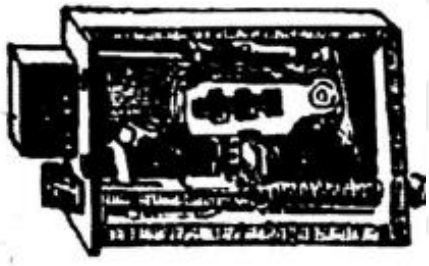
- **Kilit ve Anahtar**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Kufl	Kufl	Kilid	Kilit
İklîd miklîd mikled miklâd miftâh	Kilid	Anahtar	Anahtar

(77a)

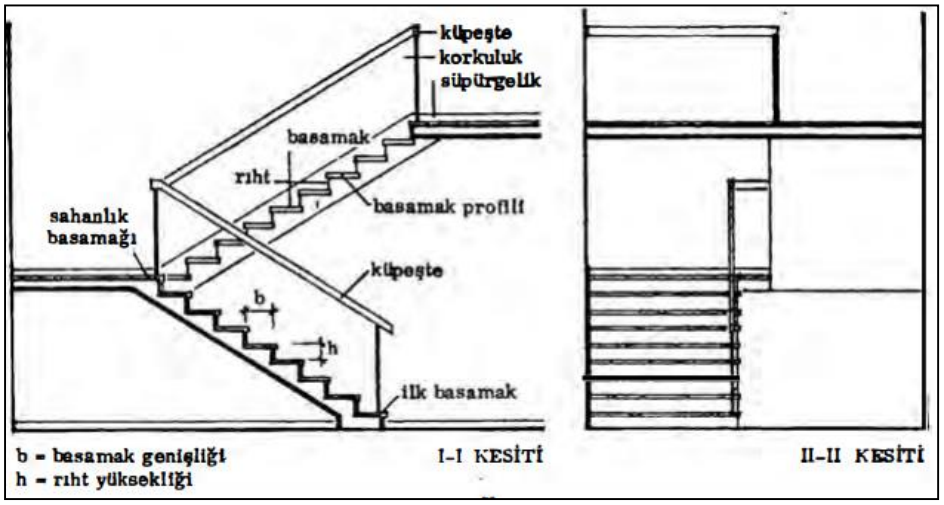
Kilid: Herkes tarafından açılması için kapı ve dolap gibi eşyalara takılan demirden zenberekli alete verilen addır.[179] Kaynaklardaki kayıtlarda *kufl-i müzehheb, kufl-i frengi*[180] gibi türlerinden bahsedilir. Bu kapama düzeni anahtar ile açılıp kapanır ki anahtar kapı kilidlerini açmağa mahsûs bir çeşit alettir.[181]

- *Miftâh kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 4 kez geçmektedir. Bkz: [151, 152].*

Şekil 26: Kilit [182]

- **Merdiven**

Şekil 27: Merdiven [183]

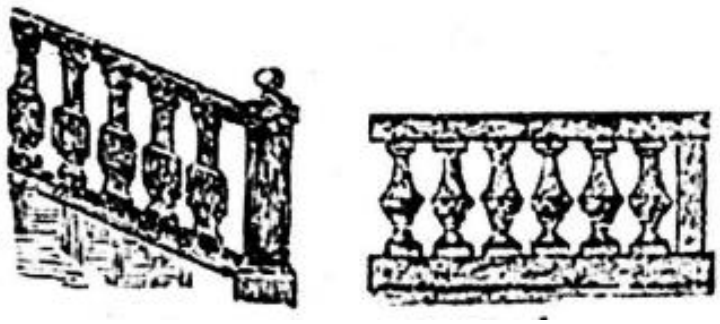
[178] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 167.
[179] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 21.
[180] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 62.
[181] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 155.
[182] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 155.

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Tefâric	Dârbezîn	Tarbozun(trabzan) parmaklıklarının aralıkları	Tırabzan
Süllem ve mi'rac	Nerdübân	Merdiven	Merdiven
Rütbe ve mertebe	Pâye	Basamak ve nerdübân ayağı	Basamak

(71a)

Merdiven, bir kattan diğer kata çıkmak için ahşap, taş ve maden gibi çeşitli gereçlerden yapılan basamakların toplamına denmektedir.[184] Basamaklar merdivenlerin kademesini oluşturan tahtalardır. Merdivan ayağı da basamak ve rahtdan ibâret kademelerin her biri için kullanılan tabirdir. Merdiven parmaklığı veya merdiven korkuluğuna tırabzan adı verilmektedir.[185] Küpeşteyi taşıyan parmaklıklardan her birine de tırabzan ayağı denir.

- *Pâye kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da1 kez geçmektedir. Bkz: [158].*

Şekil 28: Tırabzan [186]

- **Basamak**

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Mirkat	Pâye-i hışt ü seng	Taş basamak	Taş basamak
Derece	Pâye-i be-bâlâ	Yukarıya gidecek basamak	Yukarıya gidecek basamak

[183] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 347.
[184] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 171.
[185] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 501.
[186] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 117.

Dereke	Pâye be-zîr	Aşağa inecek basamak	Aşağa inecek basamak

(76b)

Mirkat kelimesi merdiven, basamak ve derece anlamlarına gelmektedir.[187] Derece kademe-i suûd diye tabir edilen yukarı çıkacak basamak için kullanılırken; dereke kademe-i nüzul diye tabir edilir ve aşağı inilecek basamak demektir.[188]

- **Haremlik/Selamlık**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Kaytun	Mihmân-hâne	Konuk odası ve misafirhâne ve selâmlık	Konuk odası ve misafirhâne ve selâmlık

(72a)

Harem ile eş anlamlı olarak selamlık konak ve evlerde erkeklere mahsûs daire demektir.[189] Misafirhane anlamında yolcu konağı olarak da ifadelendirilmektedir.[190]

d) Alt Örtü

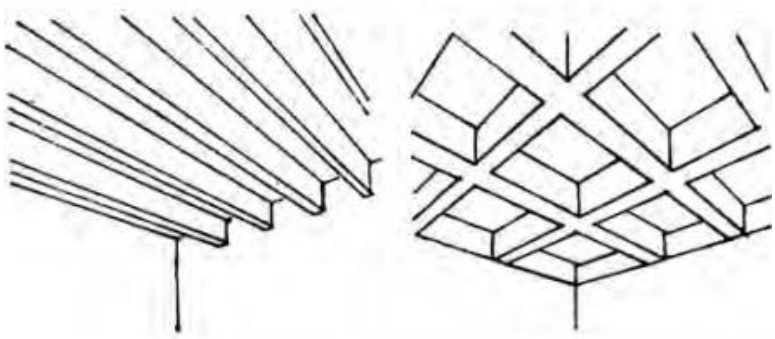
- **Döşeme**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Bisât	Pister-i bünyâz	Temel döşemesi ve döşeme	Temel döşemesi ve döşeme
Sâfe	Yek-reste	Bir kur, bir saf döşeme	Bir kur, bir saf döşeme
Araka	Vâlâz-i yek reste	Bir sıra kur	Bir sıra kur
Balat	Gusterdenî-i seng-i hâne	Evin taş döşemesi	Evin taş döşemesi
Rasaf	Gusterdenî-i üstüvâr ü hemvâr	Düz ve pek döşeme	Düz ve pek döşeme

(75a, 76b)

[187] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.758.
[188] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 65.
[189] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 95.
[190] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 358.

Döşeme bir oda veya dairenin üzerinde yürünan tahta kaplı zeminidir. Döşeme binadaki katları birbirinden ayırmaktadır.[191]

Şekil 29: Döşeme [192]

- **Sed ve Seki**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Suffa	Teşîr	Sed ve seki, nişîmene(oturacak yer)	Sed ve seki, nişîmene(oturacak yer)
Arîşe	Cefte	Asma kirevide(kerevet)	Asma kerevet
Mastaba, mıstaba	Cây-ı garîbân	Tahte'l-kal'a, sed ve seki ta'bîr olunan nişîmene	Tahte'l-kal'a, sed ve seki ta'bîr olunan nişîmene

(73a, 74a)

Sed, seki, kerevet ve mastaba, peyke kelimelerinin tamamı yapılan ve zemini diğer bir sathdan yüksek olan tahta mahal için kullanılmaktadır. Üzerine şilte serilip veya minder konulup oturmak veya yatmak için kullanılan alanı ifade eder.[193] Genellikle büyük konak ve cami gibi yapıların giriş kapılarının iki tarafında oturulan alanlara denir.[194]

- **Taht ve Köşk**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	
Arş ve serîr	Taht	Serîr, taht	Taht, yatak
Erîke	Taht-ı arâste	Murassa', murassa-ı taht'a('alî ve müzeyyen)	Murassa', murassa-ı taht'a('alî ve

[191] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 158.
[192] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 159.
[193] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 155.
[194] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 173.

			müzeyyen)

(73a)

Serir ve erike kelimeleri taht anlamına gelir. Serir aynı zamanda yatacak yer demektir.[195]

- *Taht kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 9 kez geçmektedir. Bkz: [132, 134, 136, 137, 155, 160, 161, 163, 164].*

- **Taban**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Câyize	Tâbân	Taban	Taban

(76a)

Kısaca üstü kapalı bir yerin, gezinilen, ayakla basılan yüzü manasındaki taban[196] bir inşaat terimi olarak temel duvarları üstüne veya kuşaklamaların balasına konulup üstüne kiriş ve direk konulan ve direkler ile bölmenin ağırlığını duvar üstüne eşir bir şekilde nakletmeye yardımcı olan ve üstteki kirişlemelerin başları altına gelen kereste veya demir anlamına gelir. Kazılan temel çukurunun dibi ve duvarların kaidesinin temas ettiği toprağa da denir. Mimari olarak binalarda üzerinde ayakla gezinilen alan için kullanılmaktadır.[197]

e) Üst Örtü

- **Çatı**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Sakf	Âsumâne	Çatı, düz olursa tavan ve sivri olursa sakıf	Çatı

(76a)

Sakaf veya sakf kelimesi tavan, dam ve çatı anlamlarına gelir.[198] Çatı binâyı sert eden ve kiremiti taşıyan meyilli örtü olarak tarif edilmektedir.[199]

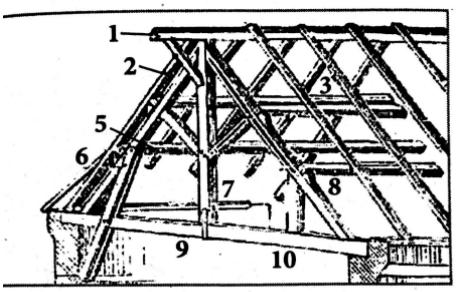
- *Sakf kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [117].*

[195] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.260.
[196] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 481.
[197] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 113.
[198] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 445.
[199] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 67.

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Fıkra, fakare	Mühre-i hâne	Omurga(onurga)	Omurga
Sulb	Mâzû	Mahya(mâhiye)	Mahye

(76a)

Omurga kelimesi mahye kirişi anlamına gelir. İskelelerde, kiriş ve tavanlarda bırakma kirişi veya mahya aşığı olarak kullanılan değişik türde ağaçlardan elde edilen büyük boyutlu kereste demektir.[200] Mahye, çatının en sivri yerindeki sırtına döşenilen kiremit vesaire için kullanılmaktadır.[201] Hasol'un verdiği tanıma göre mahya "çatıda iki eğik yüzeyin, dışta 180 dereceden büyük bir açı yaparak birleştiği çizgi" anlamına gelmektedir.[202]

1) Omurga veya mahya kiriş paraçol -destek 2) Çatı kirişi veya mertek
3) Çatı 4-5) Aşık 6) Göğüsleme
7) Baba 8) Takoz 9) Köşebaş
10) Bırakma kiriş

Şekil 30: Omurga ve Mahya [203]

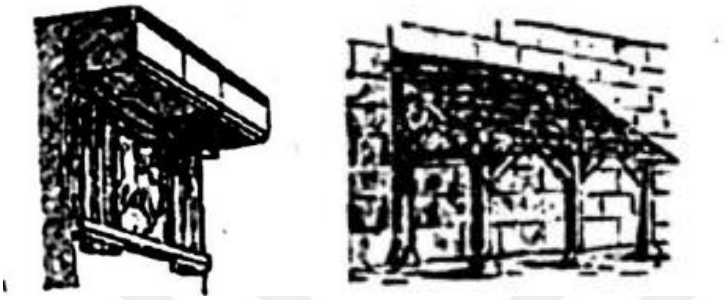
- **Saçak ve Sundurma**

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Künne	Kabûl-i der ü dîvâr	Kapı sundurması ve duvar sundurması	Sundurma
Tanef	Kabûl ve kabûr	Kapı üzerinde olan sundurma ve saçak	Saçak
İfrîz	Pervez tâk	Musandere, kapı ve duvarı yağmurdan hıfz için yapdıkları sundurma ve saçak	Sundurma ve saçak

[200] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 84.
[201] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 169.
[202] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 333.
[203] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 67.

(71b, 72a, 73a)

Sundurma kelimesi bir kapı üstüne veya duvar önüne yapılan saçak anlamına gelmektedir ki saçaklar çatının binadan dışarı taşan bölümünü ifade eder.[204] Yağmur ve güneşten muhafaza için yapılan sundurma önü açık ve bir tarafı duvara bitişik mâil çatı ve altı olarak da tanımlanabilir.[205]

Şekil 31: Saçak ve Sundurma [206]

- **Kiriş ve Mertek**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
‘Ariza	Pelvâze	Kiriş ve mertekler	Kiriş ve mertekler
Veter	Zih-i hâne	Ev kirişi	Ev kirişi
Sehm	Tîr-i hâne	Ev oku	Ev oku
Makas	Kâz-ı hâne	Çatı makası	Çatı makası
Râkıde	Ferseb	Mertek	Mertek
Farz	Rahne-i zih	Kiriş gediği	Kiriş gediği
Ciz’	Fervâz-ı âsumâne	Çatı merteği	Çatı merteği
Dıl’	Pehlû	Yan eyegü	Yan eyegü

(76a)

Mertek çatıda bir ucu mahyeye yekdiğerinden müsâvî açıklıklarda konulan ve yük taşıyan dört köşeli kalın ve uzun ahşap direklere verilen addır. [207] Sehm kelimesi de Anadolu evlerinde çatılara konan yuvarlak sırıklar için kullanılmaktadır.[208] Ülkemizde merteklerin aralıkları 75 cm.'yi geçmemelidir. Sadece merteklerin bir araya gelmesinden müteşekkil ahşap

[204] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 103.
[205] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 468.
[206] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 103.
[207] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 171.
[208] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. c.III, s.1530.

çatıya mertek çatısı denir[209], beşikörtüsü çatı olarak da adlandırılır. Bu tarz çatılarda üçgen oluşturabilmek için mertek çiftlerinin altına bir kiriş vaz'olunur.[210] "Tarihi belgelerdeki kayıtlardan genellikle ahşabın geldiği yer niteliği veya elde edildiği ağacın cinsine göre adlandırıldığı anlaşılmaktadır."[211]

- **Tavan**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Musattah	Bâm	Dam(tam), tavan	Dam, tavan
Beyt-i musattah	Hâne-i bâmîn	Tavanlı oda	Tavanlı oda

(76a)

Dam kelimesi binâ örtüsünü ifade etmektedir ve çatının üstü anlamına gelir. Taban kelimesinin zıddıdır.[212]

- *Bâm kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [167].*
- *Dam kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [133].*

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Gımâ ve gamî	Kezûnî	Pardû	Pardû?

(76a)

Gımâ Lügat-ı Remzî'de ortası sakıflı ev şeklinde geçmektedir. (c.2, s.21)

f) Yan Örtü

- **Perde**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Sitâre	Perde-i der	Kapı perdesi	Kapı perdesi
Surâdık muarrebdir	Serâperde	Ev perdesi	Ev perdesi

(73a)

- **Dolaplar ve Yüklük**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**

[209] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 349.
[210] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 349.
[211] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 77.
[212] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 115.

Mihdâ’	Dôlâb, dolâb	Dolâb	Dolap

(72a)

Dolap, odalarda elbise ve eşya veya öteberi saklamaya mahsûs kapaklı ve içi raflı mahal anlamına gelir. Dolapların yatak koymak için olanlarına yüklük denilmekteydi.[213]

- *Tolab kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 9 kez geçmektedir. Bkz:[143, 153, 154, 155, 156].*

- **Sergen**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Raff	Pervâze-i hâne ve sütûn	Sergen, raff	Raf

(73a)

Sergen raf demektir. Raf kelimesi tûlâni olarak duvara yahud dolap içine, üzerine bazı eşyalar konulması için yapılmış geniş ve uzun tahtalara denmektedir.[214]

- **Ocak**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Kânûn	Âteşdân	Ocak	Ocak

(72b)

Ocak ateş yanmasına mahsûs bacalı mahale denmektedir.[215] Mekânı ısıtmak için mangalın konulduğu yer.

Ocak

[213] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 83.
[214] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 95.
[215] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 35.

Şekil 32: Ocak [216]

g) Hizmet Alanları

- **Mutfak**

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Matbah	Cây-ı âş puhten ve aşhâne	Çorba pişirecek (şorba bişürecek)yer, aş odası	Mutfak

(72b)

Matbah kelimesi yemek pişirmeye mahsûs mahal için kullanılmaktadır.[217]

- *Matbah kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 1 kez geçmektedir. Bkz: [194].*

- **Fırın**

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Furn	Dâş	Fırın(furun)	Fırın
Vetîs	Tennûr	Tennûr	Tennûr
Sâûr	Tennûr der-zemîn	Yer tennûru ve ocak ve fırın	Yer tennûru ve ocak ve fırın

(72b)

Fırın ekmek vesaire gibi yiyecek pişirmeye mahsûs ağzı ve bacası olan kapalı ocağa denmektedir.[218]

2. Ticari Yapılar

a) Çarşı-Pazar ve Arasta

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Dârü'l-amel	Kârhâne	İş evi, kârhâne	İş evi
Hânût	Kârgâh	Dükkân	Dükkân

(72b)

[216] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 35
[217] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 173.
[218] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 182.

Kârhâne kelimesi destgâh, dükkân, fabrika, darü'l ameliyat gibi iş yeri ve atölyeleri ifade eden; bir zanaat kolunda işçi ve araçların bulunduğu üretim yeri anlamına gelmektedir.[219] Kâr-gâh veya kâr-geh kelimeleri kârhâne ile eş anlamlıdır ve iş yeri anlamına gelmektedir. Dükkânlar küçük tüccarların eşya sattıkları veya imalat yaptıkları mekâna denmektedir.[220] Kâr-gîr veya ahşaptan inşa edilen yapılar ön tarafı açık veya câmekanlı veya etrafı duvarla çevrili olabilmektedir.[221]

- *Dükkân kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz:[158].*
- *Kârhâne kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 2 kez geçmektedir. Bkz: [186].*

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Rezdak muarrebdir	Reste	Arasta	Arasta

(73b)

Arasta kelimesi çarşılarda aynı malın satışını yapan esnafların bulunduğu üstü örtülü kısımı ifade etmektedir. Osmanlıda arastalar külliyelerin bir bölümünü oluşturmaktadır.[222]

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Sûk	Pâzâr	Ordu, pâzâr	Pazar

(74b)

- *Pazar kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 4 kez geçmektedir. Bkz: [181, 187, 192].*

3. Eğitim Yapıları

a) Medrese

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Medrese	Cây-ı ders güften	Ders diyecek yer	Medrese, okul

(71b)

Medrese talebe-i ulûmun ve müderrislerin ders okudukları ve ikamet eyledikleri bina olarak tarif edilmektedir.[223] Medreselerde hem dini hem de fenni ilimler tahsil edilirdi.[224]

[219] Neslihan Sönmez, **Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Yem Yayın, 1997, s. 55.
[220] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 81.
[221] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 263.
[222] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. s.43.

Genellikle camilerin yanına inşa edilmişlerdir. Mimari olarak pek çok oda bir avlunun etrafında bulunurdu.

Osmanlı medreselerinde ilahiyat ve dine alt bilgilerle, hukuk, felsefe, matematik, tıp ve benzeri bilimlerin öğretimi yapılmaktaydı. İstanbul'un en önemli medreseleri Fatih Sultan Mehmet'in Fatih Camisi çevresinde karşılıklı olarşk yaptırdığı medreselerdlr. Caminin iki yanından her birinde dörder sahın medresesi ve dörder tetimme vardır. Bu nedenle bunlara sekiz sahın anlamına semaniye denilmiştir. Tatimmelerde Arap dili ve edebiyatı okutulurdu. Buradan sahın medresesine geçilip fıkıh, kelam, hikmet, tefsir gibi ilahiyatla ilgili konularla hukuk, hendese, hey'et (astronomi), riyaziye, tıp gibi bilimler öğrenilirdi.[225]

- *Medrese kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz:[162].*
- *Medrese kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 48 kez geçmektedir. Bkz: [187, 188].*

4. Sağlık Yapıları

a) Dârü'ş-Şifâ ve Bîmârhâne

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Dârü'l- marzâ	Bîmarhâne ve mâristân	Hastalar odası	Hastalar odası
Darü'ş-şifa	Timarhâne	Timârhane, ilaç odası	Tımarhane, ilaç odası

(72b)

Bîmâr-hâne ve darü'ş-şifa kelimeleri eş anlamlıdır.[226] Tımarhane de denilen bimarhane Osmanlılarda akıl hastanesi anlamına gelmektedir.[227] Başlangıçta şifa yurdu anlamıyla hastaneyi ifade eden darü'ş-şifa kelimesi de zamanla akıl hastanesi manasını almıştır.[228]

[223] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 251.
[224] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 171.
[225] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 342.
[226] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 39.
[227] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. , s.91.
[228] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. s.141.

5. Tarikat Yapıları

b) Tekke

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Zâviye	Hânekah	Zâviye ve tekye	Zaviye
Savmaa	Cây-ı pârsâyân	Zâhid ve âbidler yeri	Zâhid ve âbidler yeri

(71b)

Zâviye kelimesi küçük tekke anlamına gelmektedir.[229]

İbadet edilen yer anlamındaki savma, Nesara rahiplerinin halktan inkıta ve inzivası için tesis edilmiş olan hücrelere verilen addır. Cem'i {savami')'dir. "Arapça bir tabir olan savmaa'nın Kamus-ı Osmanî'deki izahı şöyledir: Dervişan ile rehabin-i Nesaraya (ruhbanlar, papazlar) mahsus üzletgah, ibadethane ve ekseriya tepelerde ve tenha mahallerde kâin papaz üzletgâhı, hücresi makamında kullanılır ki bunlara 'Manastır' tabir olunur."[230]

- *Zâviye kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [122].*

6. Sosyal Yardım Yapıları

c) İmâret, Misâfirhâne ve Kervansaray

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
İmâret	Âbâdân kerden	Şen etmek ve ma'mûr etmek	İmâret

(74a)

İmâret kelimesi Risâle-i Mi'mâriyye'de şen etmek ve ma'mûr etmek anlamında verilmiştir. Ancak mimari bir terim olarak fakirlere ve talebelere ekmek ve çorba pişirmeye mahsûs hayrat ve aşhane manasına gelir.[231]

- *İmâret kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 16 kez geçmektedir. Bkz: [181, 190]. (190. Sayfada altıncı bab başlığı ile imaretlerin isimlerinin listesi verilmiştir. Adedi 14 olarak yazılmıştır.)*

[229] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 550.
[230] Pakalın, **Osmanlı Tarih Terimleri**, c. I, s. 132.
[231] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 123.

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Kaytun	Mihmân-hâne	Konuk odası ve misafirhâne ve selâmlık	Misafirhâne

(72a)

Misafirhane yolcuların ağırlandığı ve konakladıkları mekândır.[232] Selâmlık kelimesi de eskiden büyük konaklarda erkeklerin bulunduğu ve erkek konukların alındığı bölüm anlamına gelmektedir.[233]

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Ribât	Kârbansarây, kârvansarây	Kervansaray	Kervansaray
Hân muarrebdir	Hâne	Hân	Hân

(73b)

Ribât kelimesi kemerli bina, tekke, menzil, hane veya konak gibi çeşitli yapıları ifade eder.[234] Karbansaray ise kervanın konaklayıp geceyi geçireceği bir bina veya han olarak tanımlanır.[235] Han kelimesi sözlükte yemek sofrası, tepsi, sini[236] gibi manalara gelirken Farsça hane sözünden türetildiğinden kervansarayla aynı anlamda kullanılmaktadır. Ribatlar, dini ve manevi faaliyetlerin gerçekleştirildiği yerler olarak kullanılırken kervansaraylar daha çok konaklama veya ticaret amaçlarıyla inşa edilmektedir.

- *Kârbansarây kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [158].*
- *Kârbansarây kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 20 kez geçmektedir. Bkz: [181, 192]. (192. Sayfada onuncu bab başlığı ile kervansarayların isimlerinin listesi verilmiştir. Adedi 19 olarak yazılmıştır.)*
- *Hân kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [129].*

[232] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 358.
[233] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 445.
[234] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 435.
[235] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 143.
[236] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 123.

7. Sivil Mimaride Bazı Mekânlar

a) Alkış Evi

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Dârü's saâde	Sarây-ı erc	Alkış evi	Alkış evi
Bâb-ı dârü's saâde	Der-i sarây-ı erc	Alkış evi kapısı	Alkış evi kapısı

(71b)

Dârüs-Saade kelimesi Osmanlı sarayını ifade etmektedir. Bab-üs-saade de sarayın kapısı anlamına gelmektedir. Vesikalarda dâr-üs-saade ağalığı diye bahsedilmesi sebebiyle geçmektedir. Ancak dârü's-saâdeden ziyade saray-ı hümayun denilmiştir.[237]

b) Dava Yeri

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Dîvân muarrebdir	Cây-i birgü ve nîk nâme	Da'va yeri ve eyü beti yeri	Mahkeme

(71b)

Dîvân veyahut dîvânhâne davaların dinlenip ahkâm-ı lâzime icra kılınan büyük meclis, salon anlamına gelmektedir.[238]

c) Depo

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Hazîne, hızâne	Gencîne	Hazne	Hazne

(72a)

Depo anlamına gelen hazne kelimesi burada evrak haznesi yani arşiv anlamında kullanılmaktadır.[239]

[237] Pakalın, **Osmanlı Tarih Terimleri**, c. I, s. 400.
[238] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 70.
[239] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 222.

Sultan Ahmed camii inşaatı arşiv vesikalarından büyük rûznâmçenin bir bölümünde geçen hızâne ifâdesi, hazineden gelen gelirlerin saklanması için külliye bünyesinde bir yerin ayrılmış olacağını düşündürmektedir.[240]

d) Darphâne

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Dârü'd-darb	Sarây-ı direm-zen	Altun ve akçe kesen yer, darbhâne	Darphane

(72b)

Dârü'd-darb veya darphâne para basılan mahal anlamına gelmektedir.[241] Darphâne para basılan yer hakkında kullanılır bir tâbirdir, işin başında bulunanlara da «darphane emini» unvanı verilirdi.[242]

e) Dernek

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Meclis	Cây-ı encümen	Dernek yeri ve oturacak yer	Meclis

(73a)

- *Meclis kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [121].*

f) Menzil ve Mesken

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Menzil	Cây-ı fürû-âmedan	İnecek yer	İnecek yer
Mesken	Cây-ı istâden	Duracak yer	Duracak yer

(73a)

Menzil kelimesi kervanların durakladıkları ve atlarını dinlendirdikleri veya gece konakladıkları bina anlamına gelmektedir. "Sefer halinde bulunan askerin yiyeceklerini temin

[240] Aliye Öten, Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşâsı, Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s.413
[241] Pakalın, **Osmanlı Tarih Terimleri**, c. II, s. 429.
[242] Pakalın, **Osmanlı Tarih Terimleri**, c. I, s. 394.

ve tedarik etmek ve bedeli mukabilinde zahire alınmak üzere menziller teşkil olunur ve bu işler 'Menzil emini' adlı memurlar tarafından görülürdü."[243]

- *Menzil kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 4 kez geçmektedir. Bkz: [135, 145, 159, 160].*
- *Mesken kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [162].*

g) Ahır ve Samanlık

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Anbâr	Cây-ı galle	Sarbun, anbar	Anbar
Istabl	Âhûr	Ahır(âhûr)	Ahır
Metben	Kâhdân	Samanlık	Samanlık

(73b)

İnek, koyun, at, öküz gibi hayvanların barındığı kapalı yere ahır denmektedir. Hayvan damı da denilir. Hayvanların yemesi için samanların saklandığı yere samanlık denir.[244]

- *Anbâr kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 1 kez geçmektedir. Bkz: [194].*

h) Değirmen

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Rahâ	Âs	Değirmen	Değirmen
Merhâ	Cây-ı âs	Değirmen yeri	Değirmen yeri
Tâhûne	Âsiyâb ve âsiyâ	Su değirmeni	Su değirmeni
Tıhâne	Harâs	At değirmeni, değirmencilik hırfeti	At değirmeni, değirmencilik hırfeti

(74a)

Değirmen, içinde tahıl öğütülen yeri ifade etmektedir. Akan suyun gücüyle çalışan değirmene su değirmeni denir.[245]

[243] Pakalın, **Osmanlı Tarih Terimleri**, c. II, s. 479.
[244] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 20.

8. Tasnif Dışı Bazı Kavramlar

- **Harap**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Gamir	Vîrân	Vîrân, harab	Vîrân, harap
Harâb	Vîrân şüden	Vîrân olmak	Vîrân olmak
Harib ve haribe	Vîrân	Vîrân	Vîrân
Nukz- nıkz	Şikeste	Sınık ve bozuk ve yıkık yer	Sınık ve bozuk ve yıkık yer
Talel	Nişân-ı saray	Harâb veyâ muhterik olan ev eseri	Harâp veyâ muhterik olan ev eseri

(74a)

Viran ve nıkz yıkılan bina kalıntılarının bulunduğu arsa anlamına gelir. [246]Nıkz kelimesinin çoğulu enkazdır ve Türkçede daha ziyade böyle kullanılır. Harab da viran olmak manasında tamire ihtiyaç duyan demektir.[247]

- *Harab kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 6 kez geçmektedir. Bkz: [125, 132, 156, 157, 158].*
- *Vîrân kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [122].*
- *Şikeste kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 3 kez geçmektedir. Bkz: [115, 120].*

- **Zâviye**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Rükn	Gûşe-kûşe	Bucak, kûşe(köşe)	Köşe
Zâviye	Künc ve peygule	Bucak, iç bucağı	Köşe

(75b)

Köşe, iki farklı istikametteki cidarın temâsından hâsıl olan sivri ve zâviyeli mahal anlamına gelmektedir.[248]

---

[245] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 143.
[246] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 185.
[247] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 75.
[248] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 161.

- **Şen Etmek**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Âmir	Âbâdân	Şen, ma'mûr	Şen, ma'mûr
Umrân	Âbâdânî	Şenlik	Şenlik
İmâret	Âbâdân kerden	Şen etmek ve ma'mûr etmek	Şen etmek ve ma'mûr etmek
Meremmet	Islâh kerden	Halel bulmuş nesneyi ıslâh etmek ve onarmak	Onarmak

(74a)

Mamur, imar edici, imar eden, yapan, şenlendiren anlamları vardır.[249] Günümüz Türkçesinde daha ziyade memur olarak telaffuz edilmektedir. Eski Türkçe'de şenlendirici mimarı ifade etmekteydi.[250]

D. ASKERİ MİMARİ

Geniş sınırlara sahip bulunan Osmanlı devleti bu sınırları koruma ve savunma ihtiyacını karşılamak amacıyla sağlam mimari yapılar inşa etmiştir. Bu bölümde kale, hisar, burç, sur ve hendek kavramları incelenmiştir.

1. Kale ve Hisar ve Burc

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Kal'a ve hisar	Diz	Hisâr	Kale, hisar
Burc	Kûşe-i bârû-yı diz	Hisar duvarı bedeni	Hisar duvarı bedeni

(74a)

Kal'a veya günümüz de kale denir, bir mevkiyi düşmandan muhafaza etmek üzere içine askerlerin ve direnmeleri için halkın kapanıp, duvarlarına düşmana silah atmak üzere açılmış mazgalları olan ve burçları olan kalın ve yüksek duvarların heyet-i mecmuasıdır.[251] Kermen. Burc kalelerin yanlarında ve köşelerinde dışarıya doğru çıkan yüksek kule.[252]

- *Hisar kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [160].*

[249] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 12.
[250] Özkarcı, **Eski Türkçede Kullanılan Sanatkâr Terimleri**, s. 441.
[251] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 135.
[252] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 45.

- *Burc kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz:[167].*

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Derb muarrebdir	Dervâzeder-i dîz ve der-i kûy	Büyük sokak ve hisar ve mahalle kapısı	Büyük sokak ve hisar ve mahalle kapısı

(74a)

Dervâze kelimesi şehir ve kale kapısı anlamına gelmektedir.[253]

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Sûr	Bârû-yı şehr	Şehir duvarı ve bârûsu	Şehir duvarı ve bârûsu
Fasîl	Divâr-ı der pîş-i handak-i diz	Şehir duvarının önünde olan hendek duvarı, kal'a bârûsundan yâhud sûr-ı beldeden dûn ve kasîr	Şehir duvarının önünde olan hendek duvarı, kal'a bârûsundan yâhud sûr-ı beldeden dûn ve kasîr

(74a)

Surlar eskiden şehirleri çevreleyen yüksek kuleli ve mazgallı kale duvarına denir.[254]

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Handak	Cây-ı kende	Hendek	Hendek
Hufre	Cây-ı kende	Kazılmış yer ve çukur ve hendek	Kazılmış yer ve çukur ve hendek

(74a, 75a)

Hendek kelimesi şehir çevresine veya kale etrafına geçmeye mâni olması için kazılan çukur anlamına gelmektedir. Çukurları çoğunlukla yağmur ve deniz suları doldururdu.[255] Hufre kelimesi de kazılmış çukur, oyuk ve delik anlamlarına gelmektedir.

- *Çukur kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [130].*

[253] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 79.
[254] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 468.
[255] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 77.

E. KENT DOKUSU

1. Şehir

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Beled	Şehr	Şeh(i)r	Şehir
Kûre	Havze şehr	Şehir	Şehir
Kasaba	Şehr-i kûçek ve miyân-ı şehr	Küçük şehir ve şehir ortası	Kasaba
Karye	Rustây	Köy, kûy	Köy

(74b)

Beled ve kûre kelimeleri belde şehir, memleket, büyük kasaba, kent anlamlarına gelmektedir.[256] Kasaba şehrin küçüğüdür.

- *Kasaba kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 4 kez geçmektedir. Bkz: [183, 184, 192].*

a) Şehirler

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Fustat	Mısr-ı Kahire ve şehr-i büzürg	Mısır şehri ve büyük şehir	Fustat
Mısr	Mısr-ı Kahire ve şehr-i büzürg	Büyük şehir	Mısır
Medîne	Şehr-i Resûlullah sallallahü teâlâ aleyhi ve selem ve şehr-i büzürg	Ravza-i Mutahhara ve büyük şehir	Medîne, Ravza-i Mutahhara ve büyük şehir

(74b)

- *Mısr kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [114].*
- *Medîne kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [117].*

[256] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 477.

2. Dış Çevre

Geleneksel Türk evinde mimari olarak dış dünya ve evin içi birbirlerinden ayrı kurgulanmıştır. Dış çevre ve sokak denetlenemeyen çevrelerdir.

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Cenâb	Girdâ gird-i sarây	Evin tûlâyı yanı	Evin etrafı

(71b)

Cenâb kelimesi saray ve hane avlusu ya da etrafı anlamına gelmektedir.[257]

a) Mahalle / Sokak

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Mahalle	Kûy	Mahalle	Mahalle
Zâiga	Kûy	Mahalle	Mahalle
Zukâk	Kûçe-i teng	Sokak	Sokak

(74b)

Mahalle evlerle çevrili birkaç sokağın heyet-i mecmuası olarak tanımlanmaktadır.[258] Zukak kelimesi de iki tarafı aralarla evlerle muhat yol yani yapılar arasındaki yollar anlamına gelmektedir.[259]

- *Mahalle kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 3 kez geçmektedir. Bkz: [139, 155].*

b) Yol

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Murabbaa	Çarsû	Dört ağızlı yol	Dörtyol
Tarîk	Râh	Yol	Yol
Şâri’	Şâhrâh	Büyük yol	Büyük yol

(74b)

[257] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 49.
[258] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 171.
[259] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 89.

Yol kelimesi bir yere gitmek için üzerinden geçilen yeri ifade etmektedir. [260] Kelime anlamı olarak dörtlü, dört köşeli, dört şeyden olma manasındaki murabbaa[261], Risâle'de dört ağızlı yol anlamında geçmektedir.

- *Râh kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 8 kez geçmektedir. Bkz: [115, 128, 131, 138, 141].*
- *Tarîk kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 10 kez geçmektedir. Bkz: [120, 126, 130, 132, 134, 141, 157, 160].*
- *Tarîk kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 1 kez geçmektedir. Bkz: [179].*
- *Yol kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 26 kez geçmektedir. Bkz: [129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 153, 157, 161, 164].*
- *Yol kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 4 kez geçmektedir. Bkz: [174, 175, 181, 191].*

F. MALZEME VE TEKNİK

Osmanlı mimarisinde malzeme ve teknik kullanımında çevresel koşullara ve iklimsel uygunluğa dikkat edilmiştir. Malzemelerin dayanıklılığı göz önünde bulundurulmuş ve estetik ön planda tutulmuştur. Malzeme ve tekniğe dair kavramlar taş, ağaç, toprak ve madenler başlıkları altında ayrıntılı olarak incelenmiştir.

1. Taş

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Hacer	Seng	Taş	Taş

(75a)

Taş, binâların yapımında kullanılan karbonit kilsden ibaret maruf sert ve katı cisme denmektedir.[262]

- *Hacer kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [116].*
- *Taş kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 7 kez geçmektedir. Bkz: [149, 156, 158, 169].*

[260] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 543.
[261] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.797.
[262] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 113.

a) Taş Çeşitleri

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Sahre	Seng-i saht ü büzürg	Büyük ve pek taş	Büyük ve pek taş
Sald	Seng-i hâre ve seng-i saht	Pek taş	Pek taş
Celmüd	Seng-i büzürg	Büyük taş	Büyük taş

(75a)

Sahr, çoğulu suhûr ve celmed kelimeleri kaya, büyük taşlar ve maden kütleleri anlamına gelmektedir.[263]

- **Çakmak Taşı**

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Kaddâha	Seng-i âteş zene	Çakmak taşı	Çakmak taşı

(75a)

Kaddâhe: Çakmak taşı.[264] Demir veya çelik sürtmekle kıvılcım çıkaran bir çeşit sileks. Aderansının iyi olmamasından dolayı yapıda kullanılamaz.[265]

- **Od Taşı**

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Kahkarra	Seng-i âteş	Od taşı	Od taşı

(75b)

Od taşı, ateşe dayanıklı olması sebebiyle ocak, külhan ve fırınlarda kullanılır. İnşaatlarda muhtemelen pek göz önünde olmayan bölümlerde ve dolgularda kullanılan yeşilimsi bir gredir. Kaba kumtaşı da denmektedir. "Ahmet Efendi'nin Nur-u Osmaniye için hazırladığı eserdeki kayıtlardan (caminin bodrumunda olduğu gibi) tonozların üzerine döşeme yapılacağı zaman aradaki eğrisel boşlukların doldurulması için kullanılan od taşına 'köprülük od taşı' denildiği ve inşaat için Karamürsel'den her gün 10 kayık od taşı getirildiği bilinmektedir."[266]

[263] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat, s.** 1122.
[264] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 549.
[265] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 119.
[266] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 84.

Sultanahmet Külliyesi'ne ilişkin belgelerde dış etmenler karşısında dayanıksız olduğu için mermer kaplama yapılacak yerlerde kullanıldığı yazılıdır.[267]

- **Kayagan Taşı**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Safvân	Seng-i lağazân	Kayagan taşı	Kayagan taşı

(75b)

Kayagan taşı "İnce taneli toprağın metamorfik değişiminden meydana gelen hafif yumuşak ve koyu mavimsi-siyah rekli, şistik yapılı, yaprak yaprak ayrılabilen bir taş türü; arduvaz, kayrak taşı" anlamına gelmektedir. [268] Doğadan 8-9 cm kalınlığında bloklar halinde elde edilir ve ayrılabilme özelliği nedeniyle ince levhalar haline getirilir. Çatıların örtülmesinde, döşeme kaplama taşı veya kaldırım taşı olarak ya da mermeri parlatmak amacıyla perdah taşı olarak kullanılır. Bir anlamı da helâlarda kullanılan mermer taşıdır.

- **Küfeki Taşı**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Neşefe	Seng-i pâşine	Köfeke taşı (küfeki veya köfeki)	Küfeki taşı

(75b)

Köfeki, küfeki veya kefki şeklinde tellaffuz edilmektedir: Mesâmatlı bir cins sert taş olan küfeki, "Yüzyıllardan beri İstanbul ve Trakya'nın yapı taşı gereksinimini karşılayan lumaşelli kalker, maktralı kalker ya da Bakırköy taşı adlarıyla da bilinen deniz kabuklarının çoğunlukla da istiridye kabuklarının oluşturduğu bir kalkerdir. Mikroskobik görünümü incelendiğinde mikrit, yalancı oolit ve fosil parçacıklarından oluşan bir mineralolojik bileşim saptanır." [269]

İnce taneli ve kumlu bir görünümü; bol fosilli, boşluklu, kalsit özellikli bir dokusu vardır. Açık beyaz tonlarındadır. Kolayca çizilebilir ve kopma ve kesme özelliği çok yüksek bir taştır. Önemli bir özelliği, doğadan çıktığı anda her türlü işleme uygun olması ve kolay işlenmesi; havayla temastan sonra ise bünyesine karbondioksit alarak ikincil bir hidratasyonla sertliğinin artması, dayanıklılık ve güç kazanmasıdır. Su içinde bulunduğunda olumsuz yönde

[267] Aliye Öten, Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşâsı, s. 212.
[268] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 56.
[269] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 65.

değişmez. Roma Bizans ve Osmanlı dönemlerinde genellikle Bakırköy çevresindeki ocaklardan elde edildiği için daha çok 'Bakırköy Taşı' denilen küfekinin üretimi -oldukça sınırlı olmakla beraber- bugün de sürdürülmektedir.

Küfeki taşı, Sinan ve diğer Osmanlı mimarlarının eserlerinde daima yapı malzemesi olmuş; kaba işlenmişlikten kesme taş ve yoğun bezemeli düzeye kadar değişik zengin bir kullanım alanı bulmuştur. Yalnızca örgü ve dış cephe malzemesi olarak değil iç mekânlarda döşeme kaplamalarında, kemerlerde, portal, mihrap ve minberlerde de kullanılmıştır.

Süleymaniye camii inşaat defterlerinden küfeki taşının Süleymaniye külliyesinde temel, duvar, duvar ayağı, ayak, sütun, kemer, pandantif, kubbe, çatı ve döşeme kaplama levhası, kapı ve pencere sövelerinde kullanıldığını öğrenmekteyiz.[270]

- **Yassı Taş**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Safâ	Seng-i sefîd ü pehen	Yassı beyaz taş	Yassı beyaz taş

(75b)

Kaynaklarda safâ kelimesinin karşılığına bu anlamda rastlamamakla birlikte düz ve yassı yüz anlamına gelen safîha kelimesinden gelmiş olduğunu tahmin etmekteyiz. [271]

- **Değirmi Taş**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Cendel	Seng-i kird	Değirmi taş	Değirmen taşı

(75b)

Cendel kelimesi nehirlerde bulunan büyük kayaları ifade etmektedir.[272] Değirmi taş, değirmende dönerek taneleri ezen tekerlek taşı için kullanılan bir tabirdir.[273]

- **Çakıl Taşı**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Hasbâ'	Seng-i rîze	Ufak(uvak) taş, çakıl	Çakıl taşı

[270] Serpil Çelik, Mevcut Belgeler Işığında Süleymaniye Külliyesinin Yapım Süreci, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2001, s. 101.
[271] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 1062.
[272] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 150.
[273] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 143.

		taşı	

(75b)

Çakıl, ırmak ve deniz kıyılarında, suyun çalkalayıp yuvarlaklaştırdığı ufak taş, kırmataş şeklinde tanımlanmaktadır. İnşaatta kullanılacak çakıl taşının silisli olması gerekmektedir. "Betonarmede kullanılacak çakıl taneleri 30 mm. çapında delikleri bulunan elekten geçecek büyüklükte olmalıdır. Adi betonda 70 mm. çapında delikleri olan elekten geçen çakıl kullanılabilir. Denizden elde edilen çakıl yıkanmadan ancak dolgu, tahkim ve süzme (filtre) işlerinde kullanılır."[274]

- **Moloz**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Milât- melât	Âjend	Moloz	Moloz

(75b)

Moloz, yapı inşâsında kullanılan gayr-ı muntazam irili ufaklı her çeşit taş için kullanılmaktadır: Kireç ve tuğla kırıkları, bina dökümtüleri, karışık taş parçaları. [275]

- **Kireç Taşı ve Kireç**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Cass ve fass ve şîd	Gec	Kireç	Kireç
Haşrem	Seng-i geç	Kireç taşı	Kireç taşı

(75b)

Kireçtaşı ($CaCO_3$)'nın 900°C nin üzerinde pişirilmesiyle elde edilmektedir. Taşın ihrak edilmesiyle çıkan beyaz madde, su ile karıştırıldığında hararet ve buhar çıkararak toz haline gelir ve kumla karıştırılarak elde edilen bağlayıcı madde harç, sıva ve boyalarda kulanılır.[276]

Kirecin kuru ve yaş olmak üzere iki tür söndürme yöntemi vardır. Kuru söndürme neticesinde beyaz bir toz oluşur. Yaş söndürmede ise bolca sulandıktan sonra su içine atılır ve macun haline gelir. Bu haline kaymak kireç denmektedir.

[274] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 119.
[275] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 181.
[276] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 163.

"Kireç en yaygın olarak tuğla örgüsü için; söndürülmüş kireç, su ve kum karışımıyla yapılan harçta kullanılır. Bu harç yapıda kullanıldıktan sonra suyun fazlası buharlaşır ve ilk kuruma meydana gelir. Daha sonra harçtaki kalsiyum hidroksit, havanın karbondioksit ile birleşerek kalsiyum karbonat haline dönüşür. Çıkan bir molekül su harcı yeniden ıslatır. Bu suyun buharlaşmasından sonra ise harç kurur ve sertleşir. Kum tanecikleri ve kargir yapı gereçleri, taş sertliğindeki kalsiyum karbonat ile birbirine bağlanarak tek bir taş kitlesi meydana getirirler. Tarihi kaynaklara geldiği yer türü ve özelliği belirtilerek kaydedilmekte; okka, kantar, kelle gibi ağırlık ölçüleri ya da sandık, çuval, keyl gibi hacim ölçüleri ile satılmakta; çuval ile nakledilmektedir."[277]

- **Alçı**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Kevkebü'l-arz ve kils	Âheg	Alçı	Alçı
Sâruc	Âheg ve gîl-î âheg	Alçı ve hamuru	Alçı ve hamuru

(75b)

Alçı, "Toprak içinde katmanlar halinde bulunan alçıtaşı (jips: $CaSO_4H_2O$)'nın, özel fırınlarda, 120-180 derece arasında pişirilip kristal suyunun uçurulması ve kalan kalsiyum sülfatın öğütülmesiyle elde edilen; su ile karıştırıldığında kısa süre içinde katılaşma özelliği gösteren, donduğunda hacmi yaklaşık yüzde 1 oranında artan, beyaz renkli bir toz halindeki inorganik esaslı bağlayıcı yapı malzemesi"dir. İçinde iki molekül su bulunması sebebiyle yangına karşı dayanıklı bir malzemedir.[278]

Kaynaklarda Kibrîtiyyet-i Kils[279] olarak da geçen bu malzeme, kum ya da kireç ile karıştırılarak duvar ve tavan sıvalarında, revzen yapımında, heykel, silme, mukarnas ve her tür kabartma bezemede, kalıp alınmasında kullanılmaktadır. Tarihi belgelerde ölçü birimi keylçe/kile olarak geçmektedir.

2. Ağaç

a) Kereste

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**

[277] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 45.
[278] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 24, 25.
[279] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 19.

Haşebe	Çûb	Ağaç, kereste(keraste)	Kereste

(75b)

Haşeb yani ağacın kuru odun kısmını ifade eden kereste[280], binâlarda ve marangozlukta kullanılan dört köşe biçiminde kesilmiş ağaç anlamına gelmektedir. "Keresteler, ölçülerine göre çeşitli adlar alırlar. Daima lif doğruftusuna paralel olarak biçilirler; özellikle doğrama işlerinde lif doğrultusuna paralel biçilmemiş ağaçlar kullanılmaz. Türkiye'de kereste boyu genellikle 4 m.'dir. Kerestelerin boyutlarına göre adları şöyledir: çıta (bağdadi), lata, tahta, kalas, kadron, kiriş, azman."[281]

- *Ağaç kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 2 kez geçmektedir. Bkz: [158, 160].*
- *Kereste kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [158].*

b) Tahta

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Levh	Tahte	Tahta	Tahta
Elvâh	Tahtehâ	Tahtalar	Tahtalar

(76b)

Tahta kaynaklarda tavan, döşeme ve cephe kaplama tahtaları, pedavra, diğer bazı tahtalar ve kurşun levhaları tanımlamakta kullanılan safha halinde düz ve genişçe biçilmiş ağaç. [282]

- *Tahta kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [132].*

3. Toprak

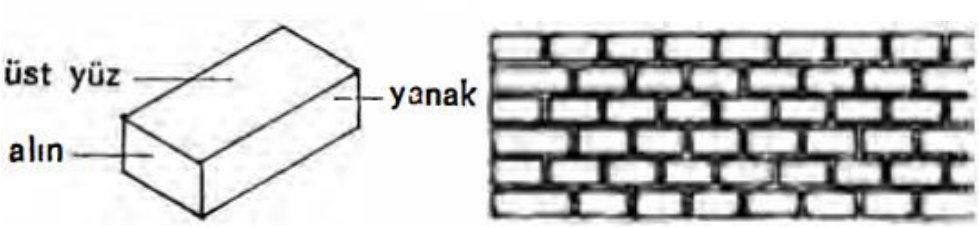
a) Tuğla

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Âcurr ve tûb	Hişt-i puhte	Tuğla	Tuğla

(76b)

Yoğurularak kalıplara dökülmüş ve kurutulmuş ve harman ocağında fırınlanmış pişirilerek sertleştirilmiş çamur demektir.[283] Duvar örmekte veya kemer, tonoz ve kubbe gibi yapı elemanlarının örgüsünde kullanılmaktadır.

[280] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 48.
[281] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 283.
[282] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 59.

Şekil 33: Tuğla [284]

b) Kerpiç

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Libne- lübne	Hışt-ı hâm	Kerpiç	Kerpiç
Milben	Kâlibez-i hışt	Kerpic kalıbı	Kerpiç kalıbı

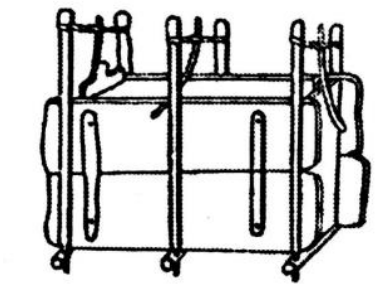
(79b)

Kerpiç, güzelce öğütülmüş balçık çamuruna saman çöpleri karıştırılarak yapılan harca verilen addır. Kerpiç çamurları göz göz bölmeleri olan tahta kalıplara konularak şekillendirilmektedir. Kalıptan çıkarılıp önce gölge sonra da güneşte kurutularak çiğ tuğla halindeki blok elde edilmektedir.

Elde edilen tuğla bloklar ile yapılan binaya da kerpiç denmektedir. Anadolu'da kerpiç evlerin inşasında genel olarak şu inşa tarzı benimsenmiştir: "Anadolu'da tarih öncesi çağlardan beri yapımı süre gelen kerpiç evlerde temel ile zeminden belli bir yüksekliğe kadar olan duvarlar moloz taştır ve kireç ya da saman katılmış çamur harçla örülür. Bu duvara karşılıklı olarak ağaç tabanlar yerleştirilir ve aralarına ağaç çelikler mıhlanır. Üstüne kerpiç bloklar dizilip araları balçıkla beslenerek duvarın örgüsüne devam edilir. Kat yüksekliğinin yarısına gelindiğinde ağaç hatıllar yerleştirilir ve duvar tavan yüksekliğine ulaştığında karşıdan karşıya yuvarlama denilen soyulmuş ağaç sırıklar yanyana ve yaklaşık bir karış aralıklarla dizilerek odaların dam kirişlemesi oluşturulur. Yuvarlamaların üzerine önce tahta veya kaba hasır sonra kamış ya da çalı çırpı döşenir. Üstüne elenmiş toprağı saman karıştırılarak yapılan kalın bir çamur tabakası çekilir ve çiğnenir; son kat olarak da çorak adlı toprak tabakası oluşturulur. Su geçirimsizliği sağlanması için çorak üzerine tuz ve ardından da

[283] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 117.
[284] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 511.

iri çay kumu serpilir. Oluşan tabaka ‘loğ’ taşı denilen silindirik ağır bir taşla sıkıştırılır ve yapının üzeri düz bir dam haline getirilir.”[285]

Şekil 34: Kerpiç Kalıbı [286]

c) Balçık

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Tıyn	Gil	Balçık	Balçık
Siyâ’	Kâhgil	Samanlı sıva balçığı	Samanlı sıva balçığı
Milât melât	Âjend	Helik, duvar içine kodukları balçık	Duvar içine koydukları balçık

(75b)

Balçık, genellikle heykel yapmakta kullanılan kil çamuruna verilen addır.[287]

d) Kiremit

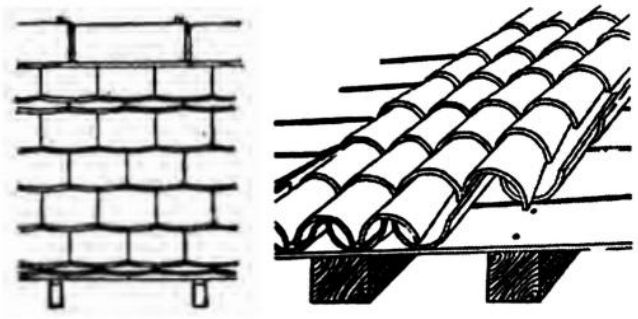
Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Kırmîd lugat-ı rûmiyyeden ta’rîb olunmuşdur	Âcur	Kiremit(keremid)	Kiremit

(76b)

Kiremit, binânın çatısını örtmeye ve yağmurun, suyun nüfuzunu engellemeye mahsûs, pişmiş çamurdan yapılmış örtüsü oluklu toprak malzemeye denmektedir. Birer sırası oyuk tarafı yukarıda olacak şekilde ve diğer sırası aşağıda olmak üzere yerleştirilmektedir.[288] “Eskiden uçlarından biri ötekinden biraz daha geniş olan, yarım silindir şekilli ve bugün

[285] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 72.
[286] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 72.
[287] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 69.
[288] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 165.

‘alaturka kiremit’ adı verilen kiremitler kullanılırdı. Kiremitler tespit edilen ölçü ve şekle göre kalıplarda yapılarak damgalanır, istenen özelliklere sahip olmayanlar ise tahrip ettirilir ve sattırılmazdı.”[289]

Şekil 35: Kiremit [290][291]

4. Madenler

a) Demir

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Hadîd	Âhen	Demir (demür)	Demir
Enîs	Âhen-i nerm	Yumuşak demir, kara demir	Yumuşak demir, kara demir

(80a)

Hindüvânî ism-i mensûbdur	Hindüvân Belh kal’asının bir kapısının adıdır, ol kapıda işlenen demire hindüvânî demektir.
Meşrefiyy ism-i mensûbdur	Şâm-ı Şerîf karyelerinde işlenmiş demiri meşârife nisbet ettirmişlerdir.
Dımeşkî demeşkî ism-i mensubdur	nefs-i Şâm-ı Şerîf’de işlenen demiri Dimeşk’a nisbet ettirmişlerdir.
İfrencî ism-i mensubdur	fârisîde ve türkîde firengî demektir, ammâ arabda firengî demire ifrencî demektir.

[289] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 60.
[290] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 293.
[291] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 61.

Kirmânî ism-i mensubdur	Kirmân nâm mevzi'de işlenmiş demire demektir, yine fârisîde ve türkîde kirmânî demektir.

(80a, 80b)

Demir doğada farklı farklı demir cevherlerinin eritilmesiyle elde edilen; 1510ºC'de ergiyen, 7,8 yoğunluğunda, çekme dayanımı yüksek bir kimyasal elementtir. "Yer kabuğunun %5'ini oluşturan demir, doğada bulunma bolluğu bakımından metaller arasında alüminyumdan sonra ikinci; elementler arasında oksijen, silisyum ve alüminyumdan sonra dördüncü sırada gelir. Yeri oluşturan elementler arasında %35 oranıyla birinci sırada yer alır; ayrıca güneş ve başka yıldızlarda da bol miktarda bulunur." [292] Doğada çokça bulunması sebebiyle ucuz bir maden olan demir, tarih öncesi çağlardan beri uygarlıklar tarafından farklı yöntemler kullanılarak işlenmiştir. Dökme, demir ya da çelik yapılarda -saf veya alaşımlar- halinde savaş aletleri ve sanat eserlerinde yaygın biçimde kullanılmaktadır.

Yumuşak veya kara demir anlamına gelen âhen-i nerm ise iki kez eritilen düşük karbonlu demiri ifade etmektedir. Demir malzemenin Osmanlı binalarında dış hava şartlarında daha az paslanması içerdiği karbon oranının düşüklüğü sebebiyle olmalıdır.

- *Âhen kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 4 kez geçmektedir. Bkz: [118, 155,160, 168].*

b) Çelik

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Fulâz	Pûlâd	Çelik	Çelik
Zeker	Pûlâz	Çelik, polad	Çelik

(76a-80a)

Pulad terimiyle ifade edilen çelik %0,5- 1,5 oranında karbonla birleşmiş; demirden daha sert ve hafif bir malzemedir. Tüm çelik türlerinde belli oranda karbon ve az miktarda manganez bulunmaktadır. Çelik, içinde bulunan diğer maddelerin oranına ve elde edilme yöntemine göre farklı şekilde isimlendirilmektedir.

[292] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 20,21, 24.

Çelik gündelik eşyalarda, silah yapımında; kapı, pencere, balkon korkulukları, doğramalar, pencere şebekeleri gibi yapı elemanlarında; dekorasyon malzemesinde yaygın biçimde kullanılmıştır. "Osmanlı döneminde, inşaat malzemesi olarak kullanılan ham demir ve dövme parçalar (kened, zıvana, lama gibi) kantar ya da *okka/vakıyye* birimleriyle tartılarak işlem görmekte; bazı küçük hazır ögeler (demir aletler ve çilingir malzemesi gibi) ise *kıt'a/aded* ile satılmaktadır."[293]

- *Polad kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [143].*

c) Bakır

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Nühâs	Mis	Bakır	Bakır

(80a)

Bakır, doğada serbest veya bileşik olarak bulunan, kolayca dövülüp işlenebilen, ısı ve elektrik geçirgenliği yüksek kızıl renkteki madendir. Eski zamanlardan beri yapılarda ve farklı madeni eşyalarda kullanılmıştır. Yapılarda kullanılan bakırın yoğunluğu 8,9'dan az olmamalıdır. "Belgelerde, *nuhas-ı ham'*ın getirilip şantiyede işlendiği; *nısıf nühas* çember yapıldığı ya da kanat, avize kafesi, dolap ve kapı halkası, yaldızlı halka, lüle-i nühas gibi aksesuar ve dekorasyon elemanlarının hazır alındığı" [294] kaydedilmiştir. Günümüzde boru, iletken tel ve çatı kaplama levhalarında kullanılmaktadır.

d) Kurşun

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Üsrüb üsrüf muarrebdir	Üsrüb	Kurşun	Kurşun
Ânük	Üsrüb ve sürb	Kurşun	Kurşun
Kubbe-i usrubiyye	Künbed-i sürüb-pûşîde	Kurşunlu kubbe	Kurşunlu kubbe

(80a, 72b)

Eski zamanlardan beri yapılarda geniş bir kullanım alanı bulan kurşun, mavimsi-esmer renginde, yumuşak ve kolay işlenebilen, korozyona dayanıklı ve ağır bir madendir.

Kurşun levhalar (elvah-ı sürp) Osmanlılarda çatı, tonoz ve kubbelerin (kubbe-i üsrubiyye) kaplaması olarak kullanılmıştır. Dökme olarak kenet, zıvana ve kiriş başı yuvalarında; şebeke

[293] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri, s.** 21, 22.
[294] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 82.

çubuklarının sövelere girdiği yerlerde, pencere kanatları veya dolap kapaklarının oturtulacağı zemine açılan oyuklardaki ahen-i ökçelerin etrafında; revzenlerde; beyaz boya yapımında veya boru şeklinde kullanılmıştır. 19. yy.'a kadar özelikle kurşun yağmur borularının güzel örnekleri verilmiştir.

"Kurşun 16. ve 17. Yüzyıl kaynaklarına *sürb-i ham, sürb-i cedid* veya ayrıştırma sırasında içinde kalan kimi madenlerin rengini etkilemesine göre *sürb-i siyah, sürb-i ak* deyimleri ile kaydedilmiştir. 18. Yüzyıl belgelerinde ise sürb kökenli sözcükler yerine *kurşun*, *kurşun-i tahta, kurşunciyân* gibi terimler kullanılmıştır. Belgelerde ayrıca balkanlardaki madenlerden kara ve deniz yoluyla şantiyelere getirilerek işlendiği; piyasada cevher ya da levha halinde, kantar ve okka birimleri ile tartılarak satıldığı kayıtlıdır."[295]

- *Kurşun kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 2 kez geçmektedir. Bkz: [158].*

e) Pirinç

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Şibe ve şebe	Birinc	Birinc (Pirinç)	Pirinç

(80a)

Bakıra çinko katılmasıyla elde edilen -genellikle % 67 bakır ve % 33 çinko oranında- sarı ve parlak bir alaşımdır. Tombak da denilen pirinç kolay işlenebilir bir malzemedir. Pirinç eğer işlenecekse çinko miktarı az olmalıdır. Yapı işlerinde içinde yalnız çinko ve bakır bulunan alaşım kullanılmaktadır. Pirinçten "bilezik, çember, kafa halkası, lüle, musluk, şamdan gibi yapı ve donanım elemanları üretilmektedir."[296]

f) Tunç

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	
Sufr	Rûy	Tunç (tuc)	Tunç

(80a)

Bronz da denilen tunç, bakır, çinko ve kalay karışımından oluşan sarı bir alaşımdır.

[295] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 63.
[296] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri, s.** 87.

g) Kalay

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
‘Ullâb ve resâs ve kala’iyy	Erzîz	Kalay	Kalay

(80a)

Kalay gümüş beyazlığında yumuşak bir madendir. “Kaynaklarda kapı halkası, kargaburnu, raht, mismar gibi bazı demir veya bakır aksesuarın kaplanmasında kullanıldığı belirtilen ya da kurşun levhaların kararmasını önlemek amacıyla kurşun eriyiği içine çok az miktarda katıldığı bilinen”[297] bir malzemedir.

h) Lehim

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Lihâm lehâm	Kefşîz	Lehim	Lehim

(80a)

Lehim, iki maden parçayı eritmeden birbirine yapıştırmak için kullanılan ve erime sıcaklığı düşük olan kurşun-kalay karışım. “Kurşun lehimlemek için iki ölçü kurşuna bir ölçü kalay, teneke için de bir ölçü kurşuna bir ölçü kalay katılır. Lehimin basınca dayanıklı olmasını sağlamak amacıyla alaşıma antimon, bakır veya çinko da eklenebilir.[298]

i) Cevher

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Firind	Cevher	Cevher	Cevher
Firindiyy	Âhen-i cevherdâr	Cevherli demir	Cevherli demir

(80b)

“1- Maden yatağından çıkan, ekonomik değeri olan ya da olmayan mineraller topluluğu; filiz olarak da bilinen ve ekonomik değeri olan minerallerin ayırmaya elverişli zenginlikteki agregaları. Cevher sözcüğü önceleri yalnız metal mineraller için kullanılırdı. Günümüzde kükürt, fluorit, barit gibi ametaller de bu tanım içine alınmıştır.” [299] RM’de ‘Mermer dedikleri taş cinsinin orta hallisidir. Zira taşın âlâsı, yani güzide ve iyisine cevher derler. Aşağı hallisine kara taş ve kara hacer derler’ ifadesinde belirtildiğine göre taş sınıflamasında âlâ grubunda yer almaktadır. Yapıda kullanılmayan elmas, firuze, yakut, zümrüt, kehribar, akik, lapis ve lazuli

[297] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 53.
[298] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 71,72.
[299] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 35.

gibi yarı değerli süs taşlarının genel adıdır. Cevherli demir ise yüzeyinde Şam çeliği türündeki harelerden bulunan damarlı görünümlü çeliktir.

j) Gümüş

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Lüceyn	Sîm	Gümüş	Gümüş
Nukra	Sîm-i bî-sikke	Sikkesi yok gümüş pâresi	Sikkesi yok gümüş pâresi
Sebk	Sîm-i ham râ güdâzânîden	Gümüş eritmek	Gümüş eritmek
Sebîke	Sîm-i güdâhte	Eritilmiş gümüş	Eritilmiş gümüş
Mufaddad	Sîmîn	Gümüşlü	Gümüşlü

(80b)

Gümüş parlak beyaz renkte paslanmaz bir maddedir. Kolay işlenebilir ve tel haline getirilebilir. "Simgesi Ag, yoğunluğu 10,5 olan ve 960°C ye doğru ergiyen bir madendir".[300]

- *Sîm ve Sîmîn kelimeleri Tezkiretü'l-Bünyân'da 1'er kez geçmektedir. Bkz: [137, 146].*
- *Sîm kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 1 kez geçmektedir. Bkz: [185].*

k) Altın

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Zeheb	Zer	Altın(Altun)	Altın
Nazr, (Nadr)	Zer	Altın	Altın
Nizar nüzar	Zer-i pâk	Arı altın, hâlis altın	Arı altın, hâlis altın
Asced	Zer	Altın	Altın
Zuhruf	Zer ve zer-i tılâ' ve ârâyiş	Altın ve yaldız altını	Altın ve yaldız altını
Ikyân	Zer-i rüste	Kendiden biter altın(?)	Kendiden biter altın(?)
Tibr	Zer-i sav ve zer-i hurde	Eğeden ve ma'denden çıkan altın ufağı (uvağı - tozu)	Eğeden ve ma'denden çıkan altın ufağı
Şezre	Pâre-i zer	Altın pâresi	Altın pâresi
Ca'feriyy	Zer-i mensûb be-vâdi-i Ca'fer-âbâd ve zer-i hâlis	Ca'ferî altını	Ca'ferî altını
Dehdî (Dehdehî)	Zer-i dehdî çün zer-i ca'ferî	Dehdî altını	Dehdî altını
Müzehheb	Zerrîn	Altınlı	Altınlı
Kibrît-i ahmer	Zer-i kimyâ	Kimyâ altını	Kimyâ altını

[300] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 208.

Ayn	Dînâr	Fülori	Fülori

(80b)

Müzehheb kelimesi, altınlı, altın suyu veya yaldızla kaplanmış, altınla işlenmiş, tezhibli anlamına gelmektedir.[301] Altun kelimesi bir sanat ve zanaat terimi olarak Divan-i Lügati't Türk'te geçmektedir.[302]

- *Zer kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 6 kez geçmektedir. Bkz: [137, 145, 167, 168, 169].*

5. Mermer ve Cinsleri

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Merve ve ruhâm	Mermer ve seng-i sepîd	Mermer	Mermer

(75b)

Risâle-i Mi'mâriyye'de 'Mermer dedikleri taş cinsinin orta hallisidir. Zira taşın âlâsı, yani güzide ve iyisine cevher derler. Aşağı hallisine kara taş ve kara hacer derler' ifadesinde belirtilen taş sınıflamasında orta kalitedeki yapı taşlarının genel adıdır. Ülkemizde halen de bu sınıflamadaki gibi yanlış olarak perdahlanıp cilalanabilen her türlü renkli yoğun ve kristalli taşa mermer denilmektedir. Gerçekte mermer adını alması gereken külteler kalkerlerin başkalaşarak kristalleşmesi sonucu oluşan taşlardır. Arzın oluşumunun ilk evrelerinde kalker tortuları yüksek basınç altında ve suyun buharlaşması ile kristalleşip mermer haline dönüşmüş üstteki gevşek tabakaların birbiri üzerine yıkılıp karışması ve başkalaşımın/kristalleşmenin devam etmesi ile renkleri farklı hoş görüntüleri olan mermerler meydana gelmiştir. Bu sırada bazı kırılmalar da söz konusudur ve kırıkların içine suların taşıdığı erimiş madenlerin türlerine göre değişik renkleri olan maddeler dolar; damarlı bir görünüm oluşur. Mermerlerin renkleri içine karışan metal bileşiklerinin rengi ile belirlenir. Siyah kömür ve bitümlü maddelerin; sarı ve kahverengi demir hidroksitin, kırmızı demir oksitin; yeşil az miktarda bakırın; mor mangan oksitin karışması ile oluşur."[303]

On iki nevi' mermerin tafsîli:

[301] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 81.
[302] Mustafa Yıldırım, **Dîvânü Lügâti't- Türk'te Geçen Sanat ve Zanaat Terimleri**, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 24, 2007, s. 77.
[303] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 76.

Sâfi beyaz renginde iki nevi' mermer var:	Mâliki mermeri		Marmara mermeri, Kapıdağı mermeri	
Siyâh renginde dahi iki nevi' mermer vardır:	Şâm mermeri, mermer-i Şâm		Üsküdar mermeri, mermer-i Üsküdar	
Yeşil renginde dahi iki nevi' mermer vardır:	Dehne mermeri		Yeşim mermeri	
Kırmızı renginde dahi iki nevi' mermer vardır:	Somâki mermeri		Serçe gözü mermeri	
Alaca renginde dahi dört nevi' mermer vardır:	Zile ve Amasiyye mermeridir, mermer-i ebrî	Kurd bağrı mermeri-dir	Alaca serçe gözü mermeri	Gekyivize ve Mihalıc ve Cebel-i Tekfûr mermerleri

(57b)

- *Mermer kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 16 kez geçmektedir. Bkz: [128, 137, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 166, 167, 168].*
- *Somâki mermer kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 2 kez geçmektedir. Bkz: [145, 166].*

Billurlaşmış kireçtaşlarının yüksek sıcaklık, basınç ve kesme kuvveti etkisi altında değişikliğe uğraması sonucunda oluşmuş beyaz veya renkli, damarlı veya damarsız bir çeşit kireçtaşı (Ca C03). Mermer, levha halinde kullanılacağı zaman yatak yüzeyine paralel olarak kesilir.[304]

Marmara mermeri Süleymaniye camiinde ağırlıklı olarak sütun, sütun kaidesi, sütun başlığı, kemer, söve, korkuluk, basamak, duvar ve döşeme kaplamalarında kullanılmıştır.[305] Sultan Ahmed camii taş etkinliğinde en çok tercih edilen üçüncü cins taş olmuştur.[306]

Somaki mermeri Sultan Ahmed Külliyesi inşaatı ile ilgili arşiv belgelerinde hem somaki hem de serçegözü şeklinde ifade edilmiştir ve genellikle sütunlarda kullanılan bir taş cinsidir.[307]

G. YAPI USTALARI VE ALETLER

Osmanlı döneminde mimari alanda pek çok usta yetişmiştir. Bu bölümde usta, mimar, mühendis ve kullandıkları aletlerle ilgili kavramlar incelenmiştir.

[304] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 348.
[305] Çelik, Mevcut Belgeler Işığında Süleymaniye Külliyesinin Yapım Süreci, s. 104.
[306] Öten, Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşâsı, s. 216.
[307] Öten, Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşâsı, s. 220.

1. Ustalar

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Üstâz muarrebdir	Üstâd	Usta	Usta
Hâzık	Üstâd-ı zeyrek	Anlayışlı usta	Anlayışlı usta

(78a)

Belli bir alanda üstün bilgi ve yeteneği olan, bir zanaatı gereği gibi öğrenmiş kimseler için kullanılmakla birlikte; inşaatta çalışan bazı işçi gruplarının baş ustası olan kişiye de denmektedir.[308] Eski Türkçe 'de ustaya 'asta' denilmekteydi. [309]

"Kitabelerden Üstad'ın, usta'dan daha üst bir beceri ve yetki konumuna sahip olduğu anlaşılmaktadır. Urfa Kutbeddin Camii (1247/1183) doğu kapısındaki kitabede, *sad hezaran aferin üstadına* (üstadına yüzbinlerce aferin/tebrikler) denmektedir. Sivas Gökmedrese (670/1 271) taçkapısında *amelu üstad* formu yer almaktadır. Amasya Burmalı Minare Camii usta kitabesinde *'Amile üstad Muhammed bin Mahmud'* (üstad Muhammed bin Mahmud yaptı) ifadesi yer almaktadır. Urfa Ömeriye Camii son cemaat yerindeki kitabede (701/1301) *'ammera hazihi'l-mescidi'l -mübarek el-üstad Muhammed bin Ahmed'* ifadesinde Üstad teriminin bir örneği bulunmaktadır. Zaman zaman günlük dildeki kullanımıyla benna ve mimarların da üstad unvanını kullanmalarına rağmen salt kullanımda üstad, usta ve mimarın arasında bir unvanı ifade etmektedir."[310]

- *Üstâd kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 19 kez geçmektedir. Bkz: [115, 122, 125, 126, 132, 133, 134, 135, 144, 145, 149, 150, 154, 156, 167].*
- *Üstâd kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 5 kez geçmektedir. Bkz: [174, 176, 178].*
- *Mâhir künende kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [134].*

a) Ustaların Sıfatları

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Sâni'	Kâr-ı nîk künende	İyi iş edici	İyi iş edici
Mâhir	Üstâd der kâr-ı hîş	İşinde pehlivan	Mahir, işinde ehil
Muhterif	Pîşever	Peşeker	Profesyonel

[308] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 109.
[309] Mehmet Özkarcı, **Eski Türkçede Kullanılan Sanatkâr Terimleri**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy.11, 1993, s. 432.
[310] Özkurt, **Türk-İslam Epigrafisinde "İmar (Yapı) ve Mimar (Usta)"lığa İlişkin Terimler**, s.100.

(77b, 78a)

Peşeker, günümüz dilinde profesyonel anlamına gelmektedir.

b) Mimar

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Mi'mâr	Abâdân künende	Ma'mûr edici	Mimar

(77b)

Mimar kelimesinin Türkçesi ma'mur edici olarak verilmişse de günümüz dilinde Arapçadaki gibi mimar kullanılmaktadır. Mimar, yapıların tasarısını yapıp bunların uygulanmasını yöneten kimsedir. Vitruvius'tan, Yunan ve Roma çağlarındaki mimarların görevlerini detaylıca öğrenmekteyiz. Günümüzde mimar strüktür, ısıtma, havalandırma, aydınlatma, sıhhi tesisat gibi konularda da genel bilgi sahibi olmak zorundadır. Yapıların günden güne daha karmaşık hale gelmesi mimarı bütün bu alanların uzmanları ile işbirliğine itmiştir.[311]

- *Abâd künende kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [118].*

c) Mühendis

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Hindâz muarrebdir	Hindâze	Ölçmek ve oranlamak	Ölçmek ve oranlamak
Mühendiz muarrebdir	Gez künende	Arşınla ölçücü	Mühendis
Mühendis muarrebdir	Mühendiz	Mühendis	Mühendis

(77b)

Hindâz kökünden gelen mühendis, yol, köprü, demir, tünel, mebâni, istihkam gibi asar-ı sınayinin planlarını yapıp inşasına nezaret eden kimsedir. Veya elektrik, maden, mekanik vesair işlerini iyi bilen zât anlamına gelmektedir.

[311] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 355.

d) Yapı Ustaları

Süleymaniye camii imareti ve inşaatına dair mufassal muhasebe defterlerinde işçilerin çalıştığı günler ve yevmiyelerinden sonra, inşaat için satın alınmış olan her türlü malzemenin miktar ve fiyatları ile kimlerden ne şekilde satın alındıklarını gösteren kayıtlar ve cetveller mevcuttur. Ücretler bahsindeki cetvellerde bu bölümde inceleyeceğimiz tüm usta gruplarının isimlerini görebilmekteyiz: Neccar, sengtıraş, bennâ, ırgad, haddâd, sürbger, lâğımger, camger, nakkaş, sırt hammalı, errekeş, lökünger, harrat.[312]

- **Seng-tıraş**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Haccâr	Seng-tırâş	Taş yonucu ve taşçı	Taş yonucu ve taşçı
Bennâ ve hâcirî	Binâ-ger	Yapıcı(yapucı)	Yapıcı
Rehhâs	Dâzrân	Mühre duvar yapıcı	Mühre duvar yapıcı

(78a)

Haccâr taş ustası anlamına gelirken; bennâ yapı işlerinde çalışan kimse ve duvarcı anlamına gelmektedir. Bennâ Eski Türkçe'de de bu şekilde kullanılmaktaydı.[313] "Özellikle Abbasi ve Mervani dönemi sanatçılarının kullandığı ve farklı dönemlerde tercih edilen benna terimi, yapı yapan, mimar, kalfa, dülger, duvarcı, yapı işleriyle uğraşan kimse anlamlarına gelmektedir. Diyarbakır Dicle Köprüsü'nde (457/1065) el-benna kullanımına rastlanmaktadır. 1168-1191 tarihli Tercan Mama Hatun Türbesi kitabesinde 'ameli ... el-benna' ifadesi bu terimin bir diğer örneğidir. Terim inşa sürecinde, mimardan alt düzeyde yapım elemanlarını nitelemektedir."[314]

Osmanlılarda bennânın kargir inşaatta yoğunlaştıkları, Risâle'de hâceri, fetîk, dürûger ve dülger ile eş anlamlı gösterilmesinden anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bennânın mimar vasfının ön planda olduğu anlaşılmaktadır: "Hem incelediğimiz diğer kaynaklarda yer alan kayıtlara hem de Anadolu'daki Osmanlı öncesi dönemlere ait bazı yapılardaki sanatçı kitabelerinin ifadelerine bakıldığında; sengtıraşân grubu gibi uygulamanın içinde olmaklar

[312] Ömer Lütfi Barkan, **Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557)**, Ankara, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1972, c. I, s. 8.

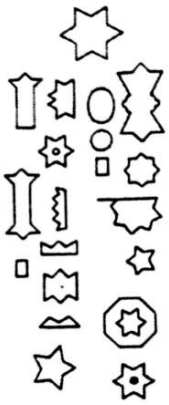
[313] Özkarcı, **Eski Türkçede Kullanılan Sanatkâr Terimleri**, s. 433.

[314] Kemal Özkurt, **Türk-İslam Epigrafisinde "İmar (Yapı) ve Mimar (Usta)"lığa İlişkin Terimler**, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, sy.16, 2010, s.92.

beraber, onlardan daha ileri bir ustalık düzeyinde bulundukları ve belli bazı yapı elemanlarının tasarımını gerçekleştirecek yetkiye sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu nedenle bennayân teriminin, adi taşçı ve duvarcılardan farklı olan 'uygulamacı mimar' statüsündeki bir grubu tanımladığını düşünmek mümkündür."[315]

Seng-tırâşlar yapıların bazı kısımlarına bir nev'i imza denilebilecek işaretler yapmışlardır: "Nur-i Osmaniye Camisi inşaat defterinde taşçı gruplarının başkanları rüesa terimi ile ifade edilmiştir. Önemli inşaatların bazılarında kesme taşlar ve mermerler üzerinde onları işleyen taşçı grubuna özgü yay, çatal, çekiç, burgu, bayrak, yıldız gibi kazıma işaretler görülür."[316]

- *Seng-tırâş kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 5 kez geçmektedir. Bkz: [128, 146, 150, 158, 166].*

Şekil 36: Taşçı İşaretleri [317]

- **Dülger**

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Neccâr ve fetîk	Dürûdger ve dürûger	Dülger	Dülger

(78a)

Yapıların kaba ağaç işlerini yapan usta ya dülger denmektedir. Eski Türkçe'de de durudger ve dülger kelimeleri kullanılmaktaydı.[318] Köşker de ve daha çok neccâran olarak tanınan denilen bu işçiler ahşap yapılarda iskeletin kurulması, merdiven, döşeme, tavan, çatı yapımı gibi işleri yaparlardı. Sönmez, Risâle'de verilen anlamın aksine neccarın kargir inşaatla bir ilgisi olmadığını ve yalnız ahşap işlerinde çalıştığını ifade etmektedir: "Ancak biz çeşitli yayınlarda birbirinin tekrarı olarak verilen bu tanımı doğru bulmuyoruz ve Risâle-i Mi'mâriyye'de neccâr, fetîk, dülger terimlerinin aynı işçiyi gösteren eşanlamlı kelimeler gibi yazılmasından kaynaklanan bir yanlışlık içerdiğini düşünüyoruz. Çünkü diğer tarihi

[315] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 29.
[316] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 98.
[317] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 40.
[318] Özkarcı, **Eski Türkçede Kullanılan Sanatkâr Terimleri**, s. 435.

kaynaklarda, dülgerân ve neccârân gibi grupların birbirinden farklı olduğu açıkça bellidir. İnşaatlarda her iki grup da çalışmış ve neccarlar kaba marangozluk işlerini yaparken, dülgerler kargir duvar yapımında görev almışlardır. Bu nedenle dülgerin, genellikle kargir inşaatta çalışan bir duvarcı olarak tanımlanması daha doğru olacaktır.

- *Neccâr kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 3 kez geçmektedir. Bkz: [122, 150, 158].*
- *Neccâr kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 2 kez geçmektedir. Bkz: [174, 177].*

- **Keresteci**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Haşşâb	Çûb fürûş	Ağaççı, kereste (kerâsteci)	Ağaççı, keresteci
Hazzâz, cezzâz	Erre-keş	Biçici	Biçici

(78a, 78b)

Haşşâb ağaççı ve keresteci anlamına gelmektedir. Kaynaklarda uygulamaya katıldığını belirten herhangi bir bilgi bulunmadığı için yalnızca satıcı olduğu düşünülebilir.[319] Hazzar bıçkıcı demektir; ağaç ve tahtayı bıçkı ile kesen kimseye denmektedir.

- **Doğramacı**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Harrât	Hokkager ve çarhî	Çıkrıkçı	Çıkrıkçı

(78a)

Harrat kelimesi çıkrıkçı ve tornacı anlamına gelmektedir.[320]

- **Badanacı**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Cassâs	Gecpez ve gecger	Kireççi	Kireççi
Mülebbîn ve lebbân	Hıştzen	Kireççi ve kireç kesici	Kireççi ve kireç kesici
Mübeddin ve beddân	Bedâne keşende	Badanacı(bedâneci)	Badanacı

[319] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 48.
[320] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 48.

Mutallî ve tayyân	Endûnger	Sıvayıcı	Sıvayıcı

(78a)

Badana duvarlara ve tavana sürülen beyaz veya renkli kireç şerbetine denmektedir. Cassas, sıvacı ve badanacı ve kireççi anlamında bu işi yapan işçi gruplarına verilen addır.[321]. Kireççi hem kireç yapan hem de satan kimse için kullanılmaktadır.[322]

- **Lağımcı ve Lağım**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Lağm	Kâr-ı kerden ki dîger râ yakîn nebâşed	Bir iş işlemek ki gayrısı anı hakikatiyle bilmeye	Bir iş işlemek ki gayrısı anı hakikatiyle bilmeye
Kannâ' mukannî	Lağm-ken	Lağım kazıcı ve lâğımcı	Lağım kazıcı ve lâğımcı

(79b)

1-Pis suların akıp gitmesi için yer altında yapılan ark, kanalizasyon. 2-Kale duvarına gedik açmak ya da düşman ordugâhına zarar vermek amacıyla düşman siperlerine doğru yer altından açılan dar yol.[323]

Pis su kanallarını açıp temizleyen işçi anlamına geldiği gibi eskiden düşman kalelerini atmak için lağım kazan askere de lağımcı denmektedir.[324]

- **Kınkın**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Kınkın	Âb-şinâs	Su olduğu yeri bilici	Su olduğu yeri bilici

(79b)

Kınkın suların yeraltında bulunduğu yeri bilen kimse için kullanılmaktadır.[325]

[321] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 114.
[322] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 292.
[323] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 70.
[324] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 324.
[325] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 287.

- **Çırak**

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Tilmîz	Şâgird	Şekird	Çırak

(78a)

Tilmîz öğrenciliği; Farsça şâgird kelimesinden şekird de çıraklığı ifade etmektedir.

2. Aletler

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Âlet	Dest-efzâr	Halat	Alet
Edât	Dest-efzâr	Âlet, tutacak kapacak	Edevat
Âlât	Dest-efzâr-hâ	Âletler	Aletler
Êdevât	Dest-efzâr-hâ	Avadanlık	Edevat

(78a)

Âlet ve âlât vâsıta ve vasıtalar anlamına gelir. [326] Edevâttan gelen avadanlık dülger, neccar, marangoz ve taşçı gibi yapı ustalarının kullandıkları aletlerin takımına denilmektedir.

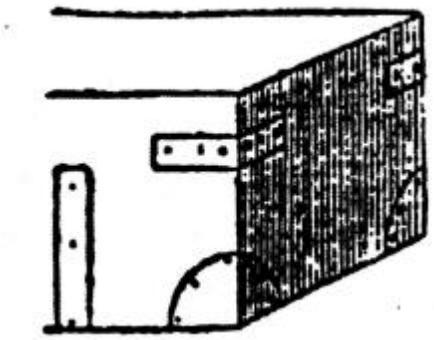
a) Köşebend

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Râbıta	Bend- küşây	Bend-köşe(köşebend)	Köşebend

(77a)

Köşebend, bir diğerine birleşik iki direk, ahşap veya taşın köşelerini birbirine bağlamak için kullanılan zâviye-i kaim yani bir açı oluşturacak şekilde delikli ve civatalı kalın demir köşesine denmektedir.[327] Kaynaklarda *köşebend-i büzürk*, *köşebend-i seh pâye*, *köşebend-i mutallâ* gibi tamlamalarda geçmektedir.[328]

[326] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 29.
[327] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 161.
[328] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 29.

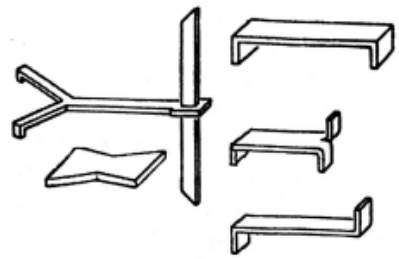
Şekil 37: Köşebend [329]

b) Kened

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Kined	Bend-i miyân-ı dûşâne	Kened	Kenet

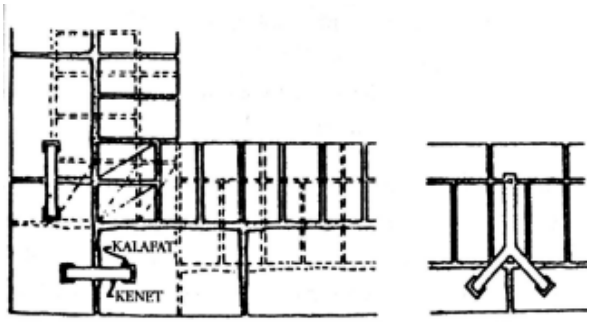
(75a)

İki sert cismi, genellikle taşları birbirine bağlamak için kullanılan iki ucu kıvrık yatay demir çubuğa kenet denmektedir.[330] Kenet büyüklükleri bağlanacak taşların boyutuna göre değişmektedir. Duvarı güçlendirmek için kullanılan kenetler bazen de tahrip edici olabilmektedir. Rutubet etkisiyle paslanıp şişerek ve taşları çatlatarak yağmur sularının kenetleri çürütmesi, taşların ayrılmasına neden olmaktadır.[331]

Şekil 38: Kenet [332]

[329] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri, s.**
[330] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 279.
[331] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 56.
[332] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri, s.** 57.

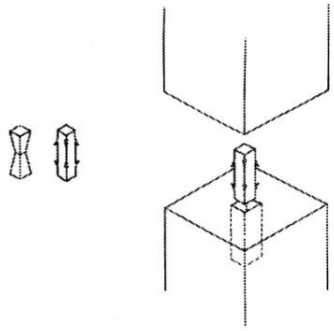
Şekil 39: Kenet Türleri [333]

c) Zıvana

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Lisânü'l hacereyn	Züvâne ve zübâne ve züfâne	Züvane	Zıvana

(75a)

Zıvana, "Sütunla başlık ve altlığını birbirine bağlamakta ya da minare örgüsünde olduğu gibi taşların üst üste eklenmesi ile kullanılan ve saplama adı da verilen kare kesitli, kalın ve başsız bir çivi şeklinde yahut yassı ve uçlara doğru genişleyen formda kenet gibi kurşunla tespit edilen demir yapı ögesi.[334] Osmanlıda duvar köşelerindeki taşlarda, ayaklar ve kemer altı doğrultusundaki taşların düşey yönde eklenmelerini sağlamak amacıyla kullanılmıştır.

Şekil 40: Zıvana [335]

d) Tarak

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde

[333] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri, s.** 57.
[334] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 116
[335] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 116.

Muştu'l-levhayn	Şâne-i dü tahta	Tahta tarak(ğ)ı	Tahta tarakğı

(75a)

e) Çivi

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Sekk ve sekkî	Mîh-i ahenîn-i büzürg ü dırâz	Büyük uzun enseri	Büyük uzun çivi
Mismâr	Mîh	Enseri(çivi)	Çivi

(76a)

Mismâr ve mıh ve enser ve ekser[336] kelimeleri eş anlamlıdır ve çivi anlamına gelmektedir. Çivi, binaların tahta aksamını birbirine tutturmak için çakılan ucu sivri ve arkası başlı döğme veya dökme demir çubuk parçalarına denmektedir. Döğme olanları ki yerli çividir.[337] "Üretildiği veya satın alındığı kent, kullanıldığı yer, kaplaması, boyutu ve birkaç özelliği birlikte belirtilerek adlandırılmaktadır. 100 ya da 1000 adet hesabı ile satılmaktadır. Her tür çivinin 100 adet 1000 adet değerine göre saptanmış kantar okka/kıyye ya da dirhem ile ifade edilen belirli bir ağırlığı vardır.[338]

f) Kerpeten

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Kelibetân	Enbür	Kısac,kelibetân(kerpeten)	Kerpeten

(79b)

Kerpeten çivi sökmeye yarayan kıskaç şeklindeki alete denmektedir.[339]

g) Tezgâh

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Ferzûm	Dest-gâh-ı dürûdger	Dülger tezgâhı	Dülger tezgahı

(78a)

Destgâh veya tezgâh dülger, marangoz veya tornacıların önünde çalıştıkları üzerinde iş görülen ve alet edevatı cami tahta masaya denmektedir.[340]

[336] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 174.
[337] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 73.
[338] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 78.
[339] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 284.

Şekil 41: Tezgah[341]

h) Keser

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Kadûm	Tîşe	Keser	Keser
Hadîd	Tîz	Keskin, kesici	Keskin, kesici

(78a)

Eskiden dülgerlerin soya ya da dike diye adlandırdıkları keser, tahta ve ağaç yontmakta kullanılan, kısa saplı, bir tarafı keskin ağızlı ve bir kanat biçiminde öteki tarafı çivi çakmaya elverişli çelik alet anlamına gelmektedir.[342]

Şekil 42: Keser [343]

i) Balta

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Fe’s	Teber	Balta	Balta
Hadâe	Teber-i dü-serî	İki yüzlü balta ve nacak	İki yüzlü balta ve nacak

(78a)

[340] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 79.
[341] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 79.
[342] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 59.
[343] Arseven, **Istılâhât-ı Mi’mâriyye**, s. 155.

Ağaç kesmeye, odun yarmaya yarayan, ağaç saplı demir alete balta denmektedir.[344] Kısa saplısına nacak denir.

j) Kesmez

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Kelil	Künd	Çönge, kesmez	Çönge, kesmez

(78a)

Kelil ve künd kelimeleri kör bıçak, keskin değil, kesmez, kesmez kılıç anlamına gelmektedir.[345] Sözlüklerde çöngenin, yüzülmüş deride kalan et parçalarını kazımağa yarayan demir aygıt anlamı bulunmaktadır ancak muhtemelen burada kastedilen anlam bu değildir.

k) Sap

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Nisâb	Deste	Sap	Sap
Yedü'l-fe's	Deste	Sap(sâb), balta sapı	Sap, balta sapı
Hurt	Sürâh-ı teber ü tîşe	Sap deliği	Sap deliği
Mikbaza	Kabza	Kabza	Kabza
Cüzâe	Deste-i kâr	Bıçak sapı	Bıçak sapı

(78b)

Sap ve kabza tutacak yeri ifade etmektedir.[346]

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Itra	Deste vü bâzû	Kol, büyük sap	Kol, büyük sap

(78b)

Kol, makinelerde tutup çevirmeye yarayan kaldıraç anlamında kullanılmaktadır.[347]

l) Külünk

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde

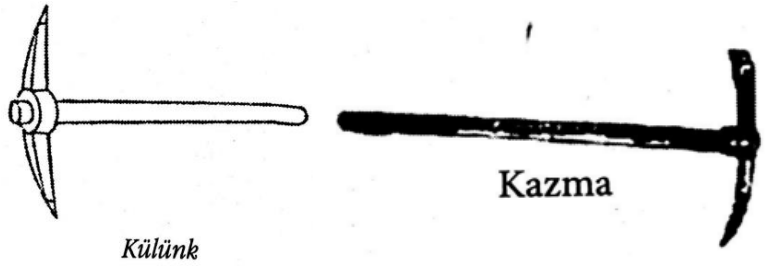
[344] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 70.
[345] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 205.
[346] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.549.
[347] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 298.

Mi'vel	Külünk	Külünk	Külünk
Minkar	Mi'vel	Külünk	Külünk
Sâkûr	Mîtîn	Büyük külünk, ana has külünk	Büyük külünk, ana has külünk

(78b)

Külünk, sert taşları ve kayaları parçalamaya yarayan uzun, kalın ve ucu sivrice çelik çubuk, küskü, sivri kazma.[348]

- ***Mîtîn kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [155].***

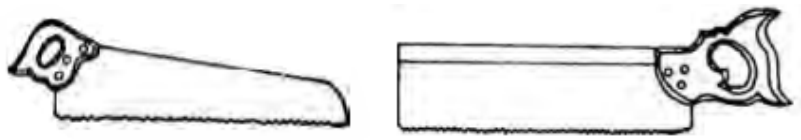
Şekil 43: Külünk ve Kazma [349][350]

m) Testere

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Mi'şâr	Desterre	Destere (testere)	Testere
Minşâr	Desterre	Destere	Testere
Miktal	Erre-i büzürg	Büyük bıçkı	Büyük bıçkı

(78b)

Mi'şâr veya minşâr destere ve bıçkı anlamına gelmektedir. Bir kenarı diş diş olan, dar ve uzunca çelik bir alettir. [351] Erre kelimesi Kamus-i Türkî'de tahta kesen çok dişli alet ve bıçkı şeklinde geçmektedir.

Şekil 44: Testere[352]

[348] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.761.
[349] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 66.
[350] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 127.
[351] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.757.
[352] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 161, 339.

n) Milzem ve Mutarrâ

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Milzem	Tahte câme ve enbür-i erre	Tahta kısdıracağı	Tahta kısdıracağı
Mutarrâ	Cendere	Cendere	Cendere

(78b)

Milzem ve mutarrâ kelimelerine Lügat-i Naci'de mengene anlamı verilmiştir ve bir çeşit sıkıştırıcı alet için kullanılmaktadır. Cendereye koymak ziyade tazyik icbar etmek demektir.

o) Matkap

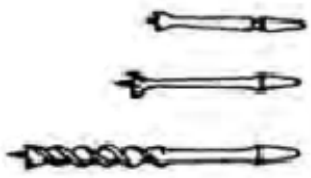
Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Mıskab	Mâhe	Matkab	Matkap
Mi'tade	Ser-i mâhe	Miskab ucu ve demiri	Miskab ucu ve demiri

(78b)

Matkap demek olan mıskab, delgeç, delgi, delme aletini ifade etmektedir.[353].

Şekil 45: Matkap [354]

Şekil 46: Matkap Demiri [355]

p) Burgu

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Minkab	Dest efzâr-ı sûrâh kerden	Delecek âlet	Delecek âlet
Milvâ	Kerdnây	Burgu(burkı)	Burgu

[353] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 746.
[354] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 167.
[355] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 339.

(78b)

Minkab delmeye mahsus bir nevi cerrah aletidir. Yiv açılan oluklu kalem için de bu kelime kullanılmaktadır.[356] Burgu da tahta vesair malzemede döndürerek kullanılan ucu yivli, çelik aleti ifade etmektedir.

Şekil 47: Burgu[357]

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Minkâr	Sekne	İy, delecek demir	İy, delecek demir
Atele	Sekne-i büzürg	Büyük iy	Büyük iy
Beyrem	Sekne-i kûçek	Küçük iy	Küçük iy

(78b)

Minkâr kelime anlamı olarak kuş gagası demektir. Resimli Türkçe Kamus'ta taşçı kalemi diye geçmektedir.

q) Rende

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Minhat, minhât	Rende	Rende	Rende
Mibrât	Yek-deste	Yek-deste	Rende

(78b)

Minhat gövdesi ahşap veya madenden yapılmış bıçaklı taş ve tahta yontma âletine denmektedir.[358] "Rendeler, gördükleri işlere göre şu tiplere ayrılırlar: dişli rende, düzleme rendesi, kabalık rendesi, perdah rendesi, planya, temizlik rendesi. Bu tipler kendi içlerinde ayrıca karşılık demirsiz (tek bıçaklı), karşılık demirli (çift bıçaklı) gibi ikincil türlere

[356] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 756.
[357] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 47.
[358] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.756.

ayrılırlar."[359] Mibrât da Lügat-ı Naci'de rende olarak tanımlanmaktadır. Kalemtraş da denmektedir.

Şekil 48: Rende [360]

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Nasl	Tîğ	Tiğ(tığ)	Tığ
Nasl-ı maklûb	Tîg-i bâz-kerdîde	Maklûb	Maklûb
Mi'bele	Peykân-ı hâne	Ev demreni	Ev demreni

(76a, 78b, 79a)

Nasl kelimesi sözlükte "temren, ok, kargı gibi şeylerin ucundaki sivri demir" şeklinde tarif edilmektedir.[361] Aynı zamanda Kamus-ı Türkî'de, mızrağın temreni, mızrağın ucundaki keskin ve sivri demir demektir.

Şekil 49: Tığ [362]

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Sefen	Çûp-sâyve tîşe	Törpü (dörpi) ve keser	Törpü
Misfen	Çûb-sây-i büzürg	Büyük törpü	Büyük törpü

(79a)

Sefen ve misfen kelimeleri törpü anlamına gelmektedir. Tahta veya ağaç yontmaya yaramaktadır. Törpü kısa saplı, bir tarafı keskin ağızlı bir tarafı çivi çakan çelik alet demektir.[363]

[359] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 422.
[360] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 339.
[361] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.947.
[362] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s.

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Mibred	Sûhân	Eğe (iyge-eyge)	Eğe
Mishal	Sûhân-ı dürüst	İri eğe	İri eğe

(79a)

Farçada sûhân denilen mibred ve mishal eğe yani yontacak alet, madenlere perdah yapan ince sert çelik alet anlamına gelmektedir.[364] Eğeler; yuvarlak, yarım yuvarlak, üçköşe, yassı, balıksırtı, sıçankuyruğu gibi adlar alırlar.[365]

Şekil 50: Eğe [366]

r) Zâviye

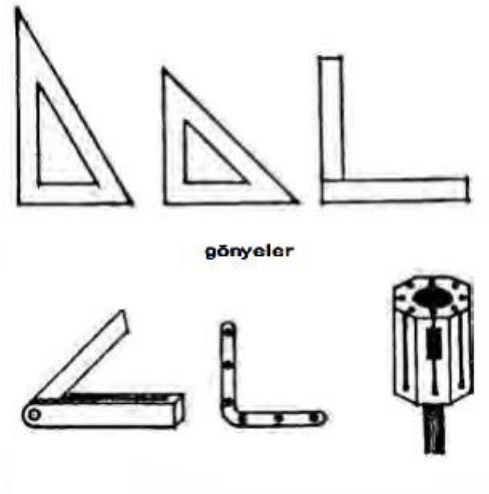
Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Zâviye	Günce	Gönye	Gönye
Zâviye-i kâime	Günce-i çârsû	Çarsu bucağı	Çarsu bucağı
Zâviye-i hâdde	Günce-i tîz	Keskin bucak	Keskin bucak
Zâviye-i münferice	Günce-i küşâde	Açık bucak	Açık bucak

(79a)

Köşe ve açı anlamına da gelen zâviye gönye demektir.[367] Gönye, bir doğruya dik gelen başka doğrular çizmeye yarayan L veya dik üçgen biçimindeki çizgiliktir. Çizim işlerinde kullanılan gönyeler ahşap ya da plastikten yapılırlar ve dik üçgen şeklinde olurlar. Taşçılar ve marangozlar çoğunlukla L biçiminde madensel gönye kullanırlar.[368]

Zâviye-i kâime dik açı; zâviye-i hâdde dar açı; zâviye-i münferice geniş açı anlamına gelmektedir.[369]

[363] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 284.
[364] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 278.
[365] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 166.
[366] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 499.
[367] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.1367.
[368] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 204.
[369] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.1367.

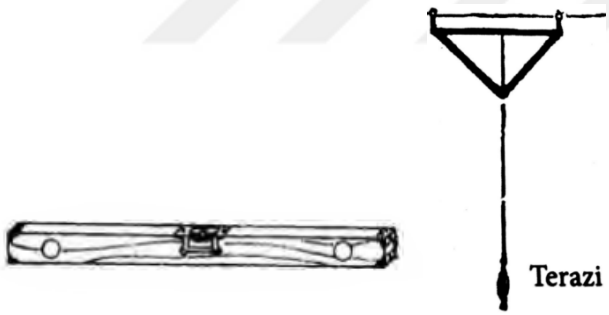
Şekil 51: Gönye[370]

s) Terazi

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Mîzân	Terâzû	Terâzi(terezî)	Terazi

(79a)

Mîzân, terâzu ve terâzi kelimeleri maruf tartı âleti, ölçü aleti anlamına gelmektedir.

Şekil 52: Terazi [371][372]

t) Makara

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Bekere	Çerh-i hencâr	Makara	Makara

(79a)

Arapça bekereden gelen makara, tahta veya demirden mekik şeklinde bir yuvanın içinde, mil üzerinde döner zıvana demektir. Üstünden geçirilen ipin hareketini kolaylaştırarak ağırlık kaldırmada kullanılır: kuyu makarası; bir dilli, iki dilli makara gibi.

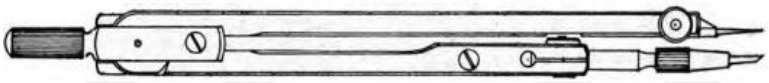
[370] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 204.
[371] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 162.
[372] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 59.

u) Pergel

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Devvâre	Pergâr ve pergâl	Pergel	Pergel
Fircâr (fercâr) muarrebdir	Pergâr	Pergel	Pergel

(79a)

Devvâre pergel denilen geometri aleti anlamına gelmektedir.[373] Ölçü taşımaya ve çember çizmeye yarayan, çoğu birer ucundan birbirine mafsallı olarak eklenmiş iki çubuktan ibaret çizim aletidir.[374]

Şekil 53: Pergel[375]

- *Pergâr kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 4 kez geçmektedir. Bkz: [115, 122, 150].*

v) Cetvel

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Cedvel, hatt	Cedvel, nişân	Cedvel, çizi	Cetvel

(79a)

Her üç dilde de cedvel olarak ifade edilen bu alet düzgün çizgi çizmeye yaramaktadır.

w) Mancınık

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Mencenik muarrebdir	Berâh-i destkâr berdâşten	San'at tarîkı ile kaldırmak	

(79a)

Mencenik Türkçede mancınık, düşmana taş atmak üzere kullanılan sapan anlamına gelmektedir.[376]

[373] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.207.
[374] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 398.
[375] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 137.
[376] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 711.

x) İp

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Habl	Resen-i tâfte	Bükülmüş ip	Bükülmüş ip
Şatan	Resen-i dirâz	Urgân	Urgân
Sebeb	Resen-i hurd	Sicim	Sicim
Tunub	Resen-i çâder	Tenef	Tenef
Rumme	Resen-i pâre-i köhne	Eski ip pâresi	Eski ip parçası

(79a)

İpler inşaatlarda taşıma işlerinde kullanılmaktadır. Kaynaklarda kalın ip, urgan, halat, ince halat, sicim gibi türlerine farklı uzunluklarına ve kalınlıklarına rastlanmaktadır. Kangal veya adet olarak satıldıkları veya ağırlığına göre okka ile işlem gördükleri kaydedilmiştir.

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
İmâm	Çûb-i hincâr	Düzen ipi(ibi) çubuğu	Düzen ipi çubuğu
Mıtmarr, mürr, zîc	Hencâr	Düzen ipi kendisi	Düzen ipi kendisi
Şâkûl	Şâhûl	Şâhil, sâvil (şâkul)	Şâhil, sâvil (şâkul)
Fûk	Sûfâr	Gez	Gez

(79a, 76a)

Mıtmar, şâkul ve fûk; halk arasında şavul ve çekül kelimelerinin hepsi aynı manayadır ve ucuna küçük konik madeni bir ağırlık bağlanmış ipten ibaret alet olan mimarın çırpı ipi anlamına gelmektedir. Yer ölçmeye yarar ve yerçekiminin doğrultusunu göstermektedir. Yapı elemanlarının düşeyliğini kontrol etmek için sarkıtılarak kullanılır.[377]

Şekil 54: Şâkul [378][379]

- *Hencâr kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 4 kez geçmektedir. Bkz: [115, 122, 144].*
- *Hencâr kelimesi Tezkiretü'l-Ebniye'de 1 kez geçmektedir. Bkz: [178].*

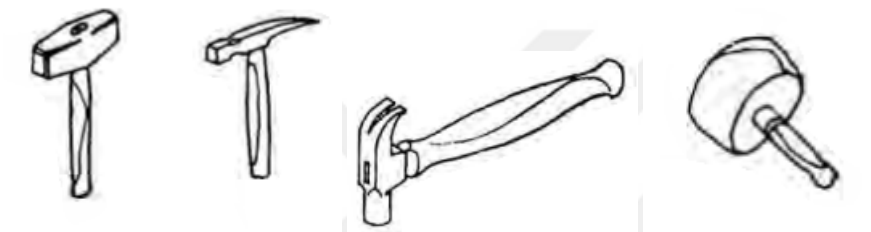
[377] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 26.
[378] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 162.
[379] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 99.

y) Tokmak ve Çekiç

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Mıtraka	Güzîne ve hâyisk	Tokmak ve çekic	Tokmak ve çekiç
Mîkaa	Hâyisk	Çeküç	Çekiç
Fittîs	Pitk ve verye	Büyük çekic, verye	Büyük çekiç

(79b)

Bir sap ve ağır maden bir kısmı olan çekicin kullanıldıkları işlere göre çeşitli büyüklük ve biçimleri vardır: mıtraka tokmak ve demirci çekici; fittîs ağaçtan veya demirden iri çekiç anlamına gelmektedir. Çivi çakmak ve madenleri dövmek gibi işlerde kullanılan bir alettir.

Şekil 55: Tokmak ve Çekiç [380]

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Saykal, sakl, sıkâl	Züdûden ve perdâhten	Açmak ve perdah etmek	Açmak ve perdah etmek
Sâkıl	Küşâyende ve züdâyende ve perdâzende	Açıcı ve perdah edici	Açıcı ve perdah edici
Saykale	Destefzâr-ı perdâzî	Perdah edecek âlet	Perdah edecek âlet
Mıskale	Ân çîz ki be züdûdend	Ol nesne ki anınla perdah olunur	Ol nesne ki anınla perdah olunur
Maskûl	Züdûde ve perdahte	Perdahte olmuş	Perdahte olmuş
Huşûne	Dürüştî	İri olmak, yamrı yumru	İri olmak, yamrı yumru
Melâse	Nermî ve leğzânî	Yumşak veşîrgân, düz ve perdahte olmuş	Yumşak veşîrgân, düz ve perdahte olmuş

(79b)

Aynı kökten türemiş saykal, sâkıl, saykale ve mıskale, maskûl kelimleri cilâ ile ilgili işleri ifade etmektedir: cilâcı, cilâ aleti, parlak ve cilâlı anlamına gelmektedirler.[381] Cilâ ile eş

[380] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 162, 339.
[381] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.1078.

anlamlı olan perdah maden, ahşap, taş veya sıvalı bir yüzeyi veya kılıç, ayna, cam gibi şeyleri sert bir madde ya da alet sürterek pürüzsüz hale getirmeye ve parlatmaya denir.[382] Bu ucu yassı ve yuvarlak, uzunca, kalem gibi madeni bir çubuktan ibaret olan alete maskala adı verilmektedir. Perdah kelimesinin farklı alanlarda kullanıldığı görülür. Örneğin, "Perdah terimi başka bir açıklama yapılmaksızın yalnız kullanıldığı zaman parlak olmayacak şekilde düzeltip cilaya hazırlamak anlamına gelir. Örneğin bir tahtayı cilalamak veya boyamak için önce zımpara kâğıdıyla perdahlamak gibi."[383] Hat sanatında, "Hattatlar tarafından yazı kâğıtlarını parlatmakta kullanılanları da vardır. Bunlara mühre denilir.[384] Mimaride ve tezhip sanatında, "Daha çok hakkât ve kuyumculara özgü olan bu araç mimaride de yaldızla yapılan tezhiplerin bazı kısımlarının donuk kaldığı ve parlatılması gerektiği durumlarda kullanılır. Bir maden üzerine sürüldüğü zaman yüzeyindeki pürüzleri ezerek parlatır ve bu işleme mıskalalamak denir. Tezhip işlerinde kâğıdı ve altını parlatmak için kullanılan mühre."[385]

Şekil 56: Mıskala ve Mühre [386]

z) Mala

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Milvât	Mâle-i âjend	Helik malası, ana mısrî	Helik malası, ana mısrî
Misyea	Mâle-i endûn	Sıva malası	Sıva malası

(79b)

Mala duvarcı ve sıvacıların kullandığı alettir. Genellikle üçgen şeklinde yassı demirden ve tahta saplı bu alet harç alıp sürmek için kullanılmaktadır.[387]

[382] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 397.
[383] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 86.
[384] Pakalın, **Osmanlı Tarih Terimleri**, s. c.II, s.413.
[385] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 78.
[386] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s.
[387] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 336.

Şekil 57: Mala [388]

aa) Kazma

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Merr	Külend	Kazma	Kazma
Mıhfâr	Külend ve kelend	Kazma ve çapa	Kazma ve çapa

(79b)

Kazma, toprağı kazıp kaldırmak veya düzeltmek gibi işlerde kullanılan, ağaç saplı, bir ucu sivri öteki ucu keskin demir alettir.[389] Çapa, yapılarda harç ve çamur karıştırılan bir sapa dikey olarak takılmış el genişliğinde ve küçük bir kürek şeklinde alettir.[390]

- *Kazma kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [155].*

bb) Kazık

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Vetid	Mih-i şâh-ı merdâne	Fermûde kazık	Kazık
Mi'tede	Mih-kûb	Tokmak	Tokmak
Vetid ve vedd	Mîh-ı çûpîn	Kazık	Kazık

(75a)

Kaynaklarda Farsça mihi şah-ı merdane terimi ile tanımlanan vetid ve vedd iri kalın ahşap kazık anlamına gelmektedir[391] Bir istikameti göstermek için veya bazı noktaları belirlemek amacıyla toprağa çakılan sivri uçlu kare veya daire kesitli çubuk demektir.[392]

[388] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 78.
[389] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 273.
[390] Arseven, **Sanat Ansiklopedisi**, c.I, s.368.
[391] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 111.
[392] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 185.

- *Kazık kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [158].*

Şekil 58: Veted [393]

H. ÖLÇÜLER

Osmanlı döneminde uzunluk ve toprak ölçüleri genellikle İslami ve geleneksel sistemlerle belirlenmiştir. Bu bölümde uzunluk ölçü birimi zirâ'; toprak ölçülerini ifade eden dönüm ve evlek kavramları incelenmiştir.

1. Ölçüm

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Tahmîn	Be-gümân u hoş güften	Akıl ile söylemek, oranlamak	Akıl ile söylemek, oranlamak
Mütehazlık	Bâdfere ve nâsâz	Ölçüm	Ölçüm

(79a)

Risâle'de akıl ile söylemek ve oranlamak anlamı verilen tahmîn aşağı yukarı bir fikir söylemek demektir. [394]

- *Tahmîn kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [134].*

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Mesâha, zer', vezn	Peymûden-i zemîn	Yer ölçmek	Yer ölçmek
Zer'	Gezkerden câmerâ	Geysi ölçmek	Giysi ölçmek
Vezn	Sencîden	Tartmak	Tartmak

(68b, 69a)

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Tûl	Dırâzî	Uzunluk	Uzunluk

[393] Arseven, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye**, s. 185.
[394] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s.1191.

Arz	Pehnâyî	Enlik	Enlik
Tûlânî	?	Uzâdî	Uzâdî
Tavîl	Dırâz	Uzun	Uzun
Arîz	Pehnâ	Enlü (Enli)	Enli
Tûlen	Ber-dırâzî	Uzunluğuna	Uzunluğuna
Arzen	Ber- pehnâyî	Enine	Enine

(69a)

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Isbı'	Engüşt	Barmak	Parmak
İbhâm	Engüşt-i büzürg	Büyük barmak	Büyük parmak
Enmele	Ser-i engüşt	Parmak ucu	Parmak ucu
Bürcüme	Bend-i engüşt	Boğum (Boğun)	Boğum
Bürcümetü enmeleti'l-ibhâm	Bend-i ser-i engüşt-i büzürg	Büyük parmağın baş boğumu	Büyük parmağın baş boğumu
Ukde	Girih	Düğüm	Düğüm
Kadem ve ricl	Pây	Ayak	Ayak
Hatve	Gâm	Adım	Adım
Şibr	Bidist	Karış	Karış
Zirâ'	Vârin ve eriş	Dirsek ve kol	Dirsek ve kol
Bâ	Bâz	Kulaç	Kulaç

(61a, 61b, 62b, 63a, 63b)

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Südüs	Şeş-yek	Altıda bir	Altıda bir
Rub'	Çâr-yek	Dörtte bir, urub, çeyrek	Dörtte bir, çeyrek
Nısf	Nîm	Yarım	Yarım
Sülüs	Si-yek	Üçde bir	Üçde bir
Sülüsân	Dü-si-yek	İki-üçde bir	İki-üçde bir
Sümün	Heşt-yek	Sekizde bir	Sekizde bir
Şıkk ve şatr	Nîme	Yarım	Yarım

(62a, 62b)

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Galve	Nişân-ı tîr, nişân, yek-i tîr-i pertâv	Ok atımı ve ok nişanı	Ok atımı ve ok nişanı
Mîl	Mil	Mil	Mil
Fersah	Ferseng	Ferseng	Fersah
Berîd	Duvânezdeh mil	On iki mil yer	On iki mil yer

(63b)

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Kafîz, kufzân, akfize	Peymâne	Ölçek	Ölçek

Kile, keyl, mikyâl	Peymâne	Ölçek	Ölçek
Şaîre, şaîr, şaâir, şaîrât, şaîre	Yek cev	Bir arpa	Bir arpa

(65a)

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Mesâfe	Dûrî-i miyân-ı dû menzil	İki konak arası	Mesafe
Merhale ve menzil ve reb'	Menzilgâh	Menzil yeri, konak	Menzil yeri, konak

(64a)

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Hisse, sehm, nasîb, hazz, halâk	Behre	Pay	Pay
Şıks, eşkâs, kıst, aksât, cüz', eczâ', kısım, aksam	Pâre	Perecık	Perecık
Ba'z	Berh	Bir miktar ver	Bir miktar ver

(69a)

2. Arşın

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Zirâ’	Eriş ve endâze ve gez	Bilek, arşın(arşun)	Arşın
Zer’	Gez-kerden	Arşın ile ölçmek	Arşın ile ölçmek

(73b)

Lügatte bilek ve kol manasına gelen zirâ’ uzunluk ölçülerinden biridir ve dirsek ucundan orta parmağın ucuna kadar olan kısmın uzunluğu ifade etmektedir. [395] Istılahta arşın olarak geçmektedir. “Arşın, ölçülen nesnenin türüne veya hangi bölgede kullanıldığına göre boyutu değişen ve ‘parmakların ucundan omuza kadar olan’ uzunluğu temsil ettiği varsayılan eski bir uzunluk ölçüsü. Osmanlılarda çarşı-pazardaki çeşitli kumaş ölçümlerinde Çarşı arşını (68cm), Endaze (65cm), Halep arşını/Terzi arşını(68cm) ve mimarlıkla ilgili ölçümlerde Mimar arşını/Zirâ-i mimâri/Zirâ-i benna(75,8 cm) adı verilen değişik türleri kullanılmıştır. Arşınlar demir, çelik, ahşap gibi malzemelerden oymalı ve bezemeli olarak yapılır, üzerlerine parmak bölüntüleri işaretlenirdi.”[396]

- *Arşun kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz:[158].*

[395] Pakalın, **Osmanlı Tarih Terimleri**, c. III, s. 665.
[396] Sönmez, **Yapı ve Malzeme Terimleri**, s. 25.

3. Toprak Ölçüleri

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Cerîb muarrebdir	Gerîb’	Dönüm	Dönüm
Meşâre	Yekpâre huveyd ve yektahta ez-zemin	Evlek ve karuk	Evlek ve karuk
Haşebe	Çûb	Çubuk (Çıbık)	Çubuk
Âyet ve alâmet	Nişân	Çende	Çende

(73b)

Ceribin sözlüklerde bir hacim ölçüsü anlamı da bulunmakla birlikte[397] burada eni ve boyu kırkar arşın olan eski bir yer yüzeyi ölçüsü olan dönüm manasındadır; yaklaşık olarak 1000 m^2’ye tekabül etmektedir.[398] Evlek ise dönümün dörtte biridir. [399]

İ. RENKLER

Renkler bölümünde elvânın yani renklerin Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde adları, çeşitleri, mübâlağaları ve cevherleri verilmiştir. (Bu kavramlar Risâle-i Mi’mâriyye’de 56b, 57a, 57b başlıklarının altındadır.)

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Levn, elvân	Reng	Don	Renk

Elvân; «levn» kelimesinin cem’idir ve levnin lûğat manası renktir.[400] Gözde ışığın veya üzerine çarpmasıyla yansıyan ışınların niteliğine göre oluşan duyumlardan her birini ifade etmektedir.[401] Risâle’de Türkçesi don şeklinde verilmekteyse de günümüz kullanımında renk denmektedir.

[397] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 152.
[398] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 158.
[399] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 179.
[400] Pakalın, **Osmanlı Tarih Terimleri**, c. I, s. 523.
[401] Hasol, **Mimarlık Sözlüğü**, s. 423.

"Arapça'da renk isimleri çoğunlukla eril olarak "ef'al", dişil olarak "fa'lâ'" kalıplarında oluşturulmuştur. Bunun dışında on beş kadar daha kalıpta renk adların rastlanmaktadır."[402] Risâle'de de renklerin hem eril hem dişil halleri verilmiştir.

1. Beyaz

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Beyâz, ebyaz, beyzâ', biyz	Sefîd ve sepîd	Ak	Beyaz
Ebyadu, yakikun ve yakaun, nâsiun	Saht sepîd	Ak pak	Bembeyaz

Beyaz. Mübalağa babında ak pak veya günümüzde bembeyaz olarak ifade edilmektedir.

- *Ak kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [145]*

cc) Beyaz renginde iki nevi' cevher vardır.

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Sâmûr, elmas ve mâs	Elmas	Elmas	Elmas
Bilevvir	Billûr	Billûr	Billur

Elmas kıymetli bir taştır. Ve billûr, cama benzeyen ancak camdan daha sert ve şeffaf olan cevheri ifade etmektedir.[403]

2. Siyah

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Esved, sevdâ, sûd	Siyâh ve siyeh	Kara	Siyah
Esved, gırbîbun ve yahmûmun ve hâlikün	Saht siyâh	Kapkara	Simsiyah

Esvedin seyyid (efendi) kelimesiyle aynı kökten gelmesi sebebiyle siyah bütün renklerin aslı sayılmıştır.[404] Siyah renginde cevher yoktur. Mübalağa babında kapkara veya günümüzde simsiyah şeklinde ifade edilmektedir.

- *Siyah kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [130].*

[402] Soner Gündüzöz, "Renk", **DİA**, 2007, c. 37, s. 571.
[403] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 39.
[404] Gündüzöz, "Renk", s. 571.

- *Kara anlamında zalâm [161] ve müşgîn [120] kelimeleri de 1'er kez geçmektedir.*

3. Mavi

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Azrak ve zerka ve zurk, ekheb, kehbâ'	Kebûd ve âsmânî	Gök ve mâî	Mavi
Ekheb lâmi'un	Saht kebûd	Gömgök	Masmavi

Ezrak mavi göz rengi, gök renkli, gök mavisi demektir. Sözlükte saf ve temiz su anlamı da verilmiştir.[405] Müennes çekimdeki zerka, uğursuzluğuyla tanınmış bir Arap kadınının adından kinâye olarak gök gözlü kadın anlamında kullanılmıştır. Âsmâni veya âsümânî kelimesi de mavi anlamında olup göğe, güneşe, aya mensup anlamı vardır.[406] Mübalağa babında gömgök veya günümüzde masmavi olarak ifade edilmektedir.

dd) Gök renginde iki nevi' cevher vardır.

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Fîrûze, bîrûzeden muarrebtir		Pîrûze	Firuze
Yâkut-ı ezrak	Yâkut-ı kebûd	Gök yâkut	Gök yâkut

Firûze veya pîruze kıymetli bir göktaşıdır. Yakût-ı kebûd[407] da denilen gök yakut da cevahir kısmından değerli bir taştır.

4. Yeşil

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Ahdar, hadrâ', hadr	Sebz	Yeşil	Yeşil
Ahdar nâdırun	Saht sebz	Yemyeşil	Yemyeşil

Ahdar ve sebz kelimeleri yeşil ve yeşil renkli anlamına gelmektedir.[408] Mübalağa babında yemyeşil olarak ifade edilmektedir.

- *Hadr kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [169].*

[405] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 281.
[406] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 50.
[407] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 561.
[408] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 1082.

- *Sebz kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 10 kez geçmektedir. Bkz: [117, 130, 132, 133, 153, 154, 169].*
- *Yeşil kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [145].*

ee) Yeşil renginde iki nevi' cevher vardır.

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Zümürrüd	Zümürrüd	Zümürrüd	Zümrüt
Zeberced	Zeberced	Zeberced	Zeberced

Zümürrüd pek yeşil renkte değerli bir taştır. Zeberced ise zümrütten daha açık yeşil olan ve zümrüt kadar değeri olmayan bir süs taşıdır.[409]

5. Kırmızı

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Ahmer, hamrâ', humr	Sürh ve sûrî	Kızıl ve kırmızı	Kırmızı
Ahmeru kaniun	Saht sürh	Kıpkızıl	Kıpkırmızı

Ahmer, kırmızı ve kızıl demektir.[410] Mübalağa babında kıpkızıl veya günümüzde kıpkırmızı şeklinde ifade edilmektedir.

ff) Kırmızı renginde dört nevi' cevher vardır.

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
La'l	La'l	La'l	La'l
Yâkût-ı ahmer	Yâkût-ı sürh	Kızıl yakut	Kızıl yakut
Akîk	Akîk	Akîk	Akîk
Mercân	Mercân	Mercân	Mercân

La'l kırmızı anlamındadır ve günümüzde telaffuzu al olmuştur. Yâkût-ı ahmer kırmızı ve değerli bir süs taşıdır. Akik, çok kere kırmızı renkte olan bir cins değerli taştır. Mercan denilen kırmızı cevher ise denizden çıkarılmaktadır.[411]

- *La'l kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [145].*

[409] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 1368.
[410] Develllioğu, **Ansiklopedik Lûgat,** s. 20.
[411] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 262.

6. Sarı

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Asfar, safrâ', sufr	Zerd	Saru	Sarı
Asfaru fâkiun	Saht zerd	Sapsarı	Sapsarı

"Altına "aṣfar-ṣafrâ'" (sarı), altın ve safrana "aṣfareyn" (iki sarı) denilmiştir."[412] Şufr kalıbındaki anlamı sarı/bakır, tunçtur.

gg) Sarı renginde iki nevi' cevher vardır.

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Yâkût-ı asfâr	Yâkût-ı zerd	Sarı yakut	Sarı yakut
Kehrübâ	Kehrübâr	Kehrübâr	Kehribâr

Sarı yâkut az değerli bir cevherdir. Keh-rübâ veya kehrübâr kehlibar şeklinde de telaffuz edilmektedir. Bir yün kumaşa sürüldüğünde elektriklenerek mıknatıs gibi saman çöplerini çekmesi sebebiyle samankapan da denilmektedir.[413]

7. Alaca

Arabî	Fârisî	Türkî	
Eblak, bulka', bulk	Rengâmîz	Alaca	Rengarenk

Eblak alaca, bulaca ve rengârenk anlamındadır.

- *Gûnâgûn*[414] *kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [146].*
- *Mülevven*[415] *kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 3 kez geçmektedir. Bkz: [128, 144, 167].*

8. Mor

Arabî	Fârisî	Günümüz dilinde
Mor	Benefşec	Mor

Mor renk benefş yani menekşe rengidir.

[412] Gündüzöz, "Renk", s. 571.
[413] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 579.
[414] Bu kelime Lügat-ı Remzi'de (c. 2, s. 242) türlü türlü envaı muhtelifede olan elvan şeklinde geçmektedir ve rengârenk anlamına gelir.
[415] Eserde mülevven kelimesi rengarenk olarak tercüme edilmiştir.

9. Neftî

Neftî	koyu mâî ile koyu yeşilden mürekkeptir.	Neftî

Nefti, neft yağı renginde olan, koyu yeşil ile kahverengi arasında bir renktir.

10. Erguvânî

Erguvânî	şol kırmızı ki erguvâna müşabihtir.	Erguvânî

Ergavânî, erguvan çiçeği renginde, güzel ve parlak kızıl renktir.

11. Gülgûni

Gülgûni	şol kırmızı ki gül rengine müşabihtir.	

Gül-gûn, gül renkli, pembe renktir.

J. MUSİKİ

1. Sâzende

hh) Sâzende

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
Mutrıb	Sâzende	Sâzende	Çalgıcı

(81b)

Sazende, bir saz çalan kişi yani çalgıcı demektir. Itrâb eden manasında mutrib da denir.

ii) Kopuz Çalıcı

Arabî	**Fârisî**	**Türkî**	**Günümüz dilinde**
‘Avvâd	Berbutzen	Kopuz çalıcı	Kopuz çalıcı

(81b)

Avvad yani kopuz çalıcı, ud nevînden bir çalgı olan kopuzu çalan kimsedir.

jj) Neyzen

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Zemmâr ve kassâb	Neyzen	Neyzen	Neyzen

(81b)

Ney çalan üstad kimseye nâyzen denilmektedir.

2. Saz

kk) Mûsîkâr ve Miskâl

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Mûsîkâr muarrebdir, lugat-ı yunânî üzredir	Mûsîkâr	Mûsîkâr	Müzikal
Mûsîkâl	Mûsîkâr	Miskâl	Müzikal

(81b)

Rüzgâr estikçe gagasındaki deliklerden türlü türlü ses çıkardığı için 'mûsikî' sözünün de bundan alındığı rivâyet olunan mevhum bir kuş[416] anlamındadır. Mıskal musikalden galattır. Mûsîkâra Türkçede tahrif ile mûsikâl denilmektedir. Mizmar çeşidinden, kamış kalemlerden sıralı düdüktür.

ll) Ney

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Mizmâr	Nây ve ney	Nây ve ney	Ney
Kussâbe	Nây ve ney	Nây ve kamış	Ney ve kamış

(81b)

Mizmâr kelimesi ney, düdük, kaval ve flüt anlamına gelmektedir.[417] Nây kamış demektir zamanla telaffuzu değişerek ney olmuştur. Kasb kökünden türemiş kussâbe de kamıştan yapılan düdüğü ifade etmektedir.

Ney nefesli bir sazdır. Tek parça halde ve dokuz boğumu olan bir kamışın içi boşaltılıp üzerine biri arka kısmında olacak şekilde yedi adet delik açılması suretiyle yapılır. Sarı ve

[416] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 802.
[417] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 762.

budaklı bir çeşit kamıştan elde edilir. Neyin ilk ve son boğumuna gümüş, altın veya pirinçten yapılan ve parazvâne adı verilen ve kamışın hassas bölgelerinde meydana gelebilecek çatlakları önlemek için bilezikler takılır.[418]

mm) Tanbur

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Tunbûr muarrebdir	Tanbûr	Tanbur	Tambur

(81b)

Tanbûr veya halk arasında tambur, Türk halk müziğinde kullanılan cura, bulgari, çöğür, bağlama gibi mızrapla çalınan telli çalgıların genel adıdır.[419]

Osmanlı döneminde 16. yy'ın sonlarına kadar ud, kopuz, şehrûd, şeşhâne gibi telli/saplı çalgılardan biri olarak kullanılmıştır. 18. yy'da lavta türünde en muteber çalgılardan biri sayılmıştır. Bu dönemde tamburun tel sayısında değişiklikler, gövdede armudî biçimden uzaklaşılıp yarım küreye yaklaşılması ve göğsün incelmesi gibi gelişmeler gerçekleşmiştir.[420]

nn) Kopuz

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Mizher ve ud	Berbut	Kopuz	Kopuz

(81b)

Türk musikisi sazlarından kopuz Orta Asya menşelidir. Bağlama başta olmak üzere Anadolu Türk mûsikisi kültürü içerisinde yer alan birçok çalgının kopuzdan türediği söylenir, bu sebeple de Türklerin en eski millî çalgısı kabul edilir.[421]

oo) Çeng

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Nâkır	Çeng	Çeng	Çeng

(81b)

[418] Mehmet Nuri Uygun, "Ney", DİA, 2007, c.33, s.68.
[419] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 1203.
[420] Fikret Karakaya, "Tambur", DİA, c. 39, s. 553.
[421] Eray Cömert, "Kopuz", DİA, (gözden geçirilmiş 3. Basım EK-2 cildinde), s.74.

Çeng kanuna benzeyen ve dik tutularak çalınan bir çeşit sazdır.[422] Çeng çalana çengî denmektedir.

Şekil bakımından Batı mûsikisi sazlarından harpa benzemektedir. Ağaçtan yapılmış olan bu çenglerin yirmi dört ipek teli vardır. Ancak kullanışı zor bir çalgıdır. İcra sırasında Türk mûsikisinin küçük ve büyük mücennep aralıklarını elde etmek mümkün olmadığından, her defasında tellerin yeniden düzenlenmesi gerekiyordu. Bu sebeple bu saz 17. yüzyıldan sonra terkedilmiştir.[423]

pp) Kemençe

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Rebâbe	Kemânçe	Kemânçe, rebâb	Kemençe

(81b)

Küçük yay, küçük yaylı çalgı anlamındaki kemânçe kemanın ufağına benzer. 19. yüzyıldan önce bugün rebap adı verilen ayaklı kemane için kullanılmaktaydı. Rebabe o dönemde gövdesi hindistancevizi kabuğundan yapılmış bir çeşit kemençenin adıdır. [424]

qq) Kanun

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Kânûn lafz-ı yunânîdir	Kânûn	Kânûn	Kanun

(81b)

Kanun kelimesinin Yunanca kanondan türediği kabul edilmektedir. İlk defa olarak Fârâbî tarafından yapıldığı söylenilen, bir köşesi kesik dikdörtgen şeklinde ve dizler üzerinde parmaklarla çalınan bir çalgıdır.[425]

Osmanlı döneminde kanun 15. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Bazı minyatürlerde de görüldüğü üzere kanun bu dönemde göğsü bütünüyle ahşap, metal telli bir çalgıdır.[426]

[422] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 175.
[423] Ayhan Güldaş, "Çeng", DİA, İstanbul, 1993, c.8, s. 268.
[424] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 1029.
[425] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 561.
[426] Fikret Karakaya, "Kanun", DİA, c.24, s.327.

rr) Çalgı Teli

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Veter	Rûze ve zih ve târ	Kiriş ve kıl	Kiriş ve kıl
Zîr	Rûd-ı bârîk	İnce kiriş	İnce kiriş
Bemm	Rûd-i sitebr	Bam kılı	Bam kılı

(81b)

Veter, zîr ve bemm yay çilesi, saz kirişi, çalgı teli anlamlarına gelir; kanun, tambur gibi çalgılara takılan ince teli ifade etmektedir.[427]

- *Zîh kelimesi Tezkiretü'l-Bünyân'da 1 kez geçmektedir. Bkz: [168].*

ss) Burgu

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Milvâ	Kerdnây	Burgu(burkı)	Burgu

(81b)

tt) Harek

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Zâmile	Harek	Harek	

(81b)

Zâmile: Küçük yük.[428]

uu) Zil

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Sagâne muarrebdir	Çegâne	Çegâne	Çegâne

(81b)

Çeğâne hallaç müştenisi şeklinde ağaçtan yapılmış çalgı aletidir. Çengiler onunla usûl tutup raks ederler.[429] "Askerî müzikle ilgili tarihî ve edebî metinlerde geçen "çeng ü çegāne" ve "çeng-i harbî" terkipleriyle savaş meydanlarında çalınan ziller kastedilmektedir."[430]

[427] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 570.
[428] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 1361.

vv) Davul

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Tabl	Dühl ve tebîre ve kûs	Davul (tavıl)	Davul
Nekâre	Tablek	Akare ve deblek	Dümbelek

(81b)

Kelimenin kökü Arapçadan tabl olup Türkçe'ye tabul, tavul, tavıl, davul şeklinde geçmiştir. Farsça tablek kelimesinden gelen deblek davul ve dümbelek anlamına gelmektedir.[431] Dünyanın en eski müzik aletleri olan vurmalı sazlardan biridir. Adına ilk olarak Orhon kitabelerinde rastlanan davul Türk geleneklerinde çokça kullanılmıştır.

ww) Def pulu

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Cülcül	Zeng-i def	Def pulu	Def pulu

(81b)

Cülcül kelimesi sözcük anlamı olarak küçük çan ve çıngırak anlamındadır.[432] Uşak çağırmak için kullanılan çıngırağa denir. Def pulu anlamını genelde kelimenin çoğulu olan celâcil kelimesi ifade etmektedir (Lugat-ı Naci s.322) ve def zilleri demektir.

xx) Çember

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
İtâr	Çenber	Çenber	Çember

(81b)

Def ve kalbur gibi şeylerin tahtadan olan muhitine, dairesine denmektedir.

yy) Boru

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Bîkân	Borıhâ	Boru	Boru

[429] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 58.
[430] Erhan Tekin, "Zil", DİA, c.44, s.414.
[431] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 939.
[432] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 165.

(81b)

Boru, boru şeklindeki nefesli sazlara verilen genel isimdir. Kaynaklarda askeriyede talimat ve tenbihatı tebliğ için veya hap meydanında komutanın yanında çalınan alete denmektedir. Çalan kişiye de boruzan, halk dilinde borazan denmektedir.

zz) Tezene

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Mızraba	Zahme ve tâziyâne	Tâziyâne(tezene)	Tezene

(82a)

Mızraba kelimesinin çalgıç anlamı da vardır. Burada tezene anlamında, telli çalgılarda çalmaya yarayan ağaç, kemik, mâden veyâ kiraz ağacından yapılan âlettir.[433] Kamus-ı Türkî'de (s. 373) tambur ve emsali çalgıların tellerine dokunmaya mahsus kemik veya boynuz parçası olarak geçmektedir.

aaa) Çevgân

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Mıkraa	Çevgân-ı dühl	Çevgân	

(82a)

Mıkraa kelimesine Lugat-ı Nâci'de (s. 821) davul çomağı anlamı verilmiştir. Çevgan kelimesinin sözlük anlamı çevgen şeklindeki telaffuzu ile atla oynanan bir nevi cirit oyunudur. Ancak Risale'de Cafer Efendi bu kelimeyi Mehmed Ağa'nın musiki ile ilgilenmekten vazgeçmesi ile ilgili kısımda cinleri ifade eder manada kullanmıştır.

bbb) Perde

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Cilâze	Perde-i sâz	Perde	Perde

(81b)

Bir musiki terimi olarak perde saz, sada derecelerini ifade etmektedir.[434] Musıki aletlerinin halkalarının her birine parmak dokununca başka bir ses çıkar: saz perdesi. Örneğin en yüksek

[433] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 747.
[434] Nazîmâ ve Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati,** s. 418.

ses çıkaranı üst perdedir. Perde bir anlamda da musıki sesinin hali tabıisi olarak ahenk ve makam anlamındadır. (Kamus-ı Türki s.351)

ccc) Zîc

Arabî	Fârisî	Türkî	Günümüz dilinde
Sanc muarrebdir	Zinc	Zîc	

(81b)

Zîc kelimesi kelime anlamı olarak yıldızların yerlerini ve dolaşmalarını göstermek için hazırlanmış cetvel demektir.[435] Bu haliyle notaların yazıldığı çizgileri ifade ediyor olmalıdır. Veya Arapça sanc kelimesinin sözlük anlamında zil, telli müzik aletlerinden arp ve lir anlamları verilmiştir.

[435] Devellioğlu, **Ansiklopedik Lûgat**, s. 1383.

IV. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Osmanlı döneminde üretilen pek çok sanat eseri günümüze ulaşmıştır. Bunların en bariz örneğini yapılar oluşturur. Osmanlı dini ve sivil mimarisinin görkemli örnekleri ortadadır. Ancak sanat tarihimizde, yapıların mimarlarının biyografilerine ulaşılamadığı gibi ortaya koydukları mimarinin unsurlarını terminolojik olarak inceleyen çalışmalar da yok denecek kadar azdır. Mimarların inşa ettikleri yapıların tasarım süreciyle ilgili çalışmalarının içeriğinden ve niteliğinden kaynaklarda bahsedilmemesinde, Osmanlının sanat eserlerini sanatçıdan daha ön planda tutma çabası yatmaktadır. Arşiv kaynaklarındaki tarihi belgelerde sanat tarihi terimlerinin kullanıldığı görülmektedir ancak yapıyı sanat açısından incelemekten ziyade bu bilgiler daha çok inşa sürecinde yapılan harcamalar, mimar ve ustalara verilen maaşlar bağlamında muhasebe kayıtlarında veyahut kullanılan malzeme ve aletlerin miktarları, nereden alındıkları satıldıkları şeklindeki kayıtlardan oluşmaktadır.

Bu bakımdan Tezkiretü'l- Bünyân ve Risâle-i Mi'mâriyye, sanat eserlerinin –özellikle yapıların- kavramsal yönüne yer vermesi bakımından oldukça önemli eserlerdir. Mimar Sinan ve Mimar Mehmet Ağa'nın yaşam öykülerini aktarması sebebiyle de ayrı bir önem taşımaktadır. Ancak bu çalışmanın yapılmasının da sebebini teşkil eden; Osmanlı dönemi cami mimarisinin, inşâî ve harici unsurları; sivil ve askeri mimarisi, mimaride kullanılan yapı malzeme ve teknikleri, yapı ustaları ve kullandıkları aletleri ve ölçüleri şeklinde bölümlendirdiğimiz konular hakkında içerdiği bilgiler sanat tarihi terminolojisine büyük katkı oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, iki eserde dağınık halde bulunan sanat tarihi kavramları uygun bölüm ve başlıklara bölünerek tablo halinde yazılmıştır; aynı bağlamdaki kelimeler veya terimin çeşitlerini ifade eden kelimeler alt alta verilerek araştırmacıların aradıkları kelimelere ulaşmaları kolaylaştırılmıştır. Örneğin su mimarisi alt başlığında incelen kuyu terimi ile beraber su kuyusu makarası, dolab ve büyük dolap çarkı kavramları da alt alta verilmiş; içeriğin bağlamından dolab kelimesinin bir eşya olarak değil çark ve makara anlamında kullanıldığı anlaşıldığından aynı tablo içerisinde verilmiştir. Kavramın çeşitleriyle ilgili örnek verecek olursak sivil mimari bölümünde, iç dış ilişkilerini sağlayan kapının bölümleri başlığında incelenen mandal teriminin, anahtar ile açılan mandal (miğlak), çengel mandal (mi'lak) ve el ile açılır sürme mandal (mizlâc) türleri aynı tablo içerisinde verilmiştir.

Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde verilen kavramların çeşitli sözlüklerden her dildeki anlamlarına bakılarak birbirleri ile aynı anlamı karşılayıp karşılamadıkları incelenmiş; aynı ise eş anlamlı oldukları belirtilmiş, farklılık söz konusu olursa açıklama kısmında değinilmiştir. Örneğin, hizmet alanları bölümünde mutfak başlığının altında verilen furn, vetîs ve sâûr kelimeleri eş anlamlıdır ve hepsi yemek pişirilen ocağı ifade etmektedir.

Kavramın eserde bahsedilmeyen bir anlamı daha varsa o da açıklamaya eklenerek konuya farklı bir boyut kazandırılmaya çalışılmıştır. Örneğin, Risâle'de sirdâb, serdâbe veya sereb şeklinde verilen ve günümüzde söylenişi daha çok serdâb şeklinde olan kavramın manası su soğudacak oda ve zîr-i zemîn yani yer altı odası olarak verilmiştir. Bu terimin sanat tarihi terminolojisinde zaman içinde türbelerin alt katındaki mezar odaları için de kullanıldığı bilgisine yer verilmiştir.

Günümüzde bazı terimlerin telaffuz farklılığına uğradığı görülmektedir. Örneğin, aletler bölümünde geçen ve mimarın yapı elemanlarının düşeyliğini kontrol etmek için kullandığı ipin; dillerdeki şâkûl, şâhûl, şâhil, sâvil ve şâkul şeklindeki benzer söylenişleri yanı sıra, sözlüklerde halk arasında şavul diye telaffuz edildiğinden bahsedilmiştir ve bu kelime çağdaş sanat yayınlarında tüm bu kavramlardan farklı olarak ancak yine benzer bir şekilde çekül olarak geçmektedir.

Risâle'de verilen anlamından farklı bir manada kullanıldığı tespit edilen kavramların her iki anlamı da açıklama kısmında verilmiştir. Örneğin, dini mimarinin harici unsurları başlığında bulunan musallâ kelimesine namaz kılınacak yer manası verilmiştir ancak günümüzde bu terim üzerine cenazeyi koyup namazını kılmaya mahsus yerden biraz yüksek

seki taşına denmektedir. Namaz kılınacak yer ifadesi terminolojiye musallânın Farsça karşılığı olan namazgâh kelimesiyle geçmiştir.

Bazı kavramların günümüzde tercih edilmediği ve çağdaş sanat tarihi yayınlarında yerine yabancı bir kelimenin kullanıldığı durumlar söz konusudur. Örneğin, kemerlerin aralıksız olarak devam etmesinden meydana gelen örtü anlamına gelen örgüç terimi bugün çoğu kaynakta Yunanca kökenli tonoz şeklinde geçmektedir. Yine inşâî unsurlar kısmında incelenen esâs teriminin yerini bugün tamamen temel kelimesi almıştır ve Rumcadan gelmektedir. Bahsedilen terimler, bu çalışmadaki başlıklarına esâs ve örgüç olarak alınarak; Türkçe kökenleri bulunan kavramlarda yabancı terminolojiyi kullanmama konusunda bir farkındalık oluşturmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmalar neticesinde Osmanlı sanat ve mimari tarihinde kullanılan terimler gün yüzüne çıkarılmıştır. Terminolojide farklı konu başlıkları altında kullanımı unutulmuş pek çok kavramın tanımları yapılarak araştırmacılara sunulmuştur. Aynı zamanda yabancı kökenli olduğu bilinen ancak sanat tarihçileri tarafından genel kabul gören bazı kullanımlara bir alternatif oluşturulmuştur. İlgili kavramların bazılarını daha anlaşılır kılmak adına görsellerden de faydalanarak araştırmacılar için bir nevi küçük bir sanat tarihi sözlüğü oluşturulmuştur. Bu çalışmanın sanat tarihi kavramları için bir terminoloji birliği oluşturmasını dileriz.

V. TABLOLAR

TABLO 1: TÜRKÇE TERİMLERE GÖRE ALFABETİK LİSTE

Türkî	**Arabî**	**Fârisî**
Abdest Alacak Yer	Mütevazza’	Âbdesthâne
Açıcı ve Perdah Edici	Sâkıl	Küşâyende ve Züdâyende ve Perdâzende
Açık Bucak	Zâviye-i Münferice	Günce-i Küşâde
Açmak ve Perdah Etmek	Saykal Sakl Sıkâl	Züdûden ve Perdâhten
Adım	Hatve	Gâm
Ağac Tokmak	Mi’tede	Mîh-Kûb
Ağaç, Kereste (Keraste)	Haşebe	Çûb
Ağaççı, Kereste (Kerâsteci)	Haşşâb	Çûb Fürûş
Ahır (Âhûr)	Istabl	Âhûr
Ak	Beyâz, Ebyaz, Beyzâ’, Biyz	Sefîd ve Sepîd
Ak Pak	Ebyadu, Yakikun ve Yakaun, Nâsiun	Saht Sepîd
Akare ve Deblek	Nekâre	Tablek
Akıl ile Söylemeğe, Oranlamak	Tahmîn	Be-Gümân u Hoş Güften
Akîk	Akîk	Akîk
Alaca	Eblak, Bulka’, Bulk	Rengâmîz
Alçı	Kevkebü’l-Arz ve Kils	Âheg
Alçı ve Hamuru	Sâruc	Âheg ve Gîl-î Âheg
Alem	Alem	Sancak
Âlet, Tutacak Kapacak	Edât	Dest-Efzâr
Âletler	Âlât	Dest-Efzâr-Hâ
Alkış Evi	Dârü’S Saâde	Sarây-ı Erc
Alkış Evi Kapısı	Bâb-ı Dârü’S Saâde	Der-i Sarây-ı Erc
Alt Eşik	Usküfe	Âsitân-ı Zîrîn
Alt Oda	Beyt-i Tahtânî ve Süflî	Hâne-i Zîrîn
Altıda bir	Südüs	Şeş-yek
Altın	Nazr, (Nadr)	Zer
Altın	Asced	Zer
Altın Pâresi	Şezre	Pâre-i Zer
Altın ve Yaldız Altını	Zuhruf	Zer ve Zer-i Tılâ’ ve Ârâyiş
Altın (Altun)	Zeheb	Zer
Altınlı	Müzehheb	Zerrîn
Altun ve Akçe Kesen Yer, Darbhâne	Dârü’d-darb	Sarây-ı Direm-Zen
Anahtar	İklîd Miklîd Mikled Miklâd Miftâh	Kilid
Anahtar ile Açılan Mandal	Miğlak	Pesküle

Anlayışlı Usta	Hâzık	Üstâd-ı Zeyrek
Arabî Üzre Havz (Havuz)	Havz	Âbdân
Arasta	Rezdak	Reste
Arı Altın, Hâlis Altın	Nizar Nüzar	Zer-i Pâk
Arşın (Arşun)	Zirâ'	Endâze ve gez
Arşın ile Ölçmek	Zer’	Gez-Kerden
Arşınla Ölçücü	Mühendiz	Gez Künende
Asma Kirevide (Kerevet)	Arîşe	Cefte
Aşağa İnecek Basamak	Dereke	Pâye Be-Zîr
At Değirmeni	Tıhâne	Harâs
Avadanlık	Êdevât	Dest-Efzâr-hâ
Avretler Derneği	Me’tem	Cây-ı encümen-i zenân
Ayak	Kadem ve ricl	Pây
Baca	Küve	Revzen
Baca	Revzene	Revzen
Bacası Yok Oda	Kûh Kâh’Dan	Hâne-i Bî-Revzen
Badanacı (Bedâneci)	Mübeddin ve Beddân	Bedâne Keşende
Bâğ	Kerm	Bâğ ü Rez
Bakacak Yer	Manzara	Dîde-Gâh ve Nazar-Gâh
Bakır	Nühâs	Mis
Balçık	Tıyn	Gil
Balta	Fe’S	Teber
Bam Kılı	Bemm	Rûd-i Sitebr
Barmak	Isbı'	Engüşt
Basamak ve Nerdübân Ayağı	Rütbe ve Mertebe	Pâye
Bend-Köşe (Köşebend)	Râbıta	Bend- Küşây
Bıçak Sapı	Cüzâe	Deste-i Kâr
Biçici	Hazzâz Hazzâz Cezzâz	Erre-Keş
Bilek ve Arşın (Arşun)	Zirâ’	Eriş ve Endâze ve Gez
Billûr	Bilevvir	Billûr
Binâ Kemeri	Tâk	
Bînî (Bini), Burunluk	Zâfire	Bînî-i Der
Bir arpa	Şaîre, şaîr, şaâir, şaîrât, şaîre	Yek cev
Bir İş İşlemek Ki Gayrısı Anı Hakikatiyle Bilmeye	Lağm	Kâr-ı Kerden Ki Dîger Râ Yakîn Nebâşed
Bir Kur, Bir Saf Döşeme	Sâfe	Yek-Reste
Bir Pâre Yer ve Olacak Yer	Buk’a	Yek-Pâre-i Cây ve Cây-i Gâh
Bir Sıra Kur	Araka	Vâlâz-i Yek Reste
Birbirine Girmiş ve Girih Olmuş	Müşebbek	Yek Der Dîgergirih Şüde
Birinc (Pirinç)	Şibe ve Şebe	Birinc
Boğum (Boğun)	Bürcüme	Bend-i engüşt
Bol ve Geniş Ev	Dârün Kavrâ’Ü	Sarây-ı Ferâh
Boru	Bîkân	Borıhâ
Bucak, İç Bucağı	Zâviye	Künc ve Peygule

Bucak, Kûşe (Köşe)	Rükn	Gûşe-Kûşe
Burgu (Burkı)	Milvâ	Kerdnây
Bükülmüş İp	Habl	Resen-i Tâfte
Büyük barmak	İbhâm	Engüşt-i büzürg
Büyük Bıçkı	Miktal	Erre-i Büzürg
Büyük Çekic, Verye	Fittîs	Pitk ve Verye
Büyük Dolap Çerhi (Çarkı)	Mecâle	Çerh-i Dôlâb-ı Büzürg
Büyük İy	Atele	Sekne-i Büzürg
Büyük Kapı	Ritâc	Der-i Büzürg
Büyük Köprü	Kantara	Pül-i Büzürg
Büyük Külünk, Ana Has Külünk	Sâkûr	Mîtîn
Büyük parmağın baş boğumu	Bürcümetü enmeleti'l-ibhâm	Bend-i ser-i engüşt-i büzürg
Büyük Sokak ve Hisar ve Mahalle Kapısı	Derb	Dervâzeder-i Dîz ve Der-i Kûy
Büyük Şehir	Mısr	Mısr-ı Kahire ve Şehr-i Büzürg
Büyük Taş	Celmüd	Seng-i Büzürg
Büyük Törpü	Misfen	Çûb-Sây-i Büzürg
Büyük Uzun Enseri	Sekk ve Sekkî	Mîh-i Ahenîn-i Büzürg ü Dırâz
Büyük ve Pek Taş	Sahre	Seng-i Saht ü Büzürg
Büyük Yol	Şâri’	Şâhrâh
Ca’ferî Altını	Ca’feriyy	Zer-i Mensûb Be-Vâdi-i Ca’fer-Âbâd ve Zer-i Hâlis
Câmi’-i Şerîf	Câmi’	Mezgit-i Âzîne
Cedvel, Çizi	Cedvel, Hatt	Cedvel, Nişân
Cendere	Mutarrâ	Cendere
Cevher	Firind	Cevher
Cevherli Demir	Firindiyy	Âhen-i Cevherdâr
Cibinlik Ta’Bir Olunan Perde Odası	Kille	Peşe-hâne
Çadır	Hayme	Çetr ve Çâder
Çakmak Taşı	Kaddâha	Seng-i Âteş Zene
Çardak Kemeri, Mutlakan Kemer	Tâk	Kemer-i Çâr-Tâk u Cüz-i O
Çardak ve Taşdan Yapılmış Kârgir Oda	Kasr	Köşk ve Çâr-Tâk
Çarsu Bucağı	Zâviye-i Kâime	Günce-i Çârsû
Çarşı (Çarsu) Örtüsü	Sâbât	Sâyeban
Çatı Makası	Makas	Kâz-ı Hâne
Çatı Merteği	Ciz’	Fervâz-ı Âsumâne
Çatı, Düz Olursa Tavan ve Sivri Olursa Sakıf	Sakf	Âsumâne
Çatma Kubbeli Ev	Târime	Hâne-i Çûpîn ü Künbedîn
Çegâne	Sagâne	Çegâne
Çeküç	Mîkaa	Hâyisk

Çelik	Fulâz	Pûlâd
Çelik	Fûlâz	Pûlâd’
Çelik, Polad	Zeker	Pûlâz
Çenber	İtâr	Çenber
Çende	Âyet ve alâmet	Nişân
Çeng	Nâkır	Çeng
Çengel Mandal	Mi’Lak	Çengâl-i Der
Çerçeve	Milkam	Çârçûpe-i Der
Çevgân	Mıkraa	Çevgân-ı Dühl
Çevre, Havlı	Harîm	Pîrâmen
Çıkrıkçı	Harrât	Hokkager ve Çarhî
Çorba Pişirecek (Şorba Bişürecek) Yer, Aş Odası	Matbah	Cây-ı Âş Puhten ve Aşhâne
Çönge, Kesmez	Kelil	Künd
Çubuk (Çıbık)	Haşebe	Çûb
Da’Va Yeri ve Eyü Beti Yeri	Dîvân	Cây-i Birgü ve Nîk Nâme
Dam (Tam), Tavan	Musattah	Bâm
Davul (Tavıl)	Tabl	Dühl ve Tebîre ve Kûs
Dayak	Sened Mesned	Puştîpan
Def Pulu	Cülcül	Zeng-i Def
Değirmen	Rahâ	Âs
Değirmen Yeri	Merhâ	Cây-ı Âs
Değirmi Taş	Cendel	Seng-i Kird
Dehdî Altını	Dehdî (Dehdehî)	Zer-i Dehdî Çün Zer-i Ca’ferî
Delecek Âlet	Minkab	Dest Efzâr-ı Sûrâh Kerden
Demir (Demür)	Hadîd	Âhen
Demirli Kapı	İtâc	Der-i Âhenîn
Dernek Yeri ve Oturacak Yer	Meclis	Cây-ı Encümen
Ders Diyecek Yer	Medrese	Cây-ı Ders Güften
Destere	Minşâr	Desterre
Dımeşkî Demeşkî	Nefs-i Şâm-ı Şerîf’de işlenen demiri Dimeşk’a nisbet ettirmişlerdir.	
Direk	İmâd Amûd Diâm Sâriye Üstüvâne Sitâ’ Kıvâm Âsiye ve Sakb Sakab	Sütûn
Direk Odası, Üstü Açık Oda	Meşrube	Bâm-Sütûn
Dirsek ve kol	Zirâ'	Vârin ve eriş
Dişi ve Erkek Reze	Levleb	Reze-i Ner ü Mâde
Dîvâr (Duvar)	Cidâr	Dîvâr
Dolâb	Mihdâ’	Dôlâb, Dolâb
Dolab	Dâliye	Dôlâb
Don	Levn, Elvân	Reng
Dönüm	Cerîb	Gerîb’

Dönüm	Cerîb	Gerîb ve gerî
Dört Ağızlı Yol	Murabbaa	Çarsû
Dörtte bir, urub, çeyrek	Rub'	Çâr-yek
Duracak Yer	Mesken	Cây-ı İstâden
Duvar Gediği (Gedügi) ve Mutlakan Gedik	Sülme	Rahne-i Dîvâr ü Cüz-i O
Duvar Penceresi Ki Öbür Tarafa Geçmeye	Mişkât	Dolâb-ı Dîvâr u Çirâğpâ
Duvar ve Pekitmek	Sedd	Dîvâr ü Üstüvâr Kerden
Duvar ve Saklayıcı	Hâit	Dîvâr ve Pâs Künende
Duvarlı Yer ve Havlı	Muhavvata	Cây-ı Dîvârîn
Düğüm	Ukde	Girih
Dühenk (Tütek)	Dâhine	Dûdâhenk
Dükkân	Hânût	Kârgâh
Dülger	Neccâr ve Fetîk	Dürûdger ve Dürûger
Dülger Tezgâhı	Ferzûm	Dest-Gâh-ı Dürûdger
Düz ve Pek Döşeme	Rasaf	Gusterdenî-i Üstüvâr Ü Hemvâr
Düzen İpi Kendisi	Mıtmarr Mürr Zîc	Hencâr
Düzen İpi (İbi) Çubuğu	İmâm	Çûb-i Hincâr
Eğe (İyge-Eyge)	Mibred	Sûhân
Eğeden ve Ma'denden Çıkan Altın Ufağı (Uvağı-Tozu)	Tibr	Zer-i Sav ve Zer-i Hurde
El ile Açılır Sürme Mandal	Mizlâc	Semerkand
Elmas	Sâmûr, Elmas ve Mâs	Elmas
Enseri (Çivi)	Mismâr	Mîh
Erguvânî	Şol kırmızı ki erguvâna müşabihtir.	
Eritilmiş Gümüş	Sebîke	Sîm-i Güdâhte
Erler Derneği Yeri	Mahfil	Cây-ıencümen-i Merdân
Eski İp Pâresi	Rumme	Resen-i Pâre-i Köhne
Eşik	Atabe	Âsitân ve Âstâne
Ev Demreni	Mi'Bele	Peykân-ı Hâne
Ev Kirişi	Veter	Zih-i Hâne
Ev Oku	Sehm	Tîr-i Hâne
Ev Perdesi	Surâdık	Serâperde
Ev Temeli Eseri	Resm	Nişân-ı Bünyâd-ı Sarây
Ev ve Yer ve Bağçe ve Çiftlik ve Tarla	Akar	Sarây U Zemîn Ü Dıraht
Ev Yeri Âsârı ve Nişanı ve Yurdu	Dimne	Cây-ı Sarây
Ev Yeri Çizisi	Hıtta	Nişân-ı Cây-ı Sarây
Ev Yeri ve Ev Ortası	Arsa	Cây-ı Sarây ve Miyân-ı Sarây
Ev, Sarây	Dâr	Sarây ve Serâ
Evin Taş Döşemesi	Balat	Gusterdenî-i Seng-i Hâne
Evin Tûlâyı Yanı	Cenâb	Girdâ Gird-i Sarây

Evlek ve karık	Debere ve meşâre	Meşâre ve tahta-i zemîn
Evlek ve Karuk	Meşâre	Yekpâre Huveyd ve Yektahta Ez-Zemin
Ezân Okunacak Yer	Menâre	Cây-i Bâng-i Nemâz
Fârisî Üzre Yine Destere (Testere)	Mi'Şâr	Desterre
Fermûde Kazık	Vetid	Mih-i Şâh-ı Merdâne
Ferseng	Fersah	Ferseng
Fevkânî Çârtâk	Gurfe Ulliyye	Vervâre-i Ziverîn
Fırın (Furun)	Furn	Dâş
Fülori	Ayn	Dînâr
Geysi (Giysi) Çıkaracak Yer, Câmekân	Meslah	Cây-ı Câme Kenden
Gez	Fûk	Sûfâr
Gizli Oda	Mahbâ'	Nihân-Hâne
Gök ve Mâî	Azrak ve Zerka ve Zurk, Ekheb, Kehbâ'	Kebûd ve Âsmânî
Gök Yâkut	Yâkut-ı Ezrak	Yâkut-ı Kebûd
Gölgelik ve Tahta Örtülü Sofa	Zulle	Sâyebân ve Suffe ve Tahta-Pûş
Gömgök	Ekheb Lâmi'Un	Saht Kebûd
Gönye	Zâviye	Günce
Göz Erimi Kadar Açık Yer	Medd-i Basar	Dırâzî Bînî-i Dîde
Gusl Edecek Yer	Mağsel	Guslhâne
Gülgûni	Şol kırmızı ki gül rengine müşabihtir.	
Gümüş	Lüceyn	Sîm
Gümüş Eritmek	Sebk	Sîm-i Ham Râ Güdâzânîden
Gümüş (Gümiş)	Fidda	Sîm
Gümüşlü	Mufaddad	Sîmîn
Hâfızların Derneği Yeri	Mahfil	Cây-ı Encümen-i Hâfızân
Halat	Âlet	Dest-Efzâr
Halel Bulmuş Nesneyi Islâh Etmek ve Onarmak	Meremmet	Islâh Kerden
Halka, Toka	Halka	Kalganc
Halvet	Müsteham	Halvet-i Germâbe
Hamam	Hammâm	Germâbe
Hân	Hân	Hâne
Harâb Veyâ Muhterik Olan Ev Eseri	Talel	Nişân-ı Saray
Harek	Zâmile	Harek
Hastalar Odası	Dârü'L- Marzâ	Bîmarhâne ve Mâristân
Hatıl	Sâce	Hîzen
Havuz ve Şâzrevân (Şadırvan) Lülesi	Sunbûr	Lûle-i Âbdân Ü Şâzrevân
Havz ve Şazrevân (Havuz ve Şadırvan)	Masnua	Âbdân ve Şazrevân

Hayat (Hıyât), Kapı Önü ve Saçak Altı	Hıyâta	Bâlân
Hazne	Hazîne, Hızâne	Gencîne
Helik Malası, Ana Mısrî	Milvât	Mâle-i Âjend
Helik, Duvar İçine Kodukları Balçık	Milât Melât	Âjend
Hendek	Handak	Cây-ı Kende
Hindüvânî	Hindüvân Belh Kal'asının bir kapısının adıdır, ol kapıda işlenen demire Hindüvânî demektir.	
Hisâr	Kal'A ve Hisar	Diz
Hisar Duvarı Bedeni	Burc	Kûşe-i Bârû-Yı Diz
Işıklık ve Pencere Ağacı	Revşen	Revşen ve Pencere ve Çûb-ı Pencere
İç Havlı	Muhavvata-ı Dâhiliyye	Cây-ı Dîvârîn-i Enderûni
İç Kapı Önü, İç Hayat	Dihlîz	Bâlân-ı Enderûnî
İfrencî	Firengî	Firengî
İki Kapılı Ev	Nefak	Hâne-i Dü-Derîn
İki Kat Sakıflı Ev	Dârün Me'Mûniyye	Sarây-ı Rû-Pûşiş
İki konak arası	Mesâfe	Dûrî-i miyân-ı dû menzil
İki Yüzlü Balta ve Nacak	Hadâe	Teber-i Dü-Serî
İki-üçde bir	Sülüsân	Dü-si-yek
İmâm Yeri, Mihrâb	Mihrâb	Cây-ı İmâm
İnce Kiriş	Zîr	Rûd-ı Bârîk
İnecek Yer	Menzil	Cây-ı Fürû-Âmedan
İri Eğe	Mishal	Sûhân-ı Dürüst
İri Olmak, Yamrı Yumru	Huşûne	Dürüştî
İş Evi, Kârhâne	Dârü'L-Amel	Kârhâne
İşinde Pehlivan	Mâhir	Üstâd Der Kâr-ı Hîş
İy, Delecek Demir	Minkâr	Sekne
İyi İş Edici	Sâni'	Kâr-ı Nîk Künende
İzbe, Zîr-i Zemîn	Sereb	Zîr-Zemîn
Kâ'be Yöresi ve Koru Yeri	Harem, Harâm	Harem-i Ka'be-i Mükerreme ve Cây-ı Pâs
Kabza	Mikbaza	Kabza
Kadem-Gâh ve Âbhâne ve Memşâ	Kenîf ve Helâ ve Beytü'L Ferağ ve Müsterâh	Kadem-Gâh ve Âbhâne ve Memşâ
Kafes	Kafes	Kafes
Kalay	'Ullâb ve Resâs ve Kala'İyy	Erzîz
Kânûn	Kânûn	Kânûn
Kapı Ayağı ve Ökçesi	Ricl'ül-Bâb	Pâyçe- Der ve Pâşine-i Der
Kapı Çıngırağı (Kapu Çinregusi) ve Ötdüreceği	Matınne	Zeng-i Der
Kapı Kanadı	Mısrâ'	Let-i Der
Kapı Perdesi	Sitâre	Perde-i Der
Kapı Sövesi (Sövisi)	İdâde	Bâzû-yı Der

Kapı Sundurması ve Duvar Sundurması	Künne	Kabûl-i Der Ü Dîvâr
Kapı Üzerinde Olan Sundurma ve Saçak	Tanef	Kabûl ve Kabûr
Kapı Yaruğı (Yarığı) ve Aralığı	Sıyr'ul-Bâb	Şikâf-ı Der
Kapı Yeri, Kapı	Südde	Dergâh
Kapı Zinciri	Silsile	Zencir-i Der
Kapı (Kapu)	Bâb	Der
Kapının Alt Eşiği	Üsküffe	Âsitân-ı Zîrîn
Kapının Üst Eşiği	Fâiz	Âsitân-ı Ziverîn
Kapkara	Esved, Gırbîbun ve Yahmûmun ve Hâlikün	Saht Siyâh
Kapu Ökçesi Deliği (Delüği)	Cârûre	Sûrâh-ı Pâşine-i Der
Kara	Esved, Sevdâ, Sûd	Siyâh ve Siyeh
Karış	Şibr	Bidist
Kayagan Taşı	Safvân	Seng-i Lağazân
Kazık	Vetid ve Vedd	Mîh-ı Çûpîn
Kazılmış Yer ve Çukur ve Hendek	Hufre	Cây-ı Kende
Kazma	Merr	Külend
Kazma ve Çapa	Mıhfâr	Külend ve Kelend
Kehrübâr	Kehrübâ	Kehrübâr
Kemânçe, Rebâb	Rebâbe	Kemânçe
Kemer ve Orta Kuşak	Mıntaka- Muntaka	Kemer ve Miyân-Bend
Kendiden Biter Altın	Ikyân	Zer-i Rüste
Kened	Kined	Bend-i Miyân-ı Dûşâne
Kerpic Kalıbı	Milben	Kâlibez-i Hışt
Kerpiç	Libne- Lübne	Hışt-ı Hâm
Kervansaray	Ribât	Kârbansarây ve Kârvansarây
Keser	Kadûm	Tîşe
Keskin Bucak	Zâviye-i Hâdde	Günce-i Tîz
Keskin, Kesici	Hadîd	Tîz
Kıpkızıl	Ahmeru Kaniun	Saht Sürh
Kısac, Kelibetân (Kerpeten)	Kelibetân	Enbür
Kış Odası	Beyt-i Şitevi	Hâne-i Zimistâni
Kızıl ve Kırmızı	Ahmer, Hamrâ', Humr	Sürh ve Sûrî
Kızıl Yakut	Yâkût-ı Ahmer	Yâkût-ı Sürh
Kilid	Kufl	Kufl
Kimyâ Altını	Kibrît-i Ahmer	Zer-i Kimyâ
Kireç	Cass ve Fass ve Şîd	Gec
Kireç Taşı	Haşrem	Seng-i Geç
Kireççi	Cassâs	Gecpez ve Gecger
Kireççi ve Kireç Kesici	Mülebbîn ve Lebbân	Hıştzen
Kiremit (Keremid)	Kırmîd	Âcur

Kiriş Gediği	Farz	Rahne-i Zih
Kiriş ve Kıl	Veter	Rûze ve Zih ve Târ
Kiriş ve Mertekler	‘Ariza	Pelvâze
Kirmân	Kirmânî	Kirmânî
Kol, Büyük Sap	Itra	Deste Vü Bâzû
Konuk Odası ve Misafirhâne ve Selâmlık	Kaytun	Mihmân-Hâne
Kopuz	Mizher ve Ud	Berbut
Kopuz Çalıcı	‘Avvâd	Berbutzen
Köfeke Taşı (Küfeki veya Köfeki)	Neşefe	Seng-i Pâşine
Köprü (Köpri)	Cisr	Pül ve Pûl
Köy, Kûy	Karye	Rustây
Kubbe	Kubbe	Künbed
Kubbeli Oda	Beyt-i Mukabbeb	Hâne-i Künbedîn
Kulaç	Bâ	Bâz
Kullâb, Çengel Reze	Kullâb	Reze-i Çenkâl
Kurna, Sahrîc	Sahrîc	Ahdur
Kurşun	Ânük	Üsrüb ve Sürb
Kurşun	Üsrüb Üsrüf	Üsrüb
Kurşunlu Kubbe	Kubbe-i Usrubiyye	Künbed-i Sürüb-Pûşîde
Kuşak, Kemer	Nıtâk	Kemer
Küb ve Künk	Râkûd	Hum ve Mûrî
Küçük İy	Beyrem	Sekne-i Kûçek
Küçük Oda	Hücre	Hâne-i Hurd
Küçük Şehir ve Şehir Ortası	Kasaba	Şehr-i Kûçek ve Miyân-ı Şehr
Külhan	Ettûn	Külhan ve Külhân
Külünk	Mi’Vel	Külünk
Külünk	Minkar	Mi’vel
Kürsî	Kürsî	Taht
La’l	La’l	La’l
Lağım Kazıcı ve Lâğımcı	Kannâ’ Mukannî	Lağm-Ken
Lehim	Lihâm Lehâm	Kefşîz
Lökün ve Alçı	Sârûc	Sârûc’
Lüle	Mibzel	Lüle ve Nâjiye
Lüle	Mibzel	Lüle ve Nâyije
Lüle ve Künk	Bûriyâ	Nayije ve Künk
Ma’Mûr Edici	Mi’Mâr	Abâdân Künende
Mahalle	Mahalle	Kûy
Mahalle	Zâiga	Kûy
Mahya (Mâhiye)	Sulb	Mâzû
Makara	Bekere	Çerh-i Hencâr
Maklûb	Nasl-ı Maklûb	Tîg-i Bâz-Kerdîde
Mâl ve Metâ’ Yeri ve Odası	Mahzen	Cây-i Mâl Ü Metâ’
Mandal	Galak	Fedrneg
Matkab	Mıskab	Mâhe

Menzil yeri, konak	Merhale ve menzil ve reb'	Menzilgâh
Mercân	Mercân	Mercân
Merdiven	Süllem ve Mi'Rac	Nerdübân
Mermer	Merve ve Ruhâm	Mermer ve Seng-i Sepîd
Mermer	Ruhâm	Mermer
Mertek	Râkıde	Ferseb
Mescid	Mescid	Secdegâh ve Mezgit
Meşrefiyy	Şâm-ı Şerîf karyelerinde işlenmiş demiri Meşârife nisbet ettirmişlerdir.	
Meteriz	Mitres	Meters
Mısır Şehri ve Büyük Şehir	Fustat	Mısr-ı Kahire ve Şehr-i Büzürg
Mil	Mîl	Mil
Minber	Minber	Minber
Miskab Ucu ve Demiri	Mi'Tade	Ser-i Mâhe
Miskâl	Mûsîkâl	Mûsîkâr
Moloz	Milât- Melât	Âjend
Mor	Benefşec	
Murassa', Murassa-ı Taht'a ('Alî ve Müzeyyen)	Erîke	Taht-ı Ârâste
Musandere, Sundurma ve Saçak	İfrîz	Pervez Tâk
Mûsîkâr	Mûsîkâr	Mûsîkâr
Musluk	Sikâye	Sebîl ve Sebîlhâne
Mutlakan Eşik, Üst Eşik	Atabe	Âsitân ve Âsitâne
Mühendis	Mühendis	Mühendiz
Mühre Duvar Yapıcı	Rehhâs	Dâzrân
Namaz Kılınacak Yer	Musallâ	Namâzgâh
Nây ve Kamış	Kussâbe	Nây ve Ney
Nây ve Ney	Mizmâr	Nây ve ve Ney
Neftî	Koyu mâî ile koyu yeşilden mürekkeptir.	
Neyzen	Zemmâr ve Kassâb	Neyzen
Oba	Fustât	Hırgâh
Ocak	Kânûn	Âteşdân
Od Taşı	Kahkarra	Seng-i Âteş
Oda	Beyt	Hâne
Ok atımı ve ok nişanı	Galve	Nişân-ı tîr, nişân, yek-i tîr-i pertâv
Ol Nesne Ki Anınla Perdah Olunur	Mıskale	Ân Çîz Ki Be Züdûdend
Oluk	Mîzâb	Mîzâb ve Nâvdân
Oluk, Mîzâb	Mis'Ab	Nâvdân
Omurga (Onurga)	Fıkra, Fakare	Mühre-i Hâne
On iki mil yer	Berîd	Duvânezdeh mil
Ordu, Pâzâr	Sûk	Pâzâr
Otâk	Harkâhe(?)	Hırgâh

Ölçek	Kafîz, kufzân, akfize	Peymâne
Ölçek	Kile, keyl, mikyâl	Peymâne
Ölçmek ve Oranlamak	Hindâz	Hindâze
Ölçüm	Mütehazlık	Bâdfere ve Nâsâz
Örgüçlü Oda	Beyt-i Müsennem	Hâne-i Kûhâni
Pardû	Gımâ ve Gamî	Kezûnî
Parmak ucu	Enmele	Ser-i engüşt
Pek Taş	Sald	Seng-i Hâre ve Seng-i Saht
Pencere Parmağı Birbirine Girmiş	Şebbâke	Revşen-i Yek Be Dîger Şüde
Perdah Edecek Âlet	Saykale	Destefzâr-ı Perdâzî
Perdahte Olmuş	Maskûl	Züdûde ve Perdahte
Perde	Cilâze	Perde-i Sâz
Pergel	Fircâr (Fercâr)	Pergâr
Pergel	Devvâre	Pergâr ve Pergâl
Peşe	Sınâat	Pîşe
Peşeker	Muhterif	Pîşever
Peşşehâneler, Kiler	Kilel	Peşşe-Hânehâ
Pınar (Binâr), Çeşme	Ayn	Çeşme
Pîrûze	Fîrûze, Bîrûzeden Muarrebtir	
Pîşe ve San’At	Hirfet	Pîşe
Ravza-i Mutahhara ve Büyük Şehir	Medîne	Şehr-i Resûlullah Sallallahü Teâlâ Aleyhi ve Selem ve Şehr-i Büzürg
Rende	Minhat Minhât	Rende
Reze	Rezze	Reze
Samanlı Sıva Balçığı	Siyâ’	Kâhgil
Samanlık	Metben	Kâhdân
San’at	San’At	Dest-Kârî
San’at Tarîkı İle Kaldırmak	Mencenik	Berâh-i Destkâr Berdâşten
Sap	Nisâb	Deste
Sap Deliği	Hurt	Sürâh-ı Teber Ü Tîşe
Sap(Sâb), Balta Sapı	Yedü’l-Fe’s	Deste
Sapsarı	Asfaru Fâkiun	Saht Zerd
Sarbun, Anbar	Anbâr	Cây-ı Galle
Sarı Yakut	Yâkût-ı Asfâr	Yâkût-ı Zerd
Saru	Asfar, Safrâ’, Sufr	Zerd
Sâyebân ve Soffa ve Çardak	İyvân (Eyvan)	Sâyebân Ü Teşîr Ü Çâr-Tâk
Sâzende	Mutrıb	Sâzende
Sed ve Seki, Nişîmene (Oturacak Yer)	Suffa	Teşîr
Sekizde bir	Sümün	Heşt-yek
Sergen, Raff	Raff	Pervâze-i Hâne ve Sütûn
Serîr, Taht	Arş ve Serîr	Taht
Sınık ve Bozuk ve Yıkık	Nukz- Nıkz	Şikeste

Yer		
Sıva Malası	Misyea	Mâle-i Endûn
Sıvayıcı	Mutallî ve Tayyân	Endûnger
Sicim	Sebeb	Resen-i Hurd
Sikkesi Yok Gümüş Pâresi	Nukra	Sîm-i Bî-Sikke
Sokak	Zukâk	Kûçe-i Teng
Su	Mâ’	Âb
Su Akacak Yer	Mecre’L-Mâ’	Revângâh-ı Âb
Su Değirmeni	Tâhûne	Âsiyâb ve Âsiyâ
Su Dökecek Yer	Bâlûa, Billûa	Cây-ı Âb-Rîz
Su Kuyusu	Bi’R	Çâh-ı Âb
Su Kuyusu Makarası ve Dolabı	Bekere	Çerh-i Çâh-i Âb
Su Olduğu Yeri Bilici	Kınkın	Âb-Şinâs
Su Sov(ğ)udacak Oda	Sirdâb	Serdâbe
Sundurmalı Önü Açık Çârtâk	Rivak, Rüvâk, Revak	Çâr-Tâk-ı Kabûlî
Şâhil, Sâvil (Şâkul)	Şâkûl	Şâhûl
Şeh(i)r	Beled	Şehr
Şehir	Kûre	Havze Şehr
Şehir Duvarı ve Bârûsu	Sûr	Bârû-Yı Şehr
Şehir Duvarının Önünde Olan Hendek Duvarı	Fasîl	Divâr-ı Der Pîş-i Handak-i Diz
Şekird	Tilmîz	Şâgird
Şen Etmek ve Ma’Mûr Etmek	İmâret	Âbâdân Kerden
Şen, Ma’Mûr	Âmir	Âbâdân
Şenlik	Umrân	Âbâdânî
Şerefe	Şurefe	Künküre
Taban	Câyize	Tâbân
Tahta	Levh	Tahte
Tahta Kısdıracağı	Milzem	Tahte Câme ve Enbür-i Erre
Tahta Tarak(ğ)ı	Muştu’L-Levhayn	Şâne-i Dü Tahta
Tahtalar	Elvâh	Tahtehâ
Tahte’L-Kal’A	Mastaba, Mıstaba	Cây-ı Garîbân
Tarbozun (Trabzan) Parmaklıklarının Aralıkları	Tefâric	Dârbezîn
Tarla	Mezra	Terkez
Tarla ve Çiftlik Makulesi Mülk ve Akar	Day’A	Zemîn-i Kişt
Taş	Hacer	Seng
Taş Basamak	Mirkat	Pâye-i Hışt Ü Seng
Taş Yonucu ve Taşçı	Haccâr	Seng-Tırâş
Taşra Havlı	Muhavvata-ı Hâriciyye	Cây-ı Dîvârîn-i Bîrûnî
Taşra Hıyâtı	Sakîfe	Bâlân-ı Bîrûnî
Tavanlı Oda	Beyt-i Musattah	Hâne-i Bâmîn
Tâziyâne (Tezene)	Mızraba	Zahme ve Tâziyâne

Temel	Esâs	Bünyâz
Temel Döşemesi ve Döşeme	Bisât	Pister-i Bünyâz
Tenef	Tunub	Resen-i Çâder
Tennûr	Vetîs	Tennûr
Terâzi (Terezî)	Mîzân	Terâzû
Terece ve Oyma Küçük Kapı	Havhâ	Derîçe-i Der-i Büzürg ve Der-i Kûçek
Tiğ (Tığ)	Nasl	Tîğ
Timârhane, İlaç Odası	Darü'Ş-Şifa	Timarhâne
Tokmak	Mi'Tede	Mih-Kûb
Tokmak ve Çekic	Mıtraka	Güzîne ve Hâyisk
Törpü (Dörpi) ve Keser	Sefen	Çûp-Sâyve Tîşe
Tuğla	Âcurr ve Tûb	Hişt-i Puhte
Tunbûr	Tanbûr	Tanbur
Tunç (Tuc)	Sufr	Rûy
Türkî	Arabî	Farsî
Ufak (Uvak) Taş, Çakıl Taşı	Hasbâ'	Seng-i Rîze
Urgân	Şatan	Resen-i Dirâz
Usta	Üstâz	Üstâd
Üçde bir	Sülüs	Si-yek
Üst Eşik (Üst İşik)	Fâiz	Âsitân-ı Ziverîn
Üst Katta Olan Memşâ, Çardak Helâ	Kiryâs	Âbhâne Ber-Bâm
Üst Oda	Beyt-i Fevkânive Ilvî	Hâne-i Zîverîn
Üst Reze	Zirfîn	Reze-i Ziverîn
Üstü Örtülü Tahta Sofa	Necîre	Suffa-i Çûpîn
Vîrân	Harib ve Haribe	Vîrân
Vîrân Eylemek	Gamr	Vîrân Kerden
Vîrân Olmak	Harâb	Vîrân Şüden
Vîrân, Harab	Gamir	Vîrân
Yan Eyegü	Dıl'	Pehlû
Yapıcı (Yapucı)	Bennâ ve Hâcirî	Binâ-Ger
Yapının ve Gayrının Temeli	Kaide	Bünyâz-ı Binâ Vü Cüz-i O
Yarım	Nısf	Nîm
Yasdık	Visâde	Bâlîn
Yassı Beyaz Taş	Safâ	Seng-i Sefîd Ü Pehen
Yassı Taş	Safîha	Seng-i Pehen
Yaz Odası	Beyt-i Sayefi	Hâne-i Tâbistâni
Yek-Deste	Mibrât	Yek-Deste
Yemyeşil	Ahdar Nâdırun	Saht Sebz
Yer Tennûru ve Ocak ve Fırın	Sâûr	Tennûr Der-Zemîn
Yer Üstünde ve Altında Olan Su Yolu	Kanât	Râh-ı Âb Ber Zemîn Ü Der Zemîn
Yeşil	Ahdar, Hadrâ', Hadr	Sebz

Yol	Tarîk	Râh
Yukarıya Gidecek Basamak	Derece	Pâye-i Be-Bâlâ
Yumşak Veşîrgân, Düz ve Perdahte Olmuş	Melâse	Nermî ve Leğzânî
Yumuşak Demir, Kara Demir	Enîs	Âhen-i Nerm
Yüce Köşk ve Binâ-Yı Âlî	Sarh	Gâh ve Köşk-i Bülend
Zâhid ve Âbidler Yeri	Savmaa	Cây-ı Pârsâyân
Zâviye ve Tekye	Zâviye	Hânekah
Zeberced	Zeberced	Zeberced
Zîc	Sanc	Zinc
Zümürrüd	Zümürrüd	Zümürrüd
Züvane	Lisânü'L Hacereyn	Züvâne ve Zübâne ve Züfâne
Züvâne Ağacı, Söve	Necrân	Çûb-i Züvâne

TABLO 2: ARAPÇA TERİMLERE GÖRE ALFABETİK LİSTE

Arabî	**Türkî**	**Fârisî**
‘Ariza	Kiriş ve Mertekler	Pelvâze
‘Avvâd	Kopuz Çalıcı	Berbutzen
‘Ullâb ve Resâs ve Kala’İyy	Kalay	Erzîz
Âcurr ve Tûb	Tuğla	Hişt-i Puhte
Ahdar Nâdırun	Yemyeşil	Saht Sebz
Ahdar, Hadrâ’, Hadr	Yeşil	Sebz
Ahmer, Hamrâ’, Humr	Kızıl ve Kırmızı	Sürh ve Sûrî
Ahmeru Kaniun	Kıpkızıl	Saht Sürh
Akar	Ev ve Yer ve Bağçe ve Çiftlik ve Tarla	Sarây U Zemîn Ü Dıraht
Akîk	Akîk	Akîk
Âlât	Âletler	Dest-Efzâr-Hâ
Alem	Alem	Sancak
Âlet	Halat	Dest-Efzâr
Âmir	Şen, Ma’Mûr	Âbâdân
Anbâr	Sarbun, Anbar	Cây-ı Galle
Ânük	Kurşun	Üsrüb ve Sürb
Arabî	Türkî	Farsî
Araka	Bir Sıra Kur	Vâlâz-i Yek Reste
Arîşe	Asma Kirevide (Kerevet)	Cefte
Arsa	Ev Yeri ve Ev Ortası	Cây-ı Sarây ve Miyân-ı Sarây
Arş ve Serîr	Serîr, Taht	Taht
Asced	Altın	Zer
Asfar, Safrâ’, Sufr	Saru	Zerd
Asfaru Fâkiun	Sapsarı	Saht Zerd
Atabe	Eşik	Âsitân ve Âstâne
Atabe	Mutlakan Eşik, Üst Eşik	Âsitân ve Âsitâne
Atele	Büyük İy	Sekne-i Büzürg
Âyet ve alâmet	Çende	Nişân
Ayn	Fülori	Dînâr
Ayn	Pınar (Binâr), Çeşme	Çeşme
Azrak ve Zerka ve Zurk, Ekheb, Kehbâ'	Gök ve Mâî	Kebûd ve Âsmânî
Bâ	Kulaç	Bâz
Bâb	Kapı (Kapu)	Der
Bâb-ı Dârü’S Saâde	Alkış Evi Kapısı	Der-i Sarây-ı Erc
Balat	Evin Taş Döşemesi	Gusterdenî-i Seng-i Hâne
Bâlûa, Billûa	Su Dökecek Yer	Cây-ı Âb-Rîz
Bekere	Makara	Çerh-i Hencâr
Bekere	Su Kuyusu Makarası ve Dolabı	Çerh-i Çâh-i Âb
Beled	Şeh(İ)R	Şehr

Bemm	Bam Kılı	Rûd-i Sitebr
Benefşec	Mor	
Bennâ ve Hâcirî	Yapıcı (Yapucı)	Binâ-Ger
Berîd	On iki mil yer	Duvânezdeh mil
Beyâz, Ebyaz, Beyzâ', Biyz	Ak	Sefîd ve Sepîd
Beyrem	Küçük İy	Sekne-i Kûçek
Beyt	Oda	Hâne
Beyt-i Fevkânive Ilvî	Üst Oda	Hâne-i Zîverîn
Beyt-i Mukabbeb	Kubbeli Oda	Hâne-i Künbedîn
Beyt-i Musattah	Tavanlı Oda	Hâne-i Bâmîn
Beyt-i Müsennem	Örgüçlü Oda	Hâne-i Kûhâni
Beyt-i Sayefi	Yaz Odası	Hâne-i Tâbistâni
Beyt-i Şitevi	Kış Odası	Hâne-i Zimistâni
Beyt-i Tahtânî ve Süflî	Alt Oda	Hâne-i Zîrîn
Bi'R	Su Kuyusu	Çâh-ı Âb
Bîkân	Boru	Borıhâ
Bilevvir	Billûr	Billûr
Bisât	Temel Döşemesi ve Döşeme	Pister-i Bünyâz
Buk'a	Bir Pâre Yer ve Olacak Yer	Yek-Pâre-i Cây ve Cây-i Gâh
Burc	Hisar Duvarı Bedeni	Kûşe-i Bârû-Yı Diz
Bûriyâ	Lüle ve Künk	Nayije ve Künk
Bürcüme	Boğum (Boğun)	Bend-i engüşt
Bürcümetü enmeleti'l-ibhâm	Büyük parmağın baş boğumu	Bend-i ser-i engüşt-i büzürg
Ca'feriyy	Ca'ferî Altını	Zer-i Mensûb Be-Vâdi-i Ca'fer-Âbâd ve Zer-i Hâlis
Câmi'	Câmi'-i Şerîf	Mezgit-i Âzîne
Cârûre	Kapu Ökçesi Deliği (Delüği)	Sûrâh-ı Pâşine-i Der
Cass ve Fass ve Şîd	Kireç	Gec
Cassâs	Kireççi	Gecpez ve Gecger
Câyize	Taban	Tâbân
Cedvel, Hatt	Cedvel, Çizi	Cedvel, Nişân
Celmüd	Büyük Taş	Seng-i Büzürg
Cenâb	Evin Tûlâyı Yanı	Girdâ Gird-i Sarây
Cendel	Değirmi Taş	Seng-i Kird
Cerîb	Dönüm	Gerîb ve gerî
Cerîb	Dönüm	Gerîb'
Cidâr	Dîvâr (Duvar)	Dîvâr
Cilâze	Perde	Perde-i Sâz
Cisr	Köprü (Köpri)	Pül ve Pûl
Ciz'	Çatı Merteği	Fervâz-ı Âsumâne
Cülcül	Def Pulu	Zeng-i Def
Cüzâe	Bıçak Sapı	Deste-i Kâr
Dâhine	Dühenk (Tütek)	Dûdâhenk

Dâliye	Dolab	Dôlâb
Dâr	Ev, Sarây	Sarây ve Serâ
Dârü'd-darb	Altun ve Akçe Kesen Yer, Darbhâne	Sarây-ı Direm-Zen
Dârü'L- Marzâ	Hastalar Odası	Bîmarhâne ve Mâristân
Dârü'L-Amel	İş Evi, Kârhâne	Kârhâne
Dârü'S Saâde	Alkış Evi	Sarây-ı Erc
Darü'Ş-Şifa	Timârhane, İlaç Odası	Timarhâne
Dârün Kavrâ'ü	Bol ve Geniş Ev	Sarây-ı Ferâh
Dârün Me'Mûniyye	İki Kat Sakıflı Ev	Sarây-ı Rû-Pûşiş
Day'A	Tarla ve Çiftlik Makulesi Mülk ve Akar	Zemîn-i Kişt
Debere ve meşâre	Evlek ve karık	Meşâre ve tahta-i zemîn
Dehdî (Dehdehî)	Dehdî Altını	Zer-i Dehdî Çün Zer-i Ca'ferî
Derb	Büyük Sokak ve Hisar ve Mahalle Kapısı	Dervâzeder-i Dîz ve Der-i Kûy
Derece	Yukarıya Gidecek Basamak	Pâye-i Be-Bâlâ
Dereke	Aşağa İnecek Basamak	Pâye Be-Zîr
Devvâre	Pergel	Pergâr ve Pergâl
Dıl'	Yan Eyegü	Pehlû
Dihlîz	İç Kapı Önü, İç Hayat	Bâlân-ı Enderûnî
Dimne	Ev Yeri Âsârı ve Nişanı ve Yurdu	Cây-ı Sarây
Dîvân	Da'Va Yeri ve Eyü Beti Yeri	Cây-i Birgü ve Nîk Nâme
Eblak, Bulka', Bulk	Alaca	Rengâmîz
Ebyadu, Yakikun ve Yakaun, Nâsiun	Ak Pak	Saht Sepîd
Edât	Âlet, Tutacak Kapacak	Dest-Efzâr
Êdevât	Avadanlık	Dest-Efzâr-hâ
Ekheb Lâmi'Un	Gömgök	Saht Kebûd
Elvâh	Tahtalar	Tahtehâ
Enîs	Yumuşak Demir, Kara Demir	Âhen-i Nerm
Enmele	Parmak ucu	Ser-i engüşt
Erîke	Murassa', Murassa-ı Taht'a ('Alî ve Müzeyyen)	Taht-ı Ârâste
Esâs	Temel	Bünyâz
Esved, Gırbîbun ve Yahmûmun ve Hâlikün	Kapkara	Saht Siyâh
Esved, Sevdâ, Sûd	Kara	Siyâh ve Siyeh
Ettûn	Külhan	Külhan ve Külhân
Fâiz	Kapının Üst Eşiği	Âsitân-ı Ziverîn
Fâiz	Üst Eşik (Üst İşik)	Âsitân-ı Ziverîn
Farz	Kiriş Gediği	Rahne-i Zih
Fasîl	Şehir Duvarının Önünde	Divâr-ı Der Pîş-i Handak-i

	Olan Hendek Duvarı	Diz
Fe’s	Balta	Teber
Fersah	Ferseng	Ferseng
Ferzûm	Dülger Tezgâhı	Dest-Gâh-ı Dürûdger
Fıkra, Fakare	Omurga (Onurga)	Mühre-i Hâne
Fidda	Gümüş (Gümiş)	Sîm
Fircâr (Fercâr)	Pergel	Pergâr
Firengî	İfrencî	Firengî
Firind	Cevher	Cevher
Firindiyy	Cevherli Demir	Âhen-i Cevherdâr
Fîrûze, Bîrûzeden Muarrebtir	Pîrûze	
Fittîs	Büyük Çekic, Verye	Pitk ve Verye
Fûk	Gez	Sûfâr
Fulâz	Çelik	Pûlâd
Fûlâz	Çelik	Pûlâd’
Furn	Fırın (Furun)	Dâş
Fustat	Mısır Şehri ve Büyük Şehir	Mısr-ı Kahire ve Şehr-i Büzürg
Fustât	Oba	Hırgâh
Galak	Mandal	Fedrneg
Galve	Ok atımı ve ok nişanı	Nişân-ı tîr, nişân, yek-i tîr-i pertâv
Gamir	Vîrân, Harab	Vîrân
Gamr	Vîrân Eylemek	Vîrân Kerden
Gımâ ve Gamî	Pardû	Kezûnî
Gurfe Ulliyye	Fevkânî Çârtâk	Vervâre-i Ziverîn
Habl	Bükülmüş İp	Resen-i Tâfte
Haccâr	Taş Yonucu ve Taşçı	Seng-Tırâş
Hacer	Taş	Seng
Hadâe	İki Yüzlü Balta ve Nacak	Teber-i Dü-Serî
Hadîd	Demir (Demür)	Âhen
Hadîd	Keskin, Kesici	Tîz
Hâit	Duvar ve Saklayıcı	Dîvâr ve Pâs Künende
Halka	Halka, Toka	Kalganc
Hammâm	Hamam	Germâbe
Hân	Hân	Hâne
Handak	Hendek	Cây-ı Kende
Hânût	Dükkân	Kârgâh
Harâb	Vîrân Olmak	Vîrân Şüden
Harem, Harâm	Kâ’be Yöresi ve Koru Yeri	Harem-i Ka’be-i Mükerreme ve Cây-ı Pâs
Harib ve Haribe	Vîrân	Vîrân
Harîm	Çevre, Havlı	Pîrâmen
Harkâhe(?)	Otâk	Hırgâh
Harrât	Çıkrıkçı	Hokkager ve Çarhî
Hasbâ’	Ufak (Uvak) Taş, Çakıl Taşı	Seng-i Rîze

Haşebe	Ağaç, Kereste (Keraste)	Çûb
Haşebe	Çubuk (Çıbık)	Çûb
Haşrem	Kireç Taşı	Seng-i Geç
Haşşâb	Ağaççı, Kereste (Kerâsteci)	Çûb Fürûş
Hatve	Adım	Gâm
Havhâ	Terece ve Oyma Küçük Kapı	Derîçe-i Der-i Büzürg ve Der-i Kûçek
Havz	Arabî Üzre Havz (Havuz)	Âbdân
Hayme	Çadır	Çetr ve Çâder
Hâzık	Anlayışlı Usta	Üstâd-ı Zeyrek
Hazîne, Hızâne	Hazne	Gencîne
Hazzâz Hazzâz Cezzâz	Biçici	Erre-Keş
Hıtta	Ev Yeri Çizisi	Nişân-ı Cây-ı Sarây
Hıyâta	Hayat (Hıyât), Kapı Önü ve Saçak Altı	Bâlân
Hindâz	Ölçmek ve Oranlamak	Hindâze
Hindüvân Belh Kal'asının bir kapısının adıdır, ol kapıda işlenen demire Hindüvânî demektir.	Hindüvânî	
Hirfet	Pîşe ve San'At	Pîşe
Hufre	Kazılmış Yer ve Çukur ve Hendek	Cây-ı Kende
Hurt	Sap Deliği	Sürâh-ı Teber Ü Tîşe
Huşûne	İri Olmak, Yamrı Yumru	Dürüştî
Hücre	Küçük Oda	Hâne-i Hurd
Ikyân	Kendiden Biter Altın	Zer-i Rüste
Isbı'	Barmak	Engüşt
Istabl	Ahır (Âhûr)	Âhûr
Itra	Kol, Büyük Sap	Deste Vü Bâzû
İbhâm	Büyük barmak	Engüşt-i büzürg
İdâde	Kapı Sövesi (Sövisi)	Bâzû-yı Der
İfrîz	Musandere, Sundurma ve Saçak	Pervez Tâk
İklîd Miklîd Mikled Miklâd Miftâh	Anahtar	Kilid
İmâd Amûd Diâm Sâriye Üstüvâne Sitâ' Kıvâm Âsiye ve Sakb Sakab	Direk	Sütûn
İmâm	Düzen İpi (İbi) Çubuğu	Çûb-i Hincâr
İmâret	Şen Etmek ve Ma'Mûr Etmek	Âbâdân Kerden
İtâc	Demirli Kapı	Der-i Âhenîn
İtâr	Çenber	Çenber
İyvân (Eyvan)	Sâyebân ve Soffa ve Çardak	Sâyebân ü Teşîr ü Çâr-Tâk
Kaddâha	Çakmak Taşı	Seng-i Âteş Zene

Kadem ve ricl	Ayak	Pây
Kadûm	Keser	Tîşe
Kafes	Kafes	Kafes
Kafîz, kufzân, akfize	Ölçek	Peymâne
Kahkarra	Od Taşı	Seng-i Âteş
Kaide	Yapının ve Gayrının Temeli	Bünyâz-ı Binâ vü Cüz-i o
Kal'a ve Hisar	Hisâr	Diz
Kanât	Yer Üstünde ve Altında Olan Su Yolu	Râh-ı Âb Ber Zemîn Ü Der Zemîn
Kannâ' Mukannî	Lağım Kazıcı ve Lâğımcı	Lağm-Ken
Kantara	Büyük Köprü	Pül-i Büzürg
Kânûn	Kânûn	Kânûn
Kânûn	Ocak	Âteşdân
Karye	Köy, Kûy	Rustây
Kasaba	Küçük Şehir ve Şehir Ortası	Şehr-i Kûçek ve Miyân-ı Şehr
Kasr	Çardak ve Taşdan Yapılmış Kârgir Oda	Köşk ve Çâr-Tâk
Kaytun	Konuk Odası ve Misafirhâne ve Selâmlık	Mihmân-Hâne
Kehrübâ	Kehrübâr	Kehrübâr
Kelibetân	Kısac, Kelibetân (Kerpeten)	Enbür
Kelil	Çönge, Kesmez	Künd
Kenîf ve Helâ ve Beytü'l Ferağ ve Müsterâh	Kadem-Gâh ve Âbhâne ve Memşâ	Kadem-Gâh ve Âbhâne ve Memşâ
Kerm	Bâğ	Bâğ ü Rez
Kevkebü'l-Arz ve Kils	Alçı	Âheg
Kınkın	Su Olduğu Yeri Bilici	Âb-Şinâs
Kırmîd	Kiremit (Keremid)	Âcur
Kibrît-i Ahmer	Kimyâ Altını	Zer-i Kimyâ
Kile, keyl, mikyâl	Ölçek	Peymâne
Kilel	Peşşehâneler, Kiler	Peşşe-Hânehâ
Kille	Cibinlik Ta'Bir Olunan Perde Odası	Peşe-hâne
Kined	Kened	Bend-i Miyân-ı Dûşâne
Kirmânî	Kirmân	Kirmânî
Kiryâs	Üst Katta Olan Memşâ, Çardak Helâ	Âbhâne Ber-Bâm
Koyu mâî ile koyu yeşilden mürekkeptir.	Neftî	
Kubbe	Kubbe	Künbed
Kubbe-i Usrubiyye	Kurşunlu Kubbe	Künbed-i Sürüb-Pûşîde
Kufl	Kilid	Kufl
Kûh Kâh'Dan	Bacası Yok Oda	Hâne-i Bî-Revzen
Kullâb	Kullâb, Çengel Reze	Reze-i Çenkâl
Kûre	Şehir	Havze Şehr

Kussâbe	Nây ve Kamış	Nây ve Ney
Künne	Kapı Sundurması ve Duvar Sundurması	Kabûl-i Der ü Dîvâr
Kürsî	Kürsî	Taht
Küve	Baca	Revzen
La'l	La'l	La'l
Lağm	Bir İş İşlemek Ki Gayrısı Anı Hakikatiyle Bilmeye	Kâr-ı Kerden Ki Dîger Râ Yakîn Nebâşed
Levh	Tahta	Tahte
Levleb	Dişi ve Erkek Reze	Reze-i Ner ü Mâde
Levn, Elvân	Don	Reng
Libne- Lübne	Kerpiç	Hışt-ı Hâm
Lihâm Lehâm	Lehim	Kefşîz
Lisânü'L Hacereyn	Züvane	Züvâne ve Zübâne ve Züfâne
Lüceyn	Gümüş	Sîm
Mâ'	Su	Âb
Mağsel	Gusl Edecek Yer	Guslhâne
Mahalle	Mahalle	Kûy
Mahbâ'	Gizli Oda	Nihân-Hâne
Mahfil	Erler Derneği Yeri	Cây-ıencümen-i Merdân
Mahfil	Hâfızların Derneği Yeri	Cây-ı Encümen-i Hâfızân
Mâhir	İşinde Pehlivan	Üstâd Der Kâr-ı Hîş
Mahzen	Mâl ve Metâ' Yeri ve Odası	Cây-i Mâl ü Metâ'
Makas	Çatı Makası	Kâz-ı Hâne
Manzara	Bakacak Yer	Dîde-Gâh ve Nazar-Gâh
Maskûl	Perdahte Olmuş	Züdûde ve Perdahte
Masnua	Havz ve Şazrevân (Havuz ve Şadırvan)	Âbdân ve Şazrevân
Mastaba, Mıstaba	Tahte'L-Kal'A	Cây-ı Garîbân
Matbah	Çorba Pişirecek (Şorba Bişürecek) Yer, Aş Odası	Cây-ı Âş Puhten ve Aşhâne
Matınne	Kapı Çıngırağı (Kapu Çinregusi) ve Ötdüreceği	Zeng-i Der
Me'tem	Avretler Derneği	Cây-ı encümen-i zenân
Mecâle	Büyük Dolap Çerhi (Çarkı)	Çerh-i Dôlâb-ı Büzürg
Meclis	Dernek Yeri ve Oturacak Yer	Cây-ı Encümen
Mecre'l-Mâ'	Su Akacak Yer	Revângâh-ı Âb
Medd-i Basar	Göz Erimi Kadar Açık Yer	Dırâzî Bînî-i Dîde
Medîne	Ravza-i Mutahhara ve Büyük Şehir	Şehr-i Resûlullah Sallallahü Teâlâ Aleyhi ve Selem ve Şehr-i Büzürg
Medrese	Ders Diyecek Yer	Cây-ı Ders Güften
Melâse	Yumşak Veşîrgân, Düz ve Perdahte Olmuş	Nermî ve Leğzânî
Menâre	Ezân Okunacak Yer	Cây-i Bâng-i Nemâz

Mencenik	San’at Tarîkı ile Kaldırmak	Berâh-i Destkâr Berdâşten
Menzil	İnecek Yer	Cây-ı Fürû-Âmedan
Mercân	Mercân	Mercân
Meremmet	Halel Bulmuş Nesneyi Islâh Etmek ve Onarmak	Islâh Kerden
Merhâ	Değirmen Yeri	Cây-ı Âs
Merhale ve menzil ve reb'	Menzil yeri, konak	Menzilgâh
Merr	Kazma	Külend
Merve ve Ruhâm	Mermer	Mermer ve Seng-i Sepîd
Mesâfe	İki konak arası	Dûrî-i miyân-ı dû menzil
Mescid	Mescid	Secdegâh ve Mezgit
Mesken	Duracak Yer	Cây-ı İstâden
Meslah	Geysi (Giysi) Çıkaracak Yer, Câmekân	Cây-ı Câme Kenden
Meşâre	Evlek ve Karuk	Yekpâre Huveyd ve Yektahta Ez-Zemin
Meşrube	Direk Odası, Üstü Açık Oda	Bâm-Sütûn
Metben	Samanlık	Kâhdân
Mezra	Tarla	Terkez
Mıhfâr	Kazma ve Çapa	Külend ve Kelend
Mıkraa	Çevgân	Çevgân-ı Dühl
Mıntaka- Muntaka	Kemer ve Orta Kuşak	Kemer ve Miyân-Bend
Mıskab	Matkab	Mâhe
Mıskale	Ol Nesne Ki Anınla Perdah Olunur	Ân Çîz Ki Be Züdûdend
Mısr	Büyük Şehir	Mısr-ı Kahire ve Şehr-i Büzürg
Mısrâ’	Kapı Kanadı	Let-i Der
Mıtmarr Mürr Zîc	Düzen İpi Kendisi	Hencâr
Mıtraka	Tokmak ve Çekic	Güzîne ve Hâyisk
Mızraba	Tâziyâne (Tezene)	Zahme ve Tâziyâne
Mi’bele	Ev Demreni	Peykân-ı Hâne
Mi’lak	Çengel Mandal	Çengâl-i Der
Mi’mâr	Ma’Mûr Edici	Abâdân Künende
Mi’şâr	Fârisî Üzre Yine Destere (Testere)	Desterre
Mi’tade	Miskab Ucu ve Demiri	Ser-i Mâhe
Mi’tede	Ağac Tokmak	Mîh-Kûb
Mi’tede	Tokmak	Mih-Kûb
Mi’vel	Külünk	Külünk
Mibrât	Yek-Deste	Yek-Deste
Mibred	Eğe (İyge-Eyge)	Sûhân
Mibzel	Lüle	Lüle ve Nâjiye
Mibzel	Lüle	Lüle ve Nâyije
Miğlak	Anahtar İle Açılan Mandal	Pesküle
Mihdâ’	Dolâb	Dôlâb, Dolâb

Mihrâb	İmâm Yeri, Mihrâb	Cây-ı İmâm
Mîkaa	Çeküç	Hâyisk
Mikbaza	Kabza	Kabza
Miktal	Büyük Bıçkı	Erre-i Büzürg
Mîl	Mil	Mil
Milât Melât	Helik, Duvar İçine Kodukları Balçık	Âjend
Milât- Melât	Moloz	Âjend
Milben	Kerpic Kalıbı	Kâlibez-i Hışt
Milkam	Çerçeve	Çârçûpe-i Der
Milvâ	Burgu (Burkı)	Kerdnây
Milvât	Helik Malası, Ana Mısrî	Mâle-i Âjend
Milzem	Tahta Kısdıracağı	Tahte Câme ve Enbür-i Erre
Minber	Minber	Minber
Minhat Minhât	Rende	Rende
Minkab	Delecek Âlet	Dest Efzâr-ı Sûrâh Kerden
Minkar	Külünk	Mi'vel
Minkâr	İy, Delecek Demir	Sekne
Minşâr	Destere	Desterre
Mirkat	Taş Basamak	Pâye-i Hışt Ü Seng
Mis'Ab	Oluk, Mîzâb	Nâvdân
Misfen	Büyük Törpü	Çûb-Sây-i Büzürg
Mishal	İri Eğe	Sûhân-ı Dürüst
Mismâr	Enseri (Çivi)	Mîh
Misyea	Sıva Malası	Mâle-i Endûn
Mişkât	Duvar Penceresi Ki Öbür Tarafa Geçmeye	Dolâb-ı Dîvâr u Çirâğpâ
Mitres	Meteriz	Meters
Mîzâb	Oluk	Mîzâb ve Nâvdân
Mîzân	Terâzi (Terezî)	Terâzû
Mizher ve Ud	Kopuz	Berbut
Mizlâc	El ile Açılır Sürme Mandal	Semerkand
Mizmâr	Nây ve Ney	Nây ve ve Ney
Mufaddad	Gümüşlü	Sîmîn
Muhavvata	Duvarlı Yer ve Havlı	Cây-ı Dîvârîn
Muhavvata-ı Dâhiliyye	İç Havlı	Cây-ı Dîvârîn-i Enderûni
Muhavvata-ı Hâriciyye	Taşra Havlı	Cây-ı Dîvârîn-i Bîrûnî
Muhterif	Peşeker	Pîşever
Murabbaa	Dört Ağızlı Yol	Çarsû
Musallâ	Namaz Kılınacak Yer	Namâzgâh
Musattah	Dam (Tam), Tavan	Bâm
Mûsîkâl	Miskâl	Mûsîkâr
Mûsîkâr	Mûsîkâr	Mûsîkâr
Muştu'L-Levhayn	Tahta Tarak (ğ)ı	Şâne-i Dü Tahta
Mutallî ve Tayyân	Sıvayıcı	Endûnger
Mutarrâ	Cendere	Cendere
Mutrıb	Sâzende	Sâzende

Mübeddin ve Beddân	Badanacı (Bedâneci)	Bedâne Keşende
Mühendis	Mühendis	Mühendiz
Mühendiz	Arşınla Ölçücü	Gez Künende
Mülebbîn ve Lebbân	Kireççi ve Kireç Kesici	Hıştzen
Müsteham	Halvet	Halvet-i Germâbe
Müşebbek	Birbirine Girmiş ve Girih Olmuş	Yek Der Dîgergirih Şüde
Mütehazlık	Ölçüm	Bâdfere ve Nâsâz
Mütevazza'	Abdest Alacak Yer	Âbdesthâne
Müzehheb	Altınlı	Zerrîn
Nâkır	Çeng	Çeng
Nasl	Tiğ (Tığ)	Tîğ
Nasl-ı Maklûb	Maklûb	Tîg-i Bâz-Kerdîde
Nazr, (Nadr)	Altın	Zer
Neccâr ve Fetîk	Dülger	Dürûdger ve Dürûger
Necîre	Üstü Örtülü Tahta Sofa	Suffa-i Çûpîn
Necrân	Züvâne Ağacı, Söve	Çûb-i Züvâne
Nefak	İki Kapılı Ev	Hâne-i Dü-Derîn
Nefs-i Şâm-ı Şerîf'de işlenen demiri Dimeşk'a nisbet ettirmişlerdir.	Dımeşkî Demeşkî	
Nekâre	Akare ve Deblek	Tablek
Neşefe	Köfeke Taşı (Küfeki veya Köfeki)	Seng-i Pâşine
Nısf	Yarım	Nîm
Nıtâk	Kuşak, Kemer	Kemer
Nisâb	Sap	Deste
Nizar Nüzar	Arı Altın, Hâlis Altın	Zer-i Pâk
Nukra	Sikkesi Yok Gümüş Pâresi	Sîm-i Bî-Sikke
Nukz- Nıkz	Sınık ve Bozuk ve Yıkık Yer	Şikeste
Nühâs	Bakır	Mis
Râbıta	Bend-Köşe (Köşebend)	Bend- Küşây
Raff	Sergen, Raff	Pervâze-i Hâne ve Sütûn
Rahâ	Değirmen	Âs
Râkıde	Mertek	Ferseb
Râkûd	Küb ve Künk	Hum ve Mûrî
Rasaf	Düz ve Pek Döşeme	Gusterdenî-i Üstüvâr Ü Hemvâr
Rebâbe	Kemânçe, Rebâb	Kemânçe
Rehhâs	Mühre Duvar Yapıcı	Dâzrân
Resm	Ev Temeli Eseri	Nişân-ı Bünyâd-ı Sarây
Revşen	Işıklık ve Pencere Ağacı	Revşen ve Pencere ve Çûb-ı Pencere
Revzene	Baca	Revzen
Rezdak	Arasta	Reste
Rezze	Reze	Reze
Ribât	Kervansaray	Kârbansarây ve

		Kârvansarây
Ricl'ül-Bâb	Kapı Ayağı ve Ökçesi	Pâyçe- Der ve Pâşine-i Der
Ritâc	Büyük Kapı	Der-i Büzürg
Rivak, Rüvâk, Revak	Sundurmalı Önü Açık Çârtâk	Çâr-Tâk-ı Kabûlî
Rub'	Dörtte bir, urub, çeyrek	Çâr-yek
Ruhâm	Mermer	Mermer
Rumme	Eski İp Pâresi	Resen-i Pâre-i Köhne
Rükn	Bucak, Kûşe (Köşe)	Gûşe-Kûşe
Rütbe ve Mertebe	Basamak ve Nerdübân Ayağı	Pâye
Sâbât	Çarşı (Çarsu) Örtüsü	Sâyeban
Sâce	Hatıl	Hîzen
Safâ	Yassı Beyaz Taş	Seng-i Sefîd Ü Pehen
Sâfe	Bir Kur, Bir Saf Döşeme	Yek-Reste
Safîha	Yassı Taş	Seng-i Pehen
Safvân	Kayagan Taşı	Seng-i Lağazân
Sagâne	Çegâne	Çegâne
Sahre	Büyük ve Pek Taş	Seng-i Saht ü Büzürg
Sahrîc	Kurna, Sahrîc	Ahdur
Sakf	Çatı, Düz Olursa Tavan ve Sivri Olursa Sakıf	Âsumâne
Sâkıl	Açıcı ve Perdah Edici	Küşâyende ve Züdâyende ve Perdâzende
Sakîfe	Taşra Hıyâtı	Bâlân-ı Bîrûnî
Sâkûr	Büyük Külünk, Ana Has Külünk	Mîtîn
Sald	Pek Taş	Seng-i Hâre ve Seng-i Saht
Sâmûr, Elmas ve Mâs	Elmas	Elmas
San'At	San'at	Dest-Kârî
Sanc	Zîc	Zinc
Sâni'	İyi İş Edici	Kâr-ı Nîk Künende
Sarh	Yüce Köşk ve Binâ-Yı Âlî	Gâh ve Köşk-i Bülend
Sâruc	Alçı ve Hamuru	Âheg ve Gîl-î Âheg
Sârûc	Lökün ve Alçı	Sârûc'
Sâûr	Yer Tennûru ve Ocak ve Fırın	Tennûr Der-Zemîn
Savmaa	Zâhid ve Âbidler Yeri	Cây-ı Pârsâyân
Saykal Sakl Sıkâl	Açmak ve Perdah Etmek	Züdûden ve Perdâhten
Saykale	Perdah Edecek Âlet	Destefzâr-ı Perdâzî
Sebeb	Sicim	Resen-i Hurd
Sebîke	Eritilmiş Gümüş	Sîm-i Güdâhte
Sebk	Gümüş Eritmek	Sîm-i Ham Râ Güdâzânîden
Sedd	Duvar ve Pekitmek	Dîvâr ü Üstüvâr Kerden
Sefen	Törpü (Dörpi) ve Keser	Çûp-Sâyve Tîşe
Sehm	Ev Oku	Tîr-i Hâne
Sekk ve Sekkî	Büyük Uzun Enseri	Mîh-i Ahenîn-i Büzürg ü

		Dırâz
Sened Mesned	Dayak	Puştîpan
Sereb	İzbe, Zîr-i Zemîn	Zîr-Zemîn
Sınâat	Peşe	Pîşe
Sıyr'ul-Bâb	Kapı Yaruğı (Yarığı) ve Aralığı	Şikâf-ı Der
Sikâye	Musluk	Sebîl ve Sebîlhâne
Silsile	Kapı Zinciri	Zencir-i Der
Sirdâb	Su Sov(Ğ)Udacak Oda	Serdâbe
Sitâre	Kapı Perdesi	Perde-i Der
Siyâ'	Samanlı Sıva Balçığı	Kâhgil
Suffa	Sed ve Seki, Nişîmene (Oturacak Yer)	Teşîr
Sufr	Tunç (Tuc)	Rûy
Sûk	Ordu, Pâzâr	Pâzâr
Sulb	Mahya (Mâhiye)	Mâzû
Sunbûr	Havuz ve Şâzrevân (Şadırvan) Lülesi	Lûle-i Âbdân Ü Şâzrevân
Sûr	Şehir Duvarı ve Bârûsu	Bârû-Yı Şehr
Surâdık	Ev Perdesi	Serâperde
Südde	Kapı Yeri, Kapı	Dergâh
Südüs	Altıda bir	Şeş-yek
Süllem ve Mi'rac	Merdiven	Nerdübân
Sülme	Duvar Gediği (Gedügi) ve Mutlakan Gedik	Rahne-i Dîvâr ü Cüz-i o
Sülüs	Üçde bir	Si-yek
Sülüsân	İki-üçde bir	Dü-si-yek
Sümün	Sekizde bir	Heşt-yek
Şaîre, şaîr, şaâir, şaîrât, şaîre	Bir arpa	Yek cev
Şâkûl	Şâhil, Sâvil (Şâkul)	Şâhûl
Şâm-ı Şerîf karyelerinde işlenmiş demiri Meşârife nisbet ettirmişlerdir.	Meşrefiyy	
Şâri'	Büyük Yol	Şâhrâh
Şatan	Urgân	Resen-i Dirâz
Şebbâke	Pencere Parmağı Birbirine Girmiş	Revşen-i Yek Be Dîger Şüde
Şezre	Altın Pâresi	Pâre-i Zer
Şibe ve Şebe	Birinc (Pirinç)	Birinc
Şibr	Karış	Bidist
Şol kırmızı ki erguvâna müşabihtir.	Erguvânî	
Şol kırmızı ki gül rengine müşabihtir.	Gülgûni	
Şurefe	Şerefe	Künküre
Tabl	Davul (Tavıl)	Dühl ve Tebîre ve Kûs
Tahmîn	Akıl ile Söylemeğe,	Be-Gümân u Hoş Güften

	Oranlamak	
Tâhûne	Su Değirmeni	Âsiyâb ve Âsiyâ
Tâk	Binâ Kemeri	
Tâk	Çardak Kemeri, Mutlakan Kemer	Kemer-i Çâr-Tâk u Cüz-i O
Talel	Harâb Veyâ Muhterik Olan Ev Eseri	Nişân-ı Saray
Tanbûr	Tunbûr	Tanbur
Tanef	Kapı Üzerinde Olan Sundurma ve Saçak	Kabûl ve Kabûr
Tarîk	Yol	Râh
Târime	Çatma Kubbeli Ev	Hâne-i Çûpîn ü Künbedîn
Tefâric	Tarbozun (Trabzan) Parmaklıklarının Aralıkları	Dârbezîn
Tıhâne	At Değirmeni	Harâs
Tıyn	Balçık	Gil
Tibr	Eğeden ve Ma'denden Çıkan Altın Ufağı (Uvağı-Tozu)	Zer-i Sav ve Zer-i Hurde
Tilmîz	Şekird	Şâgird
Tunub	Tenef	Resen-i Çâder
Ukde	Düğüm	Girih
Umrân	Şenlik	Âbâdânî
Usküfe	Alt Eşik	Âsitân-ı Zîrîn
Üsküffe	Kapının Alt Eşiği	Âsitân-ı Zîrîn
Üsrüb Üsrüf	Kurşun	Üsrüb
Üstâz	Usta	Üstâd
Veter	Ev Kirişi	Zih-i Hâne
Veter	Kiriş ve Kıl	Rûze ve Zih ve Târ
Vetid	Fermûde Kazık	Mih-i Şâh-ı Merdâne
Vetid ve Vedd	Kazık	Mîh-ı Çûpîn
Vetîs	Tennûr	Tennûr
Visâde	Yasdık	Bâlîn
Yâkût-ı Ahmer	Kızıl Yakut	Yâkût-ı Sürh
Yâkût-ı Asfâr	Sarı Yakut	Yâkût-ı Zerd
Yâkut-ı Ezrak	Gök Yâkut	Yâkut-ı Kebûd
Yedü'l-Fe's	Sap (Sâb), Balta Sapı	Deste
Zâfire	Bînî (Bini), Burunluk	Bînî-i Der
Zâiga	Mahalle	Kûy
Zâmile	Harek	Harek
Zâviye	Bucak, İç Bucağı	Künc ve Peygule
Zâviye	Gönye	Günce
Zâviye	Zâviye ve Tekye	Hânekah
Zâviye-i Hâdde	Keskin Bucak	Günce-i Tîz
Zâviye-i Kâime	Çarsu Bucağı	Günce-i Çârsû
Zâviye-i Münferice	Açık Bucak	Günce-i Küşâde
Zeberced	Zeberced	Zeberced
Zeheb	Altın (Altun)	Zer

Zeker	Çelik, Polad	Pûlâz
Zemmâr ve Kassâb	Neyzen	Neyzen
Zer’	Arşın ile Ölçmek	Gez-Kerden
Zîr	İnce Kiriş	Rûd-ı Bârîk
Zirâ'	Arşın (Arşun)	Endâze ve gez
Zirâ'	Dirsek ve kol	Vârin ve eriş
Zirâ’	Bilek ve Arşın (Arşun)	Eriş ve Endâze ve Gez
Zirfîn	Üst Reze	Reze-i Ziverîn
Zuhruf	Altın ve Yaldız Altını	Zer ve Zer-i Tılâ’ ve Ârâyiş
Zukâk	Sokak	Kûçe-i Teng
Zulle	Gölgelik ve Tahta Örtülü Sofa	Sâyebân ve Suffe ve Tahta-Pûş
Zümürrüd	Zümürrüd	Zümürrüd

TABLO 3: FARSÇA TERİMLERE GÖRE ALFABETİK LİSTE

Fârisî	**Türkî**	**Arabî**
Âb	Su	Mâ’
Âbâdân	Şen, Ma’Mûr	Âmir
Âbâdân Kerden	Şen Etmek ve Ma’Mûr Etmek	İmâret
Abâdân Künende	Ma’Mûr Edici	Mi’Mâr
Âbâdânî	Şenlik	Umrân
Âbdân	Arabî Üzre Havz (Havuz)	Havz
Âbdân ve Şazrevân	Havz ve Şazrevân (Havuz ve Şadırvan)	Masnua
Âbdesthâne	Abdest Alacak Yer	Mütevazza’
Âbhâne Ber-Bâm	Üst Katta Olan Memşâ, Çardak Helâ	Kiryâs
Âb-Şinâs	Su Olduğu Yeri Bilici	Kınkın
Âcur	Kiremit (Keremid)	Kırmîd
Ahdur	Kurna, Sahrîc	Sahrîc
Âheg	Alçı	Kevkebü’l-Arz ve Kils
Âheg ve Gîl-î Âheg	Alçı ve Hamuru	Sâruc
Âhen	Demir (Demür)	Hadîd
Âhen-i Cevherdâr	Cevherli Demir	Firindiyy
Âhen-i Nerm	Yumuşak Demir, Kara Demir	Enîs
Âhûr	Ahır (Âhûr)	Istabl
Âjend	Helik, Duvar İçine Kodukları Balçık	Milât Melât
Âjend	Moloz	Milât- Melât
Akîk	Akîk	Akîk
Ân Çîz Ki Be Züdûdend	Ol Nesne Ki Anınla Perdah Olunur	Mıskale
Âs	Değirmen	Rahâ
Âsitân ve Âsitâne	Mutlakan Eşik, Üst Eşik	Atabe
Âsitân ve Âstâne	Eşik	Atabe
Âsitân-ı Zîrîn	Alt Eşik	Usküfe
Âsitân-ı Zîrîn	Kapının Alt Eşiği	Üsküffe
Âsitân-ı Ziverîn	Kapının Üst Eşiği	Fâiz
Âsitân-ı Ziverîn	Üst Eşik (Üst İşik)	Fâiz
Âsiyâb ve Âsiyâ	Su Değirmeni	Tâhûne
Âsumâne	Çatı, Düz Olursa Tavan ve Sivri Olursa Sakıf	Sakf
Âteşdân	Ocak	Kânûn
Bâdfere ve Nâsâz	Ölçüm	Mütehazlık
Bâğ ü Rez	Bâğ	Kerm
Bâlân	Hayat (Hıyât), Kapı Önü	Hıyâta

	ve Saçak Altı	
Bâlân-ı Bîrûnî	Taşra Hıyâtı	Sakîfe
Bâlân-ı Enderûnî	İç Kapı Önü, İç Hayat	Dihlîz
Bâlîn	Yasdık	Visâde
Bâm	Dam (Tam), Tavan	Musattah
Bâm-Sütûn	Direk Odası, Üstü Açık Oda	Meşrube
Bârû-yı Şehr	Şehir Duvarı ve Bârûsu	Sûr
Bâz	Kulaç	Bâ
Bâzû-yı Der	Kapı Sövesi (Sövisi)	İdâde
Bedâne Keşende	Badanacı (Bedâneci)	Mübeddin ve Beddân
Be-Gümân u Hoş Güften	Akıl ile Söylemeğe, Oranlamak	Tahmîn
Bend- Küşây	Bend-Köşe (Köşebend)	Râbıta
Bend-i engüşt	Boğum (Boğun)	Bürcüme
Bend-i Miyân-ı Dûşâne	Kened	Kined
Bend-i ser-i engüşt-i büzürg	Büyük parmağın baş boğumu	Bürcümetü enmeleti'l-ibhâm
Berâh-i Destkâr Berdâşten	San'at Tarîkı ile Kaldırmak	Mencenik
Berbut	Kopuz	Mizher ve Ud
Berbutzen	Kopuz Çalıcı	'Avvâd
Bidist	Karış	Şibr
Billûr	Billûr	Bilevvir
Bîmarhâne ve Mâristân	Hastalar Odası	Dârü'l- Marzâ
Binâ-Ger	Yapıcı (Yapucı)	Bennâ ve Hâcirî
Bînî-i Der	Bînî (Bini), Burunluk	Zâfire
Birinc	Birinc (Pirinç)	Şibe ve Şebe
Bîrûze	Pîrûze	Fîrûze
Borıhâ	Boru	Bîkân
Bünyâz	Temel	Esâs
Bünyâz-ı Binâ Vü Cüz-i O	Yapının ve Gayrının Temeli	Kaide
Cây-ı Âb-Rîz	Su Dökecek Yer	Bâlûa, Billûa
Cây-ı Âs	Değirmen Yeri	Merhâ
Cây-ı Âş Puhten ve Aşhâne	Çorba Pişirecek (Şorba Bişürecek) Yer, Aş Odası	Matbah
Cây-ı Câme Kenden	Geysi (Giysi) Çıkaracak Yer, Câmekân	Meslah
Cây-ı Ders Güften	Ders Diyecek Yer	Medrese
Cây-ı Dîvârîn	Duvarlı Yer ve Havlı	Muhavvata
Cây-ı Dîvârîn-i Bîrûnî	Taşra Havlı	Muhavvata-ı Hâriciyye
Cây-ı Dîvârîn-i Enderûni	İç Havlı	Muhavvata-ı Dâhiliyye
Cây-ı Encümen	Dernek Yeri ve Oturacak Yer	Meclis
Cây-ı Encümen-i Hâfızân	Hâfızların Derneği Yeri	Mahfil
Cây-ı encümen-i zenân	Avretler Derneği	Me'tem
Cây-ı Fürû-Âmedan	İnecek Yer	Menzil

Cây-ı Galle	Sarbun, Anbar	Anbâr
Cây-ı Garîbân	Tahte'L-Kal'A	Mastaba, Mıstaba
Cây-ı İmâm	İmâm Yeri, Mihrâb	Mihrâb
Cây-ı İstâden	Duracak Yer	Mesken
Cây-ı Kende	Hendek	Handak
Cây-ı Kende	Kazılmış Yer ve Çukur ve Hendek	Hufre
Cây-ı Pârsâyân	Zâhid ve Âbidler Yeri	Savmaa
Cây-ı Sarây	Ev Yeri Âsârı ve Nişanı ve Yurdu	Dimne
Cây-ı Sarây ve Miyân-ı Sarây	Ev Yeri ve Ev Ortası	Arsa
Cây-ıencümen-i Merdân	Erler Derneği Yeri	Mahfil
Cây-i Bâng-i Nemâz	Ezân Okunacak Yer	Menâre
Cây-i Birgü ve Nîk Nâme	Da'Va Yeri ve Eyü Beti Yeri	Dîvân
Cây-i Mâl Ü Metâ'	Mâl ve Metâ' Yeri ve Odası	Mahzen
Cedvel, Nişân	Cedvel, Çizi	Cedvel, Hatt
Cefte	Asma Kirevide (Kerevet)	Arîşe
Cendere	Cendere	Mutarrâ
Cevher	Cevher	Firind
Çâh-ı Âb	Su Kuyusu	Bi'R
Çârçûpe-i Der	Çerçeve	Milkam
Çarsû	Dört Ağızlı Yol	Murabbaa
Çâr-Tâk-ı Kabûlî	Sundurmalı Önü Açık Çârtâk	Rivak, Rüvâk, Revak
Çâr-yek	Dörtte bir, urub, çeyrek	Rub'
Çegâne	Çegâne	Sagâne
Çenber	Çenber	İtâr
Çeng	Çeng	Nâkır
Çengâl-i Der	Çengel Mandal	Mi'Lak
Çerh-i Çâh-i Âb	Su Kuyusu Makarası ve Dolabı	Bekere
Çerh-i Dôlâb-ı Büzürg	Büyük Dolap Çerhi (Çarkı)	Mecâle
Çerh-i Hencâr	Makara	Bekere
Çeşme	Pınar (Binâr), Çeşme	Ayn
Çetr ve Çâder	Çadır	Hayme
Çevgân-ı Dühl	Çevgân	Mıkraa
Çûb	Ağaç, Kereste (Keraste)	Haşebe
Çûb	Çubuk (Çıbık)	Haşebe
Çûb Fürûş	Ağaççı, Kereste (Kerâsteci)	Haşşâb
Çûb-i Hincâr	Düzen İpi (İbi) Çubuğu	İmâm
Çûb-i Züvâne	Züvâne Ağacı, Söve	Necrân
Çûb-Sây-i Büzürg	Büyük Törpü	Misfen
Çûp-Sâyve Tîşe	Törpü (Dörpi) ve Keser	Sefen

Dârbezîn	Tarbozun (Trabzan) Parmaklıklarının Aralıkları	Tefâric
Dâş	Fırın (Furun)	Furn
Dâzrân	Mühre Duvar Yapıcı	Rehhâs
Der	Kapı (Kapu)	Bâb
Dergâh	Kapı Yeri, Kapı	Südde
Der-i Âhenîn	Demirli Kapı	İtâc
Der-i Büzürg	Büyük Kapı	Ritâc
Der-i Sarây-ı Erc	Alkış Evi Kapısı	Bâb-ı Dârü'S Saâde
Derîçe-i Der-i Büzürg ve Der-i Kûçek	Terece ve Oyma Küçük Kapı	Havhâ
Dervâzeder-i Dîz ve Der-i Kûy	Büyük Sokak ve Hisar ve Mahalle Kapısı	Derb
Dest Efzâr-ı Sûrâh Kerden	Delecek Âlet	Minkab
Deste	Sap	Nisâb
Deste	Sap (Sâb), Balta Sapı	Yedü'l-Fe's
Deste Vü Bâzû	Kol, Büyük Sap	Itra
Dest-Efzâr	Halat	Âlet
Dest-Efzâr	Âlet, Tutacak Kapacak	Edât
Dest-Efzâr-Hâ	Âletler	Âlât
Dest-Efzâr-hâ	Avadanlık	Êdevât
Destefzâr-ı Perdâzî	Perdah Edecek Âlet	Saykale
Deste-i Kâr	Bıçak Sapı	Cüzâe
Desterre	Fârisî Üzre Yine Destere (Testere)	Mi'Şâr
Desterre	Destere	Minşâr
Dest-Gâh-ı Dürûdger	Dülger Tezgâhı	Ferzûm
Dest-Kârî	San'at	San'At
Dımeşkî Demeşkî	Nefs-i Şâm-ı Şerîf'de işlenen demiri Dimeşk'a nisbet ettirmişlerdir.	
Dırâzî Bînî-i Dîde	Göz Erimi Kadar Açık Yer	Medd-i Basar
Dîde-Gâh ve Nazar-Gâh	Bakacak Yer	Manzara
Dînâr	Fülori	Ayn
Dîvâr	Dîvâr (Duvar)	Cidâr
Dîvâr ü Üstüvâr Kerden	Duvar ve Pekitmek	Sedd
Dîvâr ve Pâs Künende	Duvar ve Saklayıcı	Hâit
Divâr-ı Der Pîş-i Handak-i Diz	Şehir Duvarının Önünde Olan Hendek Duvarı	Fasîl
Diz	Hisâr	Kal'a ve Hisar
Dôlâb	Dolab	Dâliye
Dôlâb, Dolâb	Dolâb	Mihdâ'
Dolâb-ı Dîvâr u Çirâğpâ	Duvar Penceresi Ki Öbür Tarafa Geçmeye	Mişkât
Dûdâhenk	Dühenk (Tütek)	Dâhine
Dûrî-i miyân-ı dû menzil	İki konak arası	Mesâfe
Duvânezdeh mil	On iki mil yer	Berîd

Dühl ve Tebîre ve Kûs	Davul (Tavıl)	Tabl
Dürûdger ve Dürûger	Dülger	Neccâr ve Fetîk
Dürüştî	İri Olmak, Yamrı Yumru	Huşûne
Dü-si-yek	İki-üçde bir	Sülüsân
Elmas	Elmas	Sâmûr, Elmas ve Mâs
Enbür	Kısac, Kelibetân (Kerpeten)	Kelibetân
Endâze ve gez	Arşın (Arşun)	Zirâ'
Endûnger	Sıvayıcı	Mutallî ve Tayyân
Engüşt	Barmak	Isbı'
Engüşt-i büzürg	Büyük barmak	İbhâm
Erguvânî	Şol kırmızı ki erguvâna müşabihtir.	
Eriş ve Endâze ve Gez	Bilek ve Arşın (Arşun)	Zirâ'
Erre-i Büzürg	Büyük Bıçkı	Miktal
Erre-Keş	Biçici	Hazzâz Hazzâz Cezzâz
Erzîz	Kalay	'Ullâb ve Resâs ve Kala'iyy
Farsî	Türkî	Arabî
Fedrneg	Mandal	Galak
Ferseb	Mertek	Râkıde
Ferseng	Ferseng	Fersah
Fervâz-ı Âsumâne	Çatı Merteği	Ciz'
Firengî	İfrencî	Firengî
Gâh ve Köşk-i Bülend	Yüce Köşk ve Binâ-Yı Âlî	Sarh
Gâm	Adım	Hatve
Gec	Kireç	Cass ve Fass ve Şîd
Gecpez ve Gecger	Kireççi	Cassâs
Gencîne	Hazne	Hazîne, Hızâne
Gerîb ve gerî	Dönüm	Cerîb
Gerîb'	Dönüm	Cerîb
Germâbe	Hamam	Hammâm
Gez Künende	Arşınla Ölçücü	Mühendiz
Gez-Kerden	Arşın ile Ölçmek	Zer'
Gil	Balçık	Tıyn
Girdâ Gird-i Sarây	Evin Tûlâyı Yanı	Cenâb
Girih	Düğüm	Ukde
Guslhâne	Gusl Edecek Yer	Mağsel
Gusterdenî-i Seng-i Hâne	Evin Taş Döşemesi	Balat
Gusterdenî-i Üstüvâr Ü Hemvâr	Düz ve Pek Döşeme	Rasaf
Gûşe-Kûşe	Bucak, Kûşe (Köşe)	Rükn
Gülgûni	Şol kırmızı ki gül rengine müşabihtir.	
Günce	Gönye	Zâviye
Günce-i Çârsû	Çarsu Bucağı	Zâviye-i Kâime
Günce-i Küşâde	Açık Bucak	Zâviye-i Münferice
Günce-i Tîz	Keskin Bucak	Zâviye-i Hâdde

Güzîne ve Hâyisk	Tokmak ve Çekic	Mıtraka
Halvet-i Germâbe	Halvet	Müsteham
Hâne	Oda	Beyt
Hâne	Hân	Hân
Hâne-i Bâmîn	Tavanlı Oda	Beyt-i Musattah
Hâne-i Bî-Revzen	Bacası Yok Oda	Kûh Kâh'Dan
Hâne-i Çûpîn ü Künbedîn	Çatma Kubbeli Ev	Târime
Hâne-i Dü-Derîn	İki Kapılı Ev	Nefak
Hâne-i Hurd	Küçük Oda	Hücre
Hâne-i Kûhâni	Örgüçlü Oda	Beyt-i Müsennem
Hâne-i Künbedîn	Kubbeli Oda	Beyt-i Mukabbeb
Hâne-i Tâbistâni	Yaz Odası	Beyt-i Sayefi
Hâne-i Zimistâni	Kış Odası	Beyt-i Şitevi
Hâne-i Zîrîn	Alt Oda	Beyt-i Tahtânî ve Süflî
Hâne-i Zîverîn	Üst Oda	Beyt-i Fevkânive Ilvî
Hânekah	Zâviye ve Tekye	Zâviye
Harâs	At Değirmeni	Tıhâne
Harek	Harek	Zâmile
Harem-i Ka'be-i Mükerreme ve Cây-ı Pâs	Kâ'be Yöresi ve Koru Yeri	Harem, Harâm
Havze Şehr	Şehir	Kûre
Hâyisk	Çeküç	Mîkaa
Hencâr	Düzen İpi Kendisi	Mıtmarr Mürr Zîc
Heşt-yek	Sekizde bir	Sümün
Hırgâh	Oba	Fustât
Hırgâh	Otâk	Harkâhe(?)
Hışt-ı Hâm	Kerpiç	Libne- Lübne
Hıştzen	Kireççi ve Kireç Kesici	Mülebbîn ve Lebbân
Hindâze	Ölçmek ve Oranlamak	Hindâz
Hindüvânî	Hindüvân Belh Kal'asının bir kapısının adıdır, ol kapıda işlenen demire Hindüvânî demektir.	
Hişt-i Puhte	Tuğla	Âcurr ve Tûb
Hîzen	Hatıl	Sâce
Hokkager ve Çarhî	Çıkrıkçı	Harrât
Hum ve Mûrî	Küb ve Künk	Râkûd
Islâh Kerden	Halel Bulmuş Nesneyi Islâh Etmek ve Onarmak	Meremmet
Kabûl ve Kabûr	Kapı Üzerinde Olan Sundurma ve Saçak	Tanef
Kabûl-i Der ü Dîvâr	Kapı Sundurması ve Duvar Sundurması	Künne
Kabza	Kabza	Mikbaza
Kadem-Gâh ve Âbhâne ve Memşâ	Kadem-Gâh ve Âbhâne ve Memşâ	Kenîf ve Helâ ve Beytü'l Ferağ ve Müsterâh
Kafes	Kafes	Kafes
Kâhdân	Samanlık	Metben

Kâhgil	Samanlı Sıva Balçığı	Siyâ’
Kalganc	Halka, Toka	Halka
Kâlibez-i Hışt	Kerpic Kalıbı	Milben
Kânûn	Kânûn	Kânûn
Kârbansarây ve Kârvansarây	Kervansaray	Ribât
Kârgâh	Dükkân	Hânût
Kârhâne	İş Evi, Kârhâne	Dârü’L-Amel
Kâr-ı Kerden Ki Dîger Râ Yakîn Nebâşed	Bir İş İşlemek Ki Gayrısı Anı Hakikatiyle Bilmeye	Lağm
Kâr-ı Nîk Künende	İyi İş Edici	Sâni’
Kâz-ı Hâne	Çatı Makası	Makas
Kebûd ve Âsmânî	Gök ve Mâî	Azrak ve Zerka ve Zurk, Ekheb, Kehbâ'
Kefşîz	Lehim	Lihâm Lehâm
Kehrübâr	Kehrübâr	Kehrübâ
Kemânçe	Kemânçe, Rebâb	Rebâbe
Kemer	Kuşak, Kemer	Nıtâk
Kemer ve Miyân-Bend	Kemer ve Orta Kuşak	Mıntaka- Muntaka
	Binâ Kemeri	Tâk
Kemer-i Çâr-Tâk u Cüz-i o	Çardak Kemeri, Mutlakan Kemer	Tâk
Kerdnây	Burgu (Burkı)	Milvâ
Kezûnî	Pardû	Gımâ ve Gamî
Kilid	Anahtar	İklîd Miklîd Mikled Miklâd Miftâh
Kirmânî	Kirmân	Kirmânî
Köşk ve Çâr-Tâk	Çardak ve Taşdan Yapılmış Kârgir Oda	Kasr
Kûçe-i Teng	Sokak	Zukâk
Kufl	Kilid	Kufl
Kûşe-i Bârû-Yı Diz	Hisar Duvarı Bedeni	Burc
Kûy	Mahalle	Mahalle
Kûy	Mahalle	Zâiga
Külend	Kazma	Merr
Külend ve Kelend	Kazma ve Çapa	Mıhfâr
Külhan ve Külhân	Külhan	Ettûn
Külünk	Külünk	Mi’vel
Künbed	Kubbe	Kubbe
Künbed-i Sürüb-Pûşîde	Kurşunlu Kubbe	Kubbe-i Usrubiyye
Künc ve Peygule	Bucak, İç Bucağı	Zâviye
Künd	Çönge, Kesmez	Kelil
Künküre	Şerefe	Şurefe
Küşâyende ve Züdâyende ve Perdâzende	Açıcı ve Perdah Edici	Sâkıl
La’l	La’l	La’l
Lağm-Ken	Lağım Kazıcı ve Lâğımcı	Kannâ’ Mukannî
Let-i Der	Kapı Kanadı	Mısrâ’

Lûle-i Âbdân Ü Şâzrevân	Havuz ve Şâzrevân (Şadırvan) Lülesi	Sunbûr
Lüle ve Nâjiye	Lüle	Mibzel
Lüle ve Nâyije	Lüle	Mibzel
Mâhe	Matkab	Mıskab
Mâle-i Âjend	Helik Malası, Ana Mısrî	Milvât
Mâle-i Endûn	Sıva Malası	Misyea
Mâzû	Mahya (Mâhiye)	Sulb
Menzilgâh	Menzil yeri, konak	Merhale ve menzil ve reb'
Mercân	Mercân	Mercân
Mermer	Mermer	Ruhâm
Mermer ve Seng-i Sepîd	Mermer	Merve ve Ruhâm
Meşâre ve tahta-i zemîn	Evlek ve karık	Debere ve meşâre
Meşrefiyy	Şâm-ı Şerîf karyelerinde işlenmiş demiri Meşârife nisbet ettirmişlerdir.	
Meters	Meteriz	Mitres
Mezgit-i Âzîne	Câmi'-i Şerîf	Câmi'
Mısr-ı Kahire ve Şehr-i Büzürg	Mısır Şehri ve Büyük Şehir	Fustat
Mısr-ı Kahire ve Şehr-i Büzürg	Büyük Şehir	Mısr
Mi'vel	Külünk	Minkar
Mîh	Enseri (Çivi)	Mismâr
Mîh-ı Çûpîn	Kazık	Vetid ve Vedd
Mîh-i Ahenîn-i Büzürg ü Dırâz	Büyük Uzun Enseri	Sekk ve Sekkî
Mih-i Şâh-ı Merdâne	Fermûde Kazık	Vetid
Mih-Kûb	Tokmak	Mi'Tede
Mîh-Kûb	Ağac Tokmak	Mi'tede
Mihmân-Hâne	Konuk Odası ve Misafirhâne ve Selâmlık	Kaytun
Mil	Mil	Mîl
Minber	Minber	Minber
Mis	Bakır	Nühâs
Mîtîn	Büyük Külünk, Ana Has Külünk	Sâkûr
Mîzâb ve Nâvdân	Oluk	Mîzâb
Mor	Benefşec	
Mûsîkâr	Mûsîkâr	Mûsîkâr
Mûsîkâr	Miskâl	Mûsîkâl
Mühendiz	Mühendis	Mühendis
Mühre-i Hâne	Omurga (Onurga)	Fıkra, Fakare
Namâzgâh	Namaz Kılınacak Yer	Musallâ
Nâvdân	Oluk, Mîzâb	Mis'Ab
Nây ve Ney	Nây ve Kamış	Kussâbe
Nây ve Ney	Nây ve Ney	Mizmâr
Nayije ve Künk	Lüle ve Künk	Bûriyâ

Neftî	Koyu mâî ile koyu yeşilden mürekkeptir.	
Nerdübân	Merdiven	Süllem ve Mi'rac
Nermî ve Leğzânî	Yumşak Veşîrgân, Düz ve Perdahte Olmuş	Melâse
Neyzen	Neyzen	Zemmâr ve Kassâb
Nihân-Hâne	Gizli Oda	Mahbâ'
Nîm	Yarım	Nısf
Nişân	Çende	Âyet ve alâmet
Nişân-ı Bünyâd-ı Sarây	Ev Temeli Eseri	Resm
Nişân-ı Cây-ı Sarây	Ev Yeri Çizisi	Hıtta
Nişân-ı Saray	Harâb Veyâ Muhterik Olan Ev Eseri	Talel
Nişân-ı tîr, nişân, yek-i tîr-i pertâv	Ok atımı ve ok nişanı	Galve
Pâre-i Zer	Altın Pâresi	Şezre
Pây	Ayak	Kadem ve ricl
Pâyçe- Der ve Pâşine-i Der	Kapı Ayağı ve Ökçesi	Ricl'ül-Bâb
Pâye	Basamak ve Nerdübân Ayağı	Rütbe ve Mertebe
Pâye Be-Zîr	Aşağa İnecek Basamak	Dereke
Pâye-i Be-Bâlâ	Yukarıya Gidecek Basamak	Derece
Pâye-i Hışt Ü Seng	Taş Basamak	Mirkat
Pâzâr	Ordu, Pâzâr	Sûk
Pehlû	Yan Eyegü	Dıl'
Pelvâze	Kiriş ve Mertekler	'Ariza
Perde-i Der	Kapı Perdesi	Sitâre
Perde-i Sâz	Perde	Cilâze
Pergâr	Pergel	Fircâr (Fercâr)
Pergâr ve Pergâl	Pergel	Devvâre
Pervâze-i Hâne ve Sütûn	Sergen, Raff	Raff
Pervez Tâk	Musandere, Sundurma ve Saçak	İfrîz
Pesküle	Anahtar ile Açılan Mandal	Miğlak
Peşe-hâne	Cibinlik Ta'Bir Olunan Perde Odası	Kille
Peşşe-Hânehâ	Peşşehâneler, Kiler	Kilel
Peykân-ı Hâne	Ev Demreni	Mi'Bele
Peymâne	Ölçek	Kafîz, kufzân, akfize
Peymâne	Ölçek	Kile, keyl, mikyâl
Pîrâmen	Çevre, Havlı	Harîm
Pister-i Bünyâz	Temel Döşemesi ve Döşeme	Bisât
Pîşe	Pîşe ve San'at	Hirfet
Pîşe	Peşe	Sınâat
Pîşever	Peşeker	Muhterif

Pitk ve Verye	Büyük Çekic, Verye	Fittîs
Pûlâd	Çelik	Fulâz
Pûlâd’	Çelik	Fûlâz
Pûlâz	Çelik, Polad	Zeker
Puştîpan	Dayak	Sened Mesned
Pül ve Pûl	Köprü (Köpri)	Cisr
Pül-i Büzürg	Büyük Köprü	Kantara
Râh	Yol	Tarîk
Râh-ı Âb Ber Zemîn ü Der Zemîn	Yer Üstünde ve Altında Olan Su Yolu	Kanât
Rahne-i Dîvâr ü Cüz-i o	Duvar Gediği (Gedügi) ve Mutlakan Gedik	Sülme
Rahne-i Zih	Kiriş Gediği	Farz
Rende	Rende	Minhat Minhât
Reng	Don	Levn, Elvân
Rengâmîz	Alaca	Eblak, Bulka’, Bulk
Resen-i Çâder	Tenef	Tunub
Resen-i Dirâz	Urgân	Şatan
Resen-i Hurd	Sicim	Sebeb
Resen-i Pâre-i Köhne	Eski İp Pâresi	Rumme
Resen-i Tâfte	Bükülmüş İp	Habl
Reste	Arasta	Rezdak
Revângâh-ı Âb	Su Akacak Yer	Mecre’l-Mâ’
Revşen ve Pencere ve Çûb-ı Pencere	Işıklık ve Pencere Ağacı	Revşen
Revşen-i Yek Be Dîger Şüde	Pencere Parmağı Birbirine Girmiş	Şebbâke
Revzen	Baca	Küve
Revzen	Baca	Revzene
Reze	Reze	Rezze
Reze-i Çenkâl	Kullâb, Çengel Reze	Kullâb
Reze-i Ner ü Mâde	Dişi ve Erkek Reze	Levleb
Reze-i Ziverîn	Üst Reze	Zirfîn
Rûd-ı Bârîk	İnce Kiriş	Zîr
Rûd-i Sitebr	Bam Kılı	Bemm
Rustây	Köy, Kûy	Karye
Rûy	Tunç (Tuc)	Sufr
Rûze ve Zih ve Târ	Kiriş ve Kıl	Veter
Saht Kebûd	Gömgök	Ekheb Lâmi’Un
Saht Sebz	Yemyeşil	Ahdar Nâdırun
Saht Sepîd	Ak Pak	Ebyadu, Yakikun ve Yakaun, Nâsiun
Saht Siyâh	Kapkara	Esved, Gırbîbun ve Yahmûmun ve Hâlikün
Saht Sürh	Kıpkızıl	Ahmeru Kaniun
Saht Zerd	Sapsarı	Asfaru Fâkiun
Sancak	Alem	Alem
Sarây U Zemîn Ü Dıraht	Ev ve Yer ve Bağçe ve	Akar

	Çiftlik ve Tarla	
Sarây ve Serâ	Ev, Sarây	Dâr
Sarây-ı Direm-Zen	Altun ve Akçe Kesen Yer, Darbhâne	Dârü'd-darb
Sarây-ı Erc	Alkış Evi	Dârü'S Saâde
Sarây-ı Ferâh	Bol ve Geniş Ev	Dârün Kavrâ'Ü
Sarây-ı Rû-Pûşiş	İki Kat Sakıflı Ev	Dârün Me'Mûniyye
Sârûc'	Lökün ve Alçı	Sârûc
Sâyeban	Çarşı (Çarsu) Örtüsü	Sâbât
Sâyebân ü Teşîr ü Çâr-Tâk	Sâyebân ve Soffa ve Çardak	İyvân (Eyvan)
Sâyebân ve Suffe ve Tahta-Pûş	Gölgelik ve Tahta Örtülü Sofa	Zulle
Sâzende	Sâzende	Mutrıb
Sebîl ve Sebîlhâne	Musluk	Sikâye
Sebz	Yeşil	Ahdar, Hadrâ', Hadr
Secdegâh ve Mezgit	Mescid	Mescid
Sefîd ve Sepîd	Ak	Beyâz, Ebyaz, Beyzâ', Biyz
Sekne	İy, Delecek Demir	Minkâr
Sekne-i Büzürg	Büyük İy	Atele
Sekne-i Kûçek	Küçük İy	Beyrem
Semerkand	El ile Açılır Sürme Mandal	Mizlâc
Seng	Taş	Hacer
Seng-i Âteş	Od Taşı	Kahkarra
Seng-i Âteş Zene	Çakmak Taşı	Kaddâha
Seng-i Büzürg	Büyük Taş	Celmüd
Seng-i Geç	Kireç Taşı	Haşrem
Seng-i Hâre ve Seng-i Saht	Pek Taş	Sald
Seng-i Kird	Değirmi Taş	Cendel
Seng-i Lağazân	Kayagan Taşı	Safvân
Seng-i Pâşine	Köfeke Taşı (Küfeki veya Köfeki)	Neşefe
Seng-i Pehen	Yassı Taş	Safîha
Seng-i Rîze	Ufak (Uvak) Taş, Çakıl Taşı	Hasbâ'
Seng-i Saht ü Büzürg	Büyük ve Pek Taş	Sahre
Seng-i Sefîd Ü Pehen	Yassı Beyaz Taş	Safâ
Seng-Tırâş	Taş Yonucu ve Taşçı	Haccâr
Serâperde	Ev Perdesi	Surâdık
Serdâbe	Su Sov(Ğ)Udacak Oda	Sirdâb
Ser-i engüşt	Parmak ucu	Enmele
Ser-i Mâhe	Miskab Ucu ve Demiri	Mi'Tade
Sîm	Gümüş (Gümiş)	Fidda
Sîm	Gümüş	Lüceyn
Sîm-i Bî-Sikke	Sikkesi Yok Gümüş Pâresi	Nukra

Sîm-i Güdâhte	Eritilmiş Gümüş	Sebîke
Sîm-i Ham Râ Güdâzânîden	Gümüş Eritmek	Sebk
Sîmîn	Gümüşlü	Mufaddad
Siyâh ve Siyeh	Kara	Esved, Sevdâ, Sûd
Si-yek	Üçde bir	Sülüs
Sûfâr	Gez	Fûk
Suffa-i Çûpîn	Üstü Örtülü Tahta Sofa	Necîre
Sûhân	Eğe (İyge-Eyge)	Mibred
Sûhân-ı Dürüst	İri Eğe	Mishal
Sûrâh-ı Pâşine-i Der	Kapu Ökçesi Deliği (Delüği)	Cârûre
Sürâh-ı Teber Ü Tîşe	Sap Deliği	Hurt
Sürh ve Sûrî	Kızıl ve Kırmızı	Ahmer, Hamrâ', Humr
Sütûn	Direk	İmâd Amûd Diâm Sâriye Üstüvâne Sitâ' Kıvâm Âsiye ve Sakb Sakab
Şâgird	Şekird	Tilmîz
Şâhrâh	Büyük Yol	Şâri'
Şâhûl	Şâhil, Sâvil (Şâkul)	Şâkûl
Şâne-i Dü Tahta	Tahta Tarak (Ğ)I	Muştu'L-Levhayn
Şehr	Şeh(İ)R	Beled
Şehr-i Kûçek ve Miyân-ı Şehr	Küçük Şehir ve Şehir Ortası	Kasaba
Şehr-i Resûlullah Sallallahü Teâlâ Aleyhi ve Selem ve Şehr-i Büzürg	Ravza-i Mutahhara ve Büyük Şehir	Medîne
Şeş-yek	Altıda bir	Südüs
Şikâf-ı Der	Kapı Yarığı (Yarığı) ve Aralığı	Sıyr'ul-Bâb
Şikeste	Sınık ve Bozuk ve Yıkık Yer	Nukz- Nıkz
Tâbân	Taban	Câyize
Tablek	Akare ve Deblek	Nekâre
Taht	Serîr, Taht	Arş ve Serîr
Taht	Kürsî	Kürsî
Tahte	Tahta	Levh
Tahte Câme ve Enbür-i Erre	Tahta Kısdıracağı	Milzem
Tahtehâ	Tahtalar	Elvâh
Taht-ı Ârâste	Murassa', Murassa-ı Taht'a ('Alî ve Müzeyyen)	Erîke
Tanbur	Tunbûr	Tanbûr
Teber	Balta	Fe's
Teber-i Dü-Serî	İki Yüzlü Balta ve Nacak	Hadâe
Tennûr	Tennûr	Vetîs
Tennûr Der-Zemîn	Yer Tennûru ve Ocak ve Fırın	Sâûr

Terâzû	Terâzi (Terezî)	Mîzân
Terkez	Tarla	Mezra
Teşîr	Sed ve Seki, Nişîmene (Oturacak Yer)	Suffa
Tîg-i Bâz-Kerdîde	Maklûb	Nasl-ı Maklûb
Tîğ	Tiğ (Tığ)	Nasl
Timarhâne	Timârhane, İlaç Odası	Darü'Ş-Şifa
Tîr-i Hâne	Ev Oku	Sehm
Tîşe	Keser	Kadûm
Tîz	Keskin, Kesici	Hadîd
Üsrüb	Kurşun	Üsrüb Üsrüf
Üsrüb ve Sürb	Kurşun	Ânük
Üstâd	Usta	Üstâz
Üstâd Der Kâr-ı Hîş	İşinde Pehlivan	Mâhir
Üstâd-ı Zeyrek	Anlayışlı Usta	Hâzık
Vâlâz-i Yek Reste	Bir Sıra Kur	Araka
Vârin ve eriş	Dirsek ve kol	Zirâ'
Vervâre-i Ziverîn	Fevkânî Çârtâk	Gurfe Ulliyye
Vîrân	Vîrân, Harab	Gamir
Vîrân	Vîrân	Harib ve Haribe
Vîrân Kerden	Vîrân Eylemek	Gamr
Vîrân Şüden	Vîrân Olmak	Harâb
Yâkut-ı Kebûd	Gök Yâkut	Yâkut-ı Ezrak
Yâkût-ı Sürh	Kızıl Yakut	Yâkût-ı Ahmer
Yâkût-ı Zerd	Sarı Yakut	Yâkût-ı Asfâr
Yek cev	Bir arpa	Şaîre, şaîr, şaâir, şaîrât, şaîre
Yek Der Dîgergirih Şüde	Birbirine Girmiş ve Girih Olmuş	Müşebbek
Yek-Deste	Yek-Deste	Mibrât
Yekpâre Huveyd ve Yektahta Ez-Zemin	Evlek ve Karuk	Meşâre
Yek-Pâre-i Cây ve Cây-i Gâh	Bir Pâre Yer ve Olacak Yer	Buk'a
Yek-Reste	Bir Kur, Bir Saf Döşeme	Sâfe
Zahme ve Tâziyâne	Tâziyâne (Tezene)	Mızraba
Zeberced	Zeberced	Zeberced
Zemîn-i Kişt	Tarla ve Çiftlik Makulesi Mülk ve Akar	Day'a
Zencir-i Der	Kapı Zinciri	Silsile
Zeng-i Def	Def Pulu	Cülcül
Zeng-i Der	Kapı Çıngırağı (Kapu Çinregusi) ve Ötdüreceği	Matınne
Zer	Altın	Asced
Zer	Altın	Nazr, (Nadr)
Zer	Altın (Altun)	Zeheb
Zer ve Zer-i Tılâ' ve Ârâyiş	Altın ve Yaldız Altını	Zuhruf

Zerd	Saru	Asfar, Safrâ’, Sufr
Zer-i Dehdî Çün Zer-i Ca’ferî	Dehdî Altını	Dehdî (Dehdehî)
Zer-i Kimyâ	Kimyâ Altını	Kibrît-i Ahmer
Zer-i Mensûb Be-Vâdi-i Ca’fer-Âbâd ve Zer-i Hâlis	Ca’ferî Altını	Ca’feriyy
Zer-i Pâk	Arı Altın, Hâlis Altın	Nizar Nüzar
Zer-i Rüste	Kendiden Biter Altın	Ikyân
Zer-i Sav ve Zer-i Hurde	Eğeden ve Ma’denden Çıkan Altın Ufağı (Uvağı-Tozu)	Tibr
Zerrîn	Altınlı	Müzehheb
Zih-i Hâne	Ev Kirişi	Veter
Zinc	Zîc	Sanc
Zîr-Zemîn	İzbe, Zîr-i Zemîn	Sereb
Züdûde ve Perdahte	Perdahte Olmuş	Maskûl
Züdûden ve Perdâhten	Açmak ve Perdah Etmek	Saykal Sakl Sıkâl
Zümürrüd	Zümürrüd	Zümürrüd
Züvâne ve Zübâne ve Züfâne	Züvane	Lisânü’l Hacereyn

TABLO 4: YABANCI TERİMLER

Türkçe	Güncel Yayınlarda
Esâs	Temel
Örgüç	Tonoz
Oluk	Çörten
Şahnişin	Cumba
İç kapı önü, iç hayat	Hol, koridor
Peşeker	Profesyonel
Resm	Plan, proje

BİBLİYOGRAFYA

ALTUNER, Huriye, "Türkiye'de Sanat Tarihi ve Cumhuriyet'ten Günümüze Sanat Tarihi Eğitimi", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6, 2007, s. 79-90.

AMİN, Muhammed Muhammed, ve Laila Ali İbrahim. **Architectural Terms in Mamluk Documents:(648-923 H.), (1250-1517).** American University, 1990.

ARSEVEN, Celâl Esad, **Istılâhât-ı Mi'mâriyye: Osmanlı Dönemi Mimarlık Sözlüğü**, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2017.

ARSEVEN, Celâl Esad, **Sanat Ansiklopedisi**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.

AYDOĞAN, Samet, Tezkiretü'l Bünyan'daki Mimari Terimler Hakkında, **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 12, 2019, c.9, s. 594-609.

AYDOĞAN, Samet, "Tezkiretü'l-Bünyan'ın Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019.

AYVAZOĞLU, Beşir, (1989) "Türkiye'de Sanat Tarihi ve Estetikle İlgili İlk Çalışmalar", **Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, 5, s. 977-992.

AYVERDİ, İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul: Kubbealtı Lügati, 2006.

BAKIRER, Ömür, "Mimarlık Tarihi Araştırmalarında Belgelerin Katkıları", **Milli Kültür**, c. III, sy. 36, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982, s. 25-29.

BALTACI, Câhid, "İslâm Medeniyetinde Câmi", **M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, 1895, Sayı:3, İstanbul, s.225-241.

BARKAN, Ömer Lütfi, **Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557),** Ankara, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 1972.

TAHİR, Bursalı Mehmed, **Osmanlı Müellifleri**, (haz. M. A. Yekta Saraç), Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2016, c. 3, s. 976.

CAN, Arzu, "Risale-i Mimariyye'de Kavramlar ve Terminoloji", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2005.

CAN, Selman, "Sanat Tarihinin Yazma ve Arşiv Kaynakları", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2009, sy. 14, c. 7, s. 559-570.

CEZAR, Mustafa, "17. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Sanat Tarihi ile İlgili Noktalar" **17. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı (19-20 Mart 1998 Sempozyum Bildirileri)**, İstanbul: Sanat Tarihi DerneğiYayınları, 1998, s. 41-54.

CRANE, Howard, **Risale-i Mi'mariyye**: An Early-Seventeenth-Century Ottoman Treatise on Architecture, Studies in İslamic Art and Architecture, Supplements to Muqarnas, Volume I, E.J. Brill: Leidenand New York, 1987.

Eray Cömert, "Kopuz", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA**), Ankara, 2019, (gözden geçirilmiş 3. Basım EK-2 cildinde), s.74-77.

ÇELEBİ, Evliya, Evliya **Çelebi Seyahatnamesi**, haz. Zuhuri Danışman, c. X, İstanbul, 1969.

ÇELİK, Serpil, Mevcut Belgeler Işığında Süleymaniye Külliyesinin Yapım Süreci, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2001.

ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, "Mimar Mehmed Ağa ve Eserleri", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987.

DEVELİ, Hayati, Sâî Mustafa Çelebi- **Yapılar Kitabı**: Tezkiretü'l Bünyan ve Tezkiretü'l Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları), İstanbul: Koçbank, 2003.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2013.

DOĞANAY, Aziz, **Mimarî ve Tezyinî Unsurlarıyla Câmi**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.

DÜNDAR, Abdülkadir, "Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları", **Dini Araştırmalar**, 1999, c. 2, S: 5, s.159-176.

DÜZENLİ, Halil İbrahim, "Mimar Mehmed Ağa ve Dünyası: Risâle-i Mi'mâriyye Üzerinden 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Zihniyet Kalıplarını ve Mimarlığını Anlamlandırma Denemesi",

(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 2009.

ERDOĞAN, Muzaffer, "Osmanlı Mimarisi Tarihinin Otantik Yazma Kaynakları", **Vakıflar Dergisi**, İstanbul: Baha Matbaası, sy. VI, 1965, s. 111-136.

GÖKYAY, Orhan Şaik, "Risale-i Mi'mariyye – Mimar Mehmet Ağa – Eserleri", **Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 113-217.

GÜLDAŞ, Ayhan, "Çeng", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA**), İstanbul, 1993, c.8, s. 268-269.

GÜNDÜZÖZ, Soner, "Renk", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA**), İstanbul, 2007, c. 37, s. 571-572.

HASOL, Doğan, **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 1995.

KALE, Gül, "Osmanlı Mimarlık Tarihi Yazımında Risale-i Mimariyye", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, c. 7, sy. 13, 2009, s. 405-423.

KARAKAYA, Fikret, "Kanun", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA**), c.24, s.327-328.

KARAKAYA, Fikret, "Tambur", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA**), İstanbul, 2007, c. 39, s. 553-556.

KİRİŞÇİOĞLU, Mehmet, "Cafer İyânî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA**), İstanbul, 1992, c. 6, s. 551- 552.

KUBAN, Doğan, **Sinan'ın Sanatı ve Selimiye**, İstanbul, Tarih Vakfı, 1997.

KUMBARACILAR, İzzet, "Türk mimarları", **Arkitekt**, sy. 2, 1937, s. 59-60.

KÜÇÜKERMAN, Önder ve Şemsi Güner, **Anadolu Mirasında Türk Evleri** (Vol. 117. No. 9.), T.C. Kültür Bakanlığı, Yayımlar Dairesi Başkanlığı, 1995.

KÜÇÜKERMAN, Önder, Anadolu'daki Geleneksel Türk Evinde Mekân Organizasyonu Açısından Odalar, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1973.

KÜÇÜKKAYA, Ayşe Gülçin, "Mimarbaşı Sedefkâr Mehmed Ağa'nın Yaşamı ve Türk Osmanlı Mimarisine Katkısı", Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Bölümü, 1987.

MERİÇ, Rıfkı Melül, **Mimar Sinan: Hayatı-Eseri** I: Mimar Sinan'ın Hayatına; Eserlerine Dair Metinler, Ankara, 1965.

NAZÎMÂ Alî ve REŞAD Faik, **Mükemmel Osmanlı Lügati**, Ankara, TDK Yayınları, 2018.

NİRVEN, Saadi Nazım, **İstanbul Suları**, İstanbul, Halk Basımevi, 1946, s.106.

ÖĞÜT, Salim, "Harem", DİA, XVI, 127-132.

ÖNKAL ve Ahmet, BOZKURT Nebi, "Cami", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul, VII, 46-56.

ÖTEN, Aliye, Arşiv Belgelerine Göre Sultan Ahmed Külliyesi ve İnşâsı, Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

ÖZ, Tahsin, **"Mimar Mehmet Ağa ve Risâle-i Mi'mâriyye"**, İstanbul: Arkitekt Yayınları, 1944.

ÖZKARCI Mehmet, **Eski Türkçede Kullanılan Sanatkâr Terimleri**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy.11, s. 432-452, 1993.

ÖZKURT, Kemal, **Türk-İslam Epigrafisinde "İmar (Yapı) ve Mimar (Usta)"lığa İlişkin Terimler**, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, sy.16, s. 73-110, 2010.

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: MEB Yayınları, 1993.

SAATÇİ, Suphi, "Sai Mustafa Çelebi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul, 2008, XXXV, s. 539-541.

SAATÇİ, Suphi, **Bir Osmanlı Mucizesi Mimar Sinan**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010.

SAATÇİ, Suphi, "Sinan ve Tezkiretü'l Bünyân Yazmaları Hakkında Düşünceler", İstanbul: Tarih ve Toplum, c. 13, sy. 74, 1990, s.31-34.

SAATÇİ, Suphi, "Tezkiretü'l-Bünyân'ın Topkapı Sarayı Revan Kıtaplığı'ndaki Yazma Nüshası", Topkapı Sarayı Müzesi, Yıllık: 4, İstanbul 1990, s. 55-102.

SÂMİ, Şemsettin, **Kâmûsi Türki**, Dersaadet: İkdam Matbaası, 1317.

SARI, Mevlüt, **Arapça-Türkçe Lügat**, Bahar Yayınları, İstanbul, 1982.

SÖNMEZ, Neslihan, Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Yem Yayın, 1997.

SÖNMEZ, Zeki, "Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler", İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, 1988.

SÖZEN, Metin, SAATÇİ, Suphi, "Mimar Sinan ve Tezkiretü'l Bünyân", İstanbul, 1989.

ŞAHİN, Haşim, "Menâkıbnâme", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul, 2004, C. 29, S. 112.

ŞEŞEN, Ramazan, "Türkiye Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Nâdir Türkçe Yazmalar", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, sy. 9, 1978.

ŞEŞEN, Ramazan, "Mimar Sinan Hakkındaki Kaynaklar", **II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri**, vol. II, İstanbul: İstanbulTeknik Üniversitesi Yayını, s. 186.

ŞEŞEN, Ramazan, "Mimar Sinan ile İlgili Yazmalar", **Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı**, Ankara: İş Bankası, 1988, s. 269-275.

TEKİN, Erhan, "Zil", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul, 2013, c.44, s.413-415.

TURANİ, Adnan, **Güzel Sanatlar Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1968.

UYGUN, Mehmet Nuri, "Ney", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul, 2007, c.33, s.68.

YANK, Gamze, "Cafer Efendi'nin Risâle-i Mimâriyye Adlı Eserinin Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlüğü", Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

YAZICI, Nurcan, "Osmanlı'nın İlk Mimarlık Kitabı: Usul-i Mimari-i Osmanî", **Arkitekt**, sy. 497, 2003, s. 12-19.

YILDIRIM, Mustafa, **Dîvânü Lügâti't- Türk'te Geçen Sanat ve Zanaat Terimleri**, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 24, s. 73-83, 2007.

YÜKSEL, İ. Aydın, **Risâle-i Mi'mâriyye** – Ca'fer Efendi, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2005.

DİZİN

‘

‘Ariza, 73
‘Avvâd, 137
‘Ullâb ve resâs ve kala’iyy, 102

A

Âb, 42, 43, 83, 110
Âbâdân, 79, 85
Âbâdân kerden, 79, 85
Abâdân künende, 106
Âbâdânî, 85
Âbdân ve şazrevân, 47
Abdest alacak yer, 49
Âbdesthâne, 49
Âbhâne ber-bâm, 49
Âb-şinâs, 110
Âcur, 97
Âcurr ve tûb, 95
Açıcı ve perdah edici, 125
Açık bucak, 121
Açmak ve perdah etmek, 125
Adım, 129, 148, 166, 180
Ağaç, kereste(keraste), 94
Ağaççı, kereste (kerâsteci), 109
Ahdar nâdırun, 134
Ahdar, hadrâ’, hadr, 134
Ahdur, 44
Âheg, 94
Âheg ve gîl-î âheg, 94
Âhen, 98, 99, 102
Âhen-i cevherdâr, 102
Âhen-i nerm, 98
Ahır, 83
Ahmer, hamrâ’, humr, 134
Ahmeru kaniun, 134
Âhûr, 83
Âjend, 93, 97
Ak, 132
Ak pak, 132
Akar, 53
Akare ve deblek, 142
Akıl ile söylemek, oranlamak, 128
Akîk, 135
Alaca, 105, 135
Alaca serçe gözü mermeri, 105
Âlât, 111
Alçı, 94
Alçı ve hamuru, 94
Alem, 40, 41
Âlet, 111
Âlet, tutacak kapacak, 111
Âletler, 111
Alkış evi, 81
Alkış evi kapısı, 81
Alt oda, 56
Altıda bir, 129, 148, 173, 187
Altın, 103
Altın pâresi, 103
Altın ve yaldız altını, 103
Altınlı, 104
Altun, 82, 103
Altun ve akçe kesen yer, darbhâne, 82
Âmir, 85
Ân çîz ki be züdûdend, 125
Anahtar, 66, 67
Anahtar ile açılan mandal, 66
Anbâr, 83
Anlayışlı usta, 105
Ânük, 100
Araka, 69
Arasta, 76, 77
Arı altın, hâlis altın, 103
Arîşe, 70
Arîz, 129
Arsa, 53
Arş ve serîr, 70
Arşın ile ölçmek, 131
Arşınla ölçücü, 107
Arz, 129, 148, 167, 176
Arzen, 129
Âs, 83
Asced, 103
Asfar, safrâ’, sufr, 135
Asfaru fâkiun, 135
Âsitân ve âstâne, 27
Âsitân-ı zîrîn, 27
Âsitân-ı ziverîn, 27
Âsiyâb ve âsiyâ, 83
Asma kirevide(kerevet), 70
Âsumâne, 71
Aşağa inecek basamak, 69
At değirmeni, değirmencilik hırfeti, 83
Atabe, 27
Atele, 119
Âteşdân, 75
Avadanlık, 111
Avretler derneği, 30
Ayak, 18, 129, 149, 167, 184
Ayn, 47, 104
Azrak ve zerka ve zurk, ekheb, kehbâ', 133

B

Bâ, 129, 156, 162, 177
Bâb, 61, 81
Bâb-ı dârü’s saâde, 81
Baca, 37
Bacası yok oda, 59
Badanacı(bedâneci), 109

Bâdfere ve nâsâz, 128
Bâğ, 53
Bâğ ü rez, 53
Bakacak yer, 38
Bakır, 100
Bâlân, 60
Bâlân-ı bîrûnî, 60
Bâlân-ı enderûnî, 60
Balat, 69
Balçık, 97
Bâlîn, 36
Balta, 115
balta sapı, 116
Bâlûa, billûa, 49
Bâm, 59, 74
Bam kılı, 140
Bâm-sütûn, 59
Barmak, 129, 149, 166, 180
Bârû-yı şehr, 86
Basamak ve nerdübân ayağı, 68
Ba'z, 130
Bâz, 129, 156, 162, 171, 177, 188
Bâzû-yı der, 64
Bedâne keşende, 109
Be-gümân u hoş güften, 128
Behre, 130
Bekere, 43, 122
Beled, 87
Bemm, 140
Bend- küşây, 111
Bend-i engüşt, 129, 149, 163, 177
Bend-i miyân-ı dûşâne, 112
Bend-i ser-i engüşt-i büzürg, 129, 150, 163, 177
Bend-köşe(köşebend), 111
Benefşec, 136
Bennâ ve hâcirî, 107
Ber- pehnâyî, 129
Berâh-i destkâr berdâşten, 123
Berbut, 139
Berbutzen, 137
Ber-dırâzî, 129
Berh, 130
Berîd, 130, 157, 163, 179
Beyâz, ebyaz, beyzâ', biyz, 132
Beyrem, 119
Beyt, 35, 36, 54, 56, 59, 74
Beyt-i fevkânive ılvî, 56
Beyt-i mukabbeb, 35
Beyt-i musattah, 74
Beyt-i müsennem, 36
Beyt-i sayefi, 59
Beyt-i şitevi, 59
Beyt-i tahtânî ve süflî, 56
Bıçak sapı, 116
Bi'r, 43
Biçici, 109
Bidist, 129, 155, 173, 177
Bîkân, 142
Bilek, arşın(arşun), 131
Bilevvir, 133
Billûr, 133
Bîmarhâne ve mâristân, 78
Binâ-ger, 107
Bînî(bini), burunluk, 63
Bînî-i der, 63
Bir arpa, 130, 149, 173, 188
Bir iş işlemek ki gayrısı anı hakikatiyle bilmeye, 110
Bir kur, bir saf döşeme, 69
Bir miktar ver, 130
Bir pâre yer ve olacak yer, 52
Bir sıra kur, 69
Birbirine girmiş ve girih olmuş, 39
Birinc, 101
Bisât, 69
Boğum (Boğun), 129
Bol ve geniş ev, 52
Borıhâ, 142
Boru, 142, 143
Bucak, iç bucağı, 84
Bucak, kûşe(köşe), 84
Buk'a, 52, 53
Burc, 85, 86
Burgu(burkı), 118, 141
Bûriyâ, 45
Bükülmüş ip, 124
Bünyâz, 31
Bünyâz-ı binâ vü cüz-i o, 31
Bürcüme, 129, 149, 163, 177
Bürcümetü enmeleti'l-ibhâm, 129, 150, 163, 177
Büyük barmak, 129, 150, 166, 180
Büyük bıçkı, 117
Büyük çekic, verye, 125
Büyük dolap çerhi(çarkı), 43
Büyük iy, 119
Büyük kapı, 61
Büyük köprü, 50
Büyük külünk, ana has külünk, 116
Büyük parmağın baş boğumu, 129, 150, 163, 177
Büyük sokak ve hisar ve mahalle kapısı, 86
Büyük şehir, 87
Büyük taş, 90
Büyük törpü, 120
Büyük uzun enseri, 113
Büyük ve pek taş, 90
Büyük yol, 88

C

Ca'ferî altını, 103
Ca'feriyy, 103
Câmi', 6, 22, 23, 33, 35, 47, 50, 51, 53, 57, 76, 77, 78, 89, 103, 106, 109
Câmi'-i şerîf, 22
Cârûre, 62
Cass ve fass ve şîd, 93
Cassâs, 109
Cây-ı âb-rîz, 49
Cây-ı âs, 83
Cây-ı âş puhten ve aşhâne, 76
Cây-ı câme kenden, 44
Cây-ı ders güften, 77
Cây-ı dîvârîn, 23
Cây-ı dîvârîn-i bîrûnî, 23
Cây-ı dîvârîn-i enderûni, 23
Cây-ı encümen, 30, 82
Cây-ı encümen-i hâfızân, 30
Cây-ı encümen-i merdân, 30
Cây-ı encümen-i zenân, 30
Cây-ı fürû-âmedan, 82
Cây-ı galle, 83
Cây-ı garîbân, 70
Cây-ı imâm, 28
Cây-ı istâden, 82
Cây-ı kende, 86
Cây-ı pârsâyân, 79
Cây-ı sarây, 53
Cây-ı sarây ve miyân-ı sarây, 53
Cây-i bâng-i nemâz, 25
Cây-i birgü ve nîk nâme, 81
Cây-i mâl ü metâ', 57
Câyize, 71
Cedvel, çizi, 123
Cedvel, hatt, 123
Cedvel, nişân, 123
Cefte, 70
Celmüd, 90
Cenâb, 88
Cendel, 92
Cendere, 117
Cerîb, 131
Cevher, 102
Cevherli demir, 102, 103
Cibinlik ta'bir olunan perde odası, 58
Cidâr, 23
Cilâze, 143
Cisr, 50
Ciz', 73

Cülcül, 142
Cüzâe, 116

Ç

Çadır, 1, 55, 56
Çâh-ı âb, 43
Çakmak taşı, 90
Çârçûpe-i der, 62
Çardak kemeri, mutlakan kemer, 33
Çardak ve taşdan yapılmış kârgir oda, 52
Çarsû, 88
Çarsu bucağı, 121
Çarşı (çarsu) örtüsü, 60
Çâr-tâk-ı kabûlî, 25
Çâr-yek, 129, 152, 172, 178
Çatı makası, 73
Çatı merteği, 73
Çatı, düz olursa tavan ve sivri olursa sakıf, 71
Çatma kubbeli ev, 56
Çegâne, 141
Çeküç, 125
Çelik, 99
Çenber, 142
Çeng, 139, 193
Çengâl-i der, 66
Çengel mandal, 66
Çerçeve, 62
Çerh-i çâh-i âb, 43
Çerh-i dôlâb-ı büzürg, 43
Çerh-i hencâr, 122
Çeşme, 47
Çetr ve çâder, 55
Çevgân, 143
Çevgân-ı dühl, 143
Çevre, havlı, 24
Çıkrıkçı, 109
Çorba pişirecek (şorba bişürecek)yer, aş odası, 76
Çönge, kesmez, 115
Çûb, 64, 94, 109, 120, 124
Çûb fürûş, 109
Çûb-i züvâne, 64
Çûb-sây-i büzürg, 120
Çûp-sâyve tîşe, 120

D

Da’va yeri ve eyü beti yeri, 81
Dâhine, 46
Dâliye, 43
Dam(tam), tavan, 74
Dâr, 51
Dârbezîn, 68
Dârü’d-darb, 82
Dârü’l- marzâ, 78
Dârü’l-amel, 76
Dârü’s saâde, 81
Darü’ş-şifa, 78
Dârün kavrâ’ü, 52
Dârün me’mûniyye, 52
Dâş, 76
Davul (tavıl), 141
Day’a, 52, 53
Dayak, 36
Dâzrân, 107
Def pulu, 142
Değirmen, 83
Değirmen yeri, 83
Değirmi taş, 92
Dehdî (Dehdehî), 104
Dehdî altını, 104
Dehne mermeri, 105
Delecek âlet, 118
Demir (demür), 98
Demirli kapı, 62
Der, 61, 62, 81
Derb, 86
Derece, 68, 69
Dereke, 69
Dergâh, 61
Der-i âhenîn, 62
Der-i büzürg, 61
Der-i sarây-ı erc, 81
Derîçe-i der-i büzürg ve der-i kûçek, 61
Dernek yeri ve oturacak yer, 82
Ders diyecek yer, 77
Dervâzeder-i dîz ve der-i kûy, 86
Dest efzâr-ı sûrâh kerden, 118
Deste, 116
Deste vü bâzû, 116
Dest-efzâr, 111
Dest-efzâr-hâ, 111
Destefzâr-ı perdâzî, 125
Deste-i kâr, 116
Destere, 117
Desterre, 117
Dest-gâh-ı dürûdger, 114
Dest-kârî, 21
Devvâre, 123
Dıl’, 73
Dımeşkî, 98
Dırâz, 129, 150, 173, 183
Dırâzî, 38, 129, 153, 168, 179
Dırâzî bînî-i dîde, 38
Dîde-gâh ve nazar-gâh, 38
Dihlîz, 60
Dimne, 53
Dînâr, 104
Direk, 32, 33, 59
Direk odası, üstü açık oda, 59
Dirsek ve kol, 129, 151, 175, 188
Dişi ve erkek reze, 64
Dîvân, 81
Dîvâr, 23, 24
Dîvâr ü üstüvâr kerden, 23
Dîvâr ve pâs künende, 23
Dîvâr(duvar), 23
Divâr-ı der pîş-i handak-i diz, 86
Diz, 85
Dolab, 43
Dolâb, 40, 43, 75
Dôlâb, 43, 75
Dôlâb, dolâb, 75
Dolâb-ı dîvâr u çirâğpâ, 40
Don, 132
Dönüm, 131
Dört ağızlı yol, 88
Dörtte bir, urub, çeyrek, 129, 152, 172, 178
Dûdâhenk, 46
Duracak yer, 82
Dûrî-i miyân-ı dû menzil, 130, 154, 169, 179
Duvânezdeh mil, 130, 157, 163, 179
Duvar gediği (gedügi) ve mutlakan gedik, 23
Duvar penceresi ki öbür tarafa geçmeye, 40
Duvar ve pekitmek, 23
Duvar ve saklayıcı, 23
Duvarlı yer ve havlı, 23
Düğüm, 129, 152, 174, 180
Dühenk(tütek), 46
Dühl ve tebîre ve kûs, 141
Dükkân, 76, 77
Dülger, 108, 114
Dülger tezgâhı, 114
Dürûdger ve dürûger, 108
Dürüştî, 125
Dü-si-yek, 129, 154, 173, 180
Düz ve pek döşeme, 69
Düzen ipi kendisi, 124

E

Eblak, bulka’, bulk, 135
Ebyadu, yakikun ve yakaun, nâsiun, 132
Edât, 111

Êdevât, 111
Eğe (iyge-eyge), 120
Eğeden ve ma'denden çıkan altın ufağı (uvağı - tozu), 103
Ekheb lâmi'un, 133
El ile açılır sürme mandal, 66
Elmas, 132, 133
Elvâh, 95
Enbür, 114
Endûnger, 109
Engüşt, 129, 149, 150, 166, 180
Engüşt-i büzürg, 129, 150, 166, 180
Enine, 129
Enîs, 98
Enlik, 129
Enlü, 129
Enmele, 129, 158, 164, 186
Enseri(çivi), 113
Erguvânî, 136
Erîke, 70
Eriş ve endâze ve gez, 131
Eritilmiş gümüş, 103
Erler derneği yeri, 30
Erre-i büzürg, 117
Erre-keş, 109
Erzîz, 102
Esâs, 31
Eski ip pâresi, 124
Esved, gırbîbun ve yahmûmun ve hâlikün, 133
Esved, sevdâ, sûd, 133
Eşik, 1, 26, 27
Ettûn, 46
Ev demreni, 120
Ev kirişi, 73
Ev oku, 73
Ev perdesi, 74
Ev temeli eseri, 53
Ev ve yer ve bağçe ve çiftlik ve tarla, 53
Ev yeri âsârı ve nişanı ve yurdu, 53
Ev yeri çizisi, 53
Ev yeri ve ev ortası, 53
Ev, sarây, 51
Evin taş döşemesi, 69
Evin tûlâyı yanı, 88
Evlek ve karuk, 131
Ezân okunacak yer, 25

F

Fâiz, 27
Farz, 73
Fasîl, 86
Fe's, 115
Fedrneg, 66
Fermûde kazık, 127
Fersah, 130, 153, 165, 180
Ferseb, 73
Ferseng, 130, 153, 165, 180
Fervâz-ı âsumâne, 73
Ferzûm, 114
Fevkânî çârtâk, 56
Fıkra, fakare, 72
Fırın(furun), 76
Fircâr (fercâr), 123
Firind, 102
Firindiyy, 102
Fittîs, 125
Fûk, 124
Fulâz, 99
Furn, 76
Fustat, 87
Fustât, 56
Fülori, 104

G

Gâh ve köşk-i bülend, 52
Galak, 66
Galve, 130, 157, 165, 184
Gâm, 129, 148, 166, 180
Gamir, 84
Gec, 93
Gecpez ve gecger, 109
Gekyivize ve Mihalıc ve Cebel-i Tekfûr mermerleri, 105
Gencîne, 81
Gerîb', 131
Germâbe, 43
Geysi ölçmek, 129
Geysi(giysi) çıkaracak yer, câmekân, 44
Gez, 107, 124, 131
Gez künende, 107
Gez-kerden, 131
Gezkerden câmerâ, 129
Gımâ ve gamî, 74
Gil, 97
Girdâ gird-i sarây, 88
Girih, 129, 149, 152, 171, 174, 180, 188
Gizli oda, kiler, 58
Gök ve mâî, 133
Gök yâkut, 134
Gölgelik ve tahta örtülü sofa, 60
Gömgök, 133
Gönye, 2, 121, 122
Göz erimi kadar açık yer, 38
Gurfe ulliyye, 56
Gusl edecek yer, 49
Guslhâne, 49
Gusterdenî-i seng-i hâne, 69
Gusterdenî-i üstüvâr ü hemvâr, 69
Gûşe-kûşe, 84
Gülgûni, 136
Gümüş, 103
Gümüş eritmek, 103
Gümüşlü, 103
Günce, 121
Günce-i çârsû, 121
Günce-i küşâde, 121
Günce-i tîz, 121
Güzîne ve hâyisk, 125

H

Habl, 124
Haccâr, 107
Hacer, 89
Hadâe, 115
Hadîd, 98, 115
Hâfızların derneği yeri, 30
Hâit, 23
Halat, 111
Halel bulmuş nesneyi ıslâh etmek ve onarmak, 85
Halka, 1, 65, 66
Halvet, 44
Halvet-i germâbe, 44
Hamam, 43, 44
Hammâm, 43, 44
Hân, 80
Handak, 86
Hâne, 35, 36, 54, 56, 57, 59, 74, 80
Hâne-i bâmîn, 74
Hâne-i bî-revzen, 59
Hâne-i çûpîn ü künbedîn, 56
Hâne-i dü-derîn, 56
Hâne-i hurd, 57
Hâne-i kûhâni, 36
Hâne-i künbedîn, 35
Hâne-i tâbistâni, 59
Hâne-i zimistâni, 59
Hâne-i zîrîn, 56
Hâne-i zîverîn, 56
Hânekah, 79
Hânût, 76
Harâb, 84
Harâb veyâ muhterik olan ev eseri, 84
Harâs, 83
Harek, 141
Harem, harâm, 24

Harem-i ka’be-i mükerreme ve cây-ı pâs, 24
Harib ve haribe, 84
Harîm, 24
Harkâhe(, 56
Harrât, 109
Hasbâ’, 92
Hastalar odası, 78
Haşebe, 94
Haşrem, 93
Haşşâb, 109
Hatıl, 36, 37
Hatve, 129, 148, 166, 180
Havhâ, 61
Havuz ve şâzrevân (şadırvan) lülesi, 45
Havz, 47
Havz ve şazrevân (havuz ve şadırvan), 47
Havze şehr, 87
Hayat(hıyât), kapı önü ve saçak altı, 60
Hâyisk, 125
Hayme, 55
Hâzık, 105
Hazîne, hızâne, 81
Hazne, 81
Hazzâz, cezzâz, 109
Helik malası, ana mısrî, 126, 127
Helik, duvar içine kodukları balçık, 97
Hencâr, 124, 125
Hendek, 86
Heşt-yek, 129, 158, 173, 181
Hırgâh, 56
Hışt-ı hâm, 96
Hıştzen, 109
Hıtta, 53
Hıyâta, 60
Hindâz, 107
Hindâze, 107
Hindüvânî, 98
Hirfet, 21
Hisâr, 85
Hisar duvarı bedeni, 85
Hisse, sehm, nasîb, hazz, halâk, 130
Hişt-i puhte, 95
Hîzen, 36
Hokkager ve çarhî, 109
Hufre, 86
Hum ve mûrî, 48
Hurt, 116
Huşûne, 125
Hücre, 57

I

Ikyân, 103
Isbı', 129, 149, 166, 180
Islâh kerden, 85
Istabl, 83
Işıklık ve pencere ağacı, 37
Itra, 116

İ

İbhâm, 129, 150, 166, 180
İç havlı, 23
İç kapı önü, iç hayat, 60
İdâde, 64
İfrencî, 98
İfrîz, 72
İki kapılı ev, 56
İki kat sakıflı ev, 52
İki konak arası, 130, 154, 169, 179
İki yüzlü balta ve nacak, 115
İklîd miklîd mikled miklâd miftâh, 67
İmâd amûd diâm sâriye üstüvâne sitâ’ kıvâm âsiye ve sakb sakab, 32
İmâm, 28, 124
İmâm yeri, mihrâb, 28
İmâret, 79, 85
İnce kiriş, 140
İnecek yer, 82
İri eğe, 121
İri olmak, yamrı yumru, 125
İş evi, kârhâne, 76
İşinde pehlivan, 106
İtâc, 62
İtâr, 142
İy, delecek demir, 119
İyi iş edici, 106
İyvân (eyvan), 27
İzbe, zîr-i zemîn, 58

K

Kâ’be yöresi ve koru yeri, 24
Kabûl ve kabûr, 72
Kabûl-i der ü dîvâr, 72
Kabza, 116
Kaddâha, 90
Kadem ve ricl, 129, 149, 167, 184
Kadem-gâh ve âbhâne ve memşâ, 49
Kadûm, 115
Kafes, 39
Kafîz, kufzân, akfize, 130, 158, 167, 184
Kâhdân, 83
Kâhgil, 97
Kahkarra, 90
Kaide, 31, 32
Kal’a ve hisar, 85
Kalay, 101, 102
Kalganc, 65
Kâlibez-i hışt, 96
Kanât, 46
Kannâ’ mukannî, 110
Kantara, 50
Kânûn, 75, 140
Kapı ayağı ve ökçesi, 62
Kapı çıngırağı (kapu çinregusi) ve ötdüreceği, 65
Kapı kanadı, 62
Kapı perdesi, 74
Kapı sövesi (sövisi, 64
Kapı sundurması ve duvar sundurması, 72
Kapı üzerinde olan sundurma ve saçak, 72
Kapı yaruğı(yarığı) ve aralığı, 63
Kapı yeri, kapı, 61
Kapı zinciri, 66
Kapı(kapu, 61
Kapıdağı mermeri, 105
Kapının alt eşiği, 27
Kapının üst eşiği, 27
Kapkara, 133
Kapu ökçesi deliği (delüği), 62
Kara, 133
Kârbansarây, kârvansarây, 80
Kârgâh, 76
Kârhâne, 76, 77
Kâr-ı kerden ki dîger râ yakîn nebâşed, 110
Kâr-ı nîk künende, 106
Karış, 129, 155, 173, 177
Karye, 87
Kasaba, 87
Kasr, 52
Kayagan taşı, 91
Kaytun, 69, 80
Kâz-ı hâne, 73
Kazık, 127, 128
Kazılmış yer ve çukur ve hendek, 86
Kazma, 2, 117, 127
Kazma ve çapa, 127
Kebûd ve âsmânî, 133
Kefşîz, 102
Kehrübâ, 135

Kehrübâr, 135
Kelibetân, 114
Kelil, 115
Kemânçe, 140
Kemer, 1, 33, 34
Kemer ve miyân-bend, 33
Kemer ve orta kuşak, 33
Kemer-i çâr-tâk u cüz-i o, 33
Kendiden biter altın(?), 103
Kened, 112
Kenîf ve helâ ve beytü'l ferağ ve müsterâh, 49
Kerdnây, 118, 141
Kerm, 53
Kerpic kalıbı, 96
Kerpiç, 1, 96, 97
Kervansaray, 79, 80
Keser, 2, 114, 115
Keskin bucak, 121
Keskin, kesici, 115
Kevkebü'l-arz ve kils, 94
Kezûnî, 74
Kınkın, 110
Kıpkızıl, 134
Kırmîd, 97
Kısac,kelibetân(kerpeten), 114
Kış odası, 59
Kızıl ve kırmızı, 134
Kızıl yakut, 135
Kibrît-i ahmer, 104
Kile, keyl, mikyâl, 130, 158, 167, 184
Kilel, 58
Kilid, 67
Kille, 58
Kimyâ altını, 104
Kined, 112
Kireç, 93
Kireç taşı, 93
Kireççi, 109
Kireççi ve kireç kesici, 109
Kiremit(keremid), 97
Kiriş gediği, 73
Kiriş ve kıl, 140
Kiriş ve mertekler, 73
Kirmânî, 98
Kiryâs, 49
Kol, büyük sap, 116
Konuk odası ve misafirhâne ve selâmlık, 69, 80
Kopuz, 137, 139, 192
Kopuz çalıcı, 137
Köfeke taşı (küfeki veya köfeki), 91
Köprü(köpri), 50
Köşk ve çâr-tâk, 52
Köy, kûy, 87
Kubbe, 1, 35, 100
Kubbe-i usrubiyye, 100
Kubbeli oda, 35
Kûçe-i teng, 88
Kufl, 67
Kûh, 59
Kulaç, 129, 156, 162, 177
Kullâb, 1, 64, 65
Kullâb, çengel reze, 64
Kurd bağrı mermeri, 105
Kûre, 87
Kurna, sahrîc, 44
Kurşun, 100, 101, 102
Kurşunlu kubbe, 100
Kussâbe, 138
Kuşak, kemer, 33
Kûşe-i bârû-yı diz, 85
Kûy, 88
Küb ve künk, 48
Küçük iy, 119
Küçük oda, 57
Küçük şehir ve şehir ortası, 87
Külend, 127
Külend ve kelend, 127
Külhan, 1, 46
Külhan ve külhân, 46
Külünk, 2, 116, 117
Künbed, 35, 100
Künbed-i sürüb-pûşîde, 100
Künc ve peygule, 84
Künd, 115
Künküre, 25
Künne, 72
Kürsî, 30
Küşâyende ve züdâyende ve perdâzende, 125
Küve, 37

L

La'l, 135
Lağım kazıcı ve lâğımcı, 110
Lağm, 110
Lağm-ken, 110
Lehim, 102
Let-i der, 62
Levh, 95
Levleb, 64
Levn, elvân, 132
Libne- lübne, 96
Lihâm lehâm, 102
Lisânü'l hacereyn, 112
Lökün ve alçı, 48
Lûle-i âbdân ü şâzrevân, 45
Lüceyn, 103
Lüle, 45, 46
Lüle ve künk, 45
Lüle ve nâjiye, 45

M

Mâ', 42
Ma'mûr edici, 106
Mağsel, 49
Mahalle, 88
Mahbâ', 58
Mâhe, 118
Mahfil, 30
Mâhir, 106
Mahya(mâhiye), 72
Mahzen, 57
Makara, 122
Makas, 73
Maklûb, 120
Mâl ve metâ' yeri ve odası, 57
Mâle-i âjend, 126
Mâle-i endûn, 127
Mâliki mermeri, 105
Mandal, 66
Manzara, 38
Marmara mermeri, 105
Maskûl, 125
Masnua, 47
Mastaba, mıstaba, 70
Matbah, 76
Matınne, 65, 66
Matkab, 118
Mâzû, 72
Me'tem, 30
Mecâle, 43
Meclis, 82
Mecre'l-mâ', 42
Medd-i basar, 38, 39
Medîne, 87
Medrese, 77, 78
Melâse, 126
Menâre, 25, 26
Mencenik, 123, 124
Menzil, 82, 83
Menzil yeri, konak, 130, 157, 169, 183
Menzilgâh, 130, 157, 169, 183
Mercân, 135
Merdiven, 1, 67, 68
Meremmet, 85
Merhâ, 83
Merhale ve menzil ve reb', 130, 157, 169, 183

Mermer, 11, 102, 104, 105
Mermer ve seng-i sepîd, 104
Merr, 127
Mertek, 73
Merve ve ruhâm, 104
Mesâfe, 130, 154, 169, 179
Mesâha, 129
Mescid, 22, 23, 28
Mesken, 82, 83
Meslah, 44
Meşâre, 131
Meşrefiyy, 98
Meşrube, 59
Metben, 83
Meteriz, 64
Meters, 64
Mezgit-i âzîne, 22
Mezra, 53
Mıhfâr, 127
Mıkraa, 143
Mıntaka- muntaka, 33
Mısır şehri ve büyük şehir, 87
Mıskab, 118
Mıskale, 125
Mısr, 87
Mısrâ', 62
Mısr-ı Kahire ve şehr-i büzürg, 87
Mıtmarr, mürr, zîc, 124
Mıtraka, 125
Mızraba, 143
Mi'bele, 120
Mi'lak, 66
Mi'mâr, 106
Mi'şâr, 117
Mi'tade, 118
Mi'tede, 127
Mi'vel, 116
Mibrât, 119
Mibred, 120
Mibzel, 45
Miğlak, 66
Mîh, 113, 128
Mihdâ', 75
Mîh-ı çûpîn, 128
Mîh-i ahenîn-i büzürg ü dırâz, 113
Mih-i şâh-ı merdâne, 127
Mih-kûb, 127
Mihmân-hâne, 69, 80
Mihrâb, 28, 29
Mîkaa, 125
Mikbaza, 116
Miktal, 117
Mil, 130, 157, 170, 183
Mîl, 130, 157, 170, 183
Milât melât, 97
Milât- melât, 93
Milben, 96
Milkam, 62
Milvâ, 118, 141
Milvât, 126
Milzem, 117, 118
Minber, 29
Minhat, minhât, 119
Minkab, 118
Minkar, 116
Minkâr, 119
Minşâr, 117
Mirkat, 68, 69
Mis, 41, 100
Mis'ab, 41
Misfen, 120
Mishal, 121
Miskab ucu ve demiri, 118
Miskâl, 137
Mismâr, 113
Misyea, 127
Mişkât, 40
Mîtîn, 116, 117
Mitres, 64
Mîzâb, 41
Mîzâb ve nâvdân, 41
Mîzân, 122
Mizher ve ud, 139
Mizlâc, 66
Mizmâr, 138
Moloz, 93
Mor, 136
Mufaddad, 103
Muhavvata, 23
Muhavvata-ı dâhiliyye, 23
Muhavvata-ı hâriciyye, 23
Muhterif, 106
Murabbaa, 88
Murassa', murassa-ı taht'a(‘alî ve müzeyyen), 70
Musallâ, 42
Musandere, kapı ve duvarı yağmurdan hıfz için yapdıkları sundurma ve saçak, 72
Musattah, 74
Mûsîkâl, 137
Mûsîkâr, 137
Musluk, 1, 48, 49
Muştu'l-levhayn, 113
Mutallî ve tayyân, 109
Mutarrâ, 117
Mutrıb, 137
Mübeddin ve beddân, 109
Mühendis, 107
Mühendiz, 107
Mühre duvar yapıcı, 107
Mühre-i hâne, 72
Mülebbîn ve lebbân, 109
Müsteham, 44
Müşebbek, 1, 39, 40
Mütehazlık, 128
Mütevazza', 49
Müzehheb, 104

N

Nâkır, 139
Namaz kılınacak yer, 42, 147
Namâzgâh, 42
Nasl, 120
Nasl-ı maklûb, 120
Nâvdân, 41
Nây ve kamış, 138
Nây ve ney, 138
Nayije ve künk, 45
Nazr, (Nadr), 103
Neccâr ve fetîk, 108
Necîre, 60
Necrân, 64
Nefak, 56
Neftî, 136
Nekâre, 142
Nerdübân, 68
Nermî ve leğzânî, 126
Neşefe, 91
Neyzen, 137
Nısf, 129, 160, 171, 184
Nıtâk, 33
Nihân-hâne, 58
Nîm, 129, 160, 171, 184
Nîme, 130
Nisâb, 116
Nişân-ı bünyâd-ı sarây, 53
Nişân-ı cây-ı sarây, 53
Nişân-ı saray, 84
Nişân-ı tîr, nişân, yek-i tîr-i pertâv, 130, 157, 165, 184
Nizar nüzar, 103
Nukra, 103
Nukz- nıkz, 84
Nühâs, 100

O

Oba, 56
Ocak, 1, 75, 76
Od taşı, 90
Oda, 1, 54, 55, 56, 57, 58, 59
Ok atımı ve ok nişanı, 130, 157, 165, 184

Ol nesne ki anınla perdah olunur, 125
Oluk, 1, 41, 42
Oluk, mîzâb, 41
Omurga(onurga), 72
On iki mil yer, 130, 157, 163, 179
Ordu, pâzâr, 77
Otâk, 56

Ö

Ölçek, 130, 158, 167, 184
Ölçmek ve oranlamak, 107
Ölçüm, 128
Örgüçlü oda, 36

P

Pardû, 74
Pâre, 103, 130, 148, 149, 152, 163, 172, 173, 184, 185, 188
Pâre-i zer, 103
Parmak ucu, 129, 158, 164, 186
Pay, 130
Pây, 129, 149, 167, 184
Pâyçe-i der ve pâşine-i der, 62
Pâye, 68, 69
Pâye be-zîr, 69
Pâye-i be-bâlâ, 68
Pâye-i hışt ü seng, 68
Pâzâr, 77
Pehlû, 73
Pehnâ, 129
Pehnâyî, 129
Pek taş, 90
Pelvâze, 73
Pencere parmağı birbirine girmiş, 39
Perdah edecek âlet, 125
Perdahte olmuş, 125
Perde, 74, 143, 144
Perde-i der, 74
Perde-i sâz, 143
Perecık, 130
Pergâr, 123
Pergâr ve pergâl, 123
Pergel, 2, 123
Pervâze-i hâne ve sütûn, 75
Pervez tâk, 72
Pesküle, 66
Peşe, 21, 58
Peşe-hâne, 58
Peşeker, 106, 190
Peşşe-hânehâ, 58
Peşşehâneler, kiler, 58
Peykân-ı hâne, 120
Peymâne, 130, 158, 167, 184
Peymûden-i zemîn, 129
Pınar(binâr), 47
Pîrâmen, 24
pirinç, 45, 63, 101
Pirinç, 101
Pîrûze, 133
Pister-i bünyâz, 69
Pîşe, 21
Pîşe ve san'at, 21
Pîşever, 106
Pitk ve verye, 125
polad, 99
Pûlâd, 99
Pûlâz, 99
Puştîpan, 36
Pül ve pûl, 50
Pül-i büzürg, 50

R

Râbıta, 111
Raff, 75
Râh, 46, 88, 89
Rahâ, 83
Râh-ı âb ber zemîn ü der zemîn, 46
Rahne-i dîvâr ü cüz-i o, 23
Rahne-i zih, 73
Râkıde, 73
Râkûd, 48
Rasaf, 69
Ravza-i Mutahhara ve büyük şehir, 87
Rebâb, 140
Rebâbe, 140
Rehhâs, 107
Rende, 2, 119, 120
Reng, 132
Rengâmîz, 135
Resen-i çâder, 124
Resen-i dirâz, 124
Resen-i hurd, 124
Resen-i pâre-i köhne, 124
Resen-i tâfte, 124
Resm, 53
Reste, 77
Revângâh-ı âb, 42
Revşen, 1, 37, 38, 39
Revşen ve pencere ve çûb-ı pencere, 37
Revşen-i yek be dîger şüde, 39
Revzen, 37
Revzene, 37
Reze, 64, 65
Reze-i çenkâl, 64
Reze-i ner ü mâde, 64
Reze-i ziverîn, 64
Rezze, 64
Ribât, 80
Ricl'ül-bâb, 62
Ritâc, 61
Rivak, rüvâk, revak, 25
Rub', 129, 152, 172, 178
Rûd-ı bârîk, 140
Rûd-i sitebr, 140
Rumme, 124
Rustây, 87
Rûy, 101
Rûze ve zih ve târ, 140
Rükn, 84
Rütbe ve mertebe, 68

S

Sâbât, 60
Sâce, 36
Safâ, 92
Sâfe, 69
Safvân, 91
Sagâne, 141
Sahre, 90
Sahrîc, 44
Saht kebûd, 133
Saht sebz, 134
Saht sepîd, 132
Saht siyâh, 133
Saht sürh, 134
Saht zerd, 135
Sakf, 71
Sâkıl, 125
Sakîfe, 60
Sâkûr, 116
Sald, 90
Samanlı sıva balçığı, 97
Samanlık, 83
Sâmûr, elmas ve mâs, 132
San'at, 21, 123
San'at tarîkı ile kaldırmak, 123
Sanc, 144
Sancak, 40
Sâni', 106
Sap, 116
Sap deliği, 116
Sapsarı, 135
Sarây u zemîn ü dıraht, 53
Sarây ve serâ, 51
Sarây-ı direm-zen, 82
Sarây-ı erc, 81
Sarây-ı ferâh, 52

Sarây-ı rû-pûşiş, 52
Sarbun, anbar, 83
Sarh, 52
Sarı yakut, 135
Sâruc, 94
Sârûc, 48
Sâûr, 76
Savmaa, 79
Sâyeban, 60
Sâyebân ü teşîr ü çâr-tâk, 27
Sâyebân ve soffa ve çardak, 27
Sâyebân ve suffe ve tahta-pûş, 60
Saykal, sakl, sıkâl, 125
Saykale, 125
Sâzende, 136, 137
Sebeb, 124
Sebîke, 103
Sebîl ve sebîlhâne, 48
Sebk, 103
Sebz, 134
Secdegâh ve mezgit, 22
Sed ve seki, nişîmene(oturacak yer), 70
Sedd, 23, 24
Sefen, 120
Sefîd ve sepîd, 132
Sehm, 73
Sekk ve sekkî, 113
Sekne, 119
Sekne-i büzürg, 119
Sekne-i kûçek, 119
Semerkand, 66
Sencîden, 129
Sened, mesned, 36
Seng, 89, 90, 91, 92, 93, 107, 108
Seng-i âteş, 90
Seng-i âteş zene, 90
Seng-i büzürg, 90
Seng-i geç, 93
Seng-i hâre ve seng-i saht, 90
Seng-i kird, 92
Seng-i lağazân, 91
Seng-i pâşine, 91
Seng-i rîze, 92
Seng-i saht ü büzürg, 90
Seng-i sefîd ü pehen, 92
Seng-tırâş, 107, 108
Serâperde, 74
Serçe gözü mermeri, 105
Serdâbe, 58
Sereb, 58
Sergen, 75
Ser-i engüşt, 129, 158, 164, 186
Ser-i mâhe, 118
Serîr, taht, 70
Sınâat, 21
Sınık ve bozuk ve yıkık yer, 84
Sıva malası, 127
Sıvayıcı, 109
Sıyr'ul-bâb, 63
Sicim, 124
Sikâye, 48
Sikkesi yok gümüş pâresi, 103
Silsile, 66
Sîm, 103
Sîm-i bî-sikke, 103
Sîm-i güdâhte, 103
Sîm-i ham râ güdâzânîden, 103
Sîmîn, 103
Sirdâb, 58
Sitâre, 74
Siyâ', 97
Siyâh ve siyeh, 133
Si-yek, 129, 160, 173, 187
Sokak, 88
Somâki mermeri, 105
Su, 11, 42, 43, 49, 58, 83, 91, 96, 110
Su akacak yer, 42
Su değirmeni, 83
Su dökecek yer, 49
Su olduğu yeri bilici, 110
Su sov(ğ)udacak oda, 58
Sûfâr, 124
Suffa, 27, 28, 60, 70
Suffa-i çûpîn, 60
Sufr, 101
Sûhân, 120, 121
Sûhân-ı dürüst, 121
Sûk, 77
Sulb, 72
Sunbûr, 45
Sundurmalı önü açık çârtâk, 25
Sûr, 86
Surâdık, 74
Sûrâh-ı pâşine-i der, 62
Südde, 61
Südüs, 129, 148, 173, 187
Süllem ve mi'rac, 68
Sülme, 23, 24
Sülüs, 129, 160, 173, 187
Sülüsân, 129, 154, 173, 180
Sümün, 129, 158, 173, 181
Sürâh-ı teber ü tîşe, 116
Sürh ve sûrî, 134
Sütûn, 32, 33

Ş

Şâgird, 110
Şâhil, sâvil (şâkul), 124
Şâhrâh, 88
Şâhûl, 124
Şaîre, şaîr, şaâir, şaîrât, şaîre, 130, 149, 173, 188
Şâkûl, 124
Şâm mermeri, mermer-i Şâm, 105
Şâne-i dü tahta, 113
Şâri', 88
Şatan, 124
Şebbâke, 39
Şeh(i)r, 87
Şehir, 86, 87
Şehir duvarının önünde olan hendek duvarı, kal'a bârûsundan yâhud sûr-ı beldeden dûn ve kasîr, 86
Şehr, 87
Şehr-i kûçek ve miyân-ı şehr, 87
Şehr-i Resûlullah sallallahü teâlâ aleyhi ve selem ve şehr-i büzürg, 87
Şekird, 110
Şen etmek ve ma'mûr etmek, 79, 85
Şen, ma'mûr, 85
Şenlik, 85
Şerefe, 25, 26
Şeş-yek, 129, 148, 173, 187
Şezre, 103
Şıkk ve şatr, 130
Şıks, eşkâs, kıst, aksât, cüz', eczâ', kısım, aksam, 130
Şibe ve şebe, 101
Şibr, 129, 155, 173, 177
Şikâf-ı der, 63
Şikeste, 84
Şurefe, 25

T

Taban, 71, 74
Tâbân, 71
Tabl, 141
Tablek, 142
Tahmîn, 128
Taht, 30, 70, 71
Tahta, 37, 95, 113, 117, 120
Tahta kısdıracağı, 117
Tahta tarak(ğ)ı, 113
Tahtalar, 95
Tahte, 70, 95, 117
Tahte câme ve enbür-i erre, 117
Tahte'l-kal'a, sed ve seki ta'bîr olunan nişîmene, 70
Tahtehâ, 95

Taht-ı ârâste, 70
Tâhûne, 83
Tâk, 33, 34
Talel, 84
Tanbur, 138
Tanbûr, 138
Tanef, 72
Tarbozun(trabzan) parmaklıklarının aralıkları, 68
Tarîk, 88, 89
Târime, 56
Tarla, 52, 53
Tarla ve çiftlik makulesi mülk ve akar, 52, 53
Tartmak, 129
Taş, 36, 68, 89, 90, 92, 107
Taş basamak, 68
Taş yonucu ve taşçı, 107
Taşra havlı, 23
Taşra hıyâtı, 60
Tavanlı oda, 74
Tavîl, 129
Tâziyâne(tezene), 143
Teber, 115
Teber-i dü-serî, 115
Tefâric, 68
Temel, 31, 69
Temel döşemesi ve döşeme, 69
Tenef, 124
Tennûr, 76
Tennûr der-zemîn, 76
Terâzi(terezî, 122
Terâzû, 122
Terece ve oyma küçük kapı, 61
Terkez, 53
Teşîr, 70
Tığ, 120
Tıhâne, 83
Tıyn, 97
Tibr, 103
Tîg-i bâz-kerdîde, 120
Tîğ, 120
Tilmîz, 110
Timarhâne, 78
Timârhane, ilaç odası, 78
Tîr-i hâne, 73
Tîşe, 115
Tîz, 115
toka, 65
Tokmak, 2, 125, 127
Tokmak ve çekic, 125
Törpü (dörpi) ve keser, 120
Tuğla, 1, 95
Tûl, 129
Tûlânî, 129
Tûlen, 129
Tunbûr, 138
Tunç (tuc), 101
Tunub, 124

U

Ufak(uvak) taş, çakıl taşı, 92
Ukde, 129, 152, 174, 180
Umrân, 85
Urgân, 124
Usta, 105
Uzâdî, 129
Uzun, 129, 150, 173, 183
Uzunluğuna, 129
Uzunluk, 7, 129

Ü

Üsküdar mermeri, mermer-i Üsküdar, 105
Üsküffe, 27
Üsrüb, 100
Üsrüb üsrüf, 100
Üsrüb ve sürb, 100
Üst katta olan memşâ, çardak helâ, 49
Üst oda, 56
Üst reze, 64
Üstâd, 105, 106
Üstâd der kâr-ı hîş, 106
Üstâd-ı zeyrek, 105
Üstâz, 105
Üstü örtülü tahta sofa, 60

V

Vâlâz-i yek reste, 69
Vârin ve eriş, 129, 151, 175, 188
Vervâre-i ziverîn, 56
Veter, 73, 140, 141
Vetid, 127, 128
Vetid ve vedd, 128
Vetîs, 76
vezn, 129
Vezn, 129
Vîrân, 84
Vîrân olmak, 84
Vîrân şüden, 84
Visâde, 36

Y

Yâkût-ı ahmer, 135
Yâkût-ı asfâr, 135
Yâkut-ı ezrak, 134
Yâkut-ı kebûd, 134
Yâkût-ı sürh, 135
Yâkût-ı zerd, 135
Yan eyegü, 73
Yapıcı(yapucı), 107
Yapının ve gayrının temeli, 31
Yarım, 34, 129, 130, 160, 171, 184
Yasdık, 36
Yassı beyaz taş, 92
Yaz odası, 59
Yedü'l-fe's, 116
Yek cev, 130, 149, 173, 188
Yek der dîgergirih şüde, 39
Yek-deste, 119
Yekpâre huveyd ve yektahta ez-zemin, 131
Yek-pâre-i cây ve cây-i gâh, 52
Yek-reste, 69
Yemyeşil, 134
Yer ölçmek, 129
Yer tennûru ve ocak ve fırın, 76
Yer üstünde ve altında olan su yolu, 46
Yeşil, 105, 134
Yeşim mermeri, 105
Yol, 88, 89
Yukarıya gidecek basamak, 68
Yumşak veşîrgân, düz ve perdahte olmuş, 126
Yumuşak demir, kara demir, 98
Yüce köşk ve binâ-yı âlî, 52

Z

Zâfire, 63
Zâhid ve âbidler yeri, 79
Zahme ve tâziyâne, 143
Zâiga, 88
Zâmile, 141
Zâviye, 79, 84, 121
Zâviye ve tekye, 79
Zâviye-i hâdde, 121
Zâviye-i kâime, 121
Zâviye-i münferice, 121
Zeberced, 134
Zeheb, 103
Zeker, 99
Zemîn-i kişt, 52
Zemmâr ve kassâb, 137
Zencir-i der, 66
Zeng-i def, 142
Zeng-i der, 65
zer', 129
Zer, 103, 104, 131
Zer', 129, 131, 149, 175, 180

Zer ve zer-i tılâ' ve ârâyiş, 103
Zerd, 135
Zer-i dehdî çün zer-i ca'ferî, 104
Zer-i kimyâ, 104
Zer-i mensûb be-vâdi-i Ca'fer-âbâd ve zer-i hâlis, 103
Zer-i pâk, 103
Zer-i rüste, 103
Zer-i sav ve zer-i hurde, 103
Zerrîn, 104
Zîc, 144
Zih-i hâne, 73
Zile ve Amasiyye mermeridir, mermer-i ebrî, 105
Zinc, 144
Zîr, 58, 140
Zirâ', 129, 149, 151, 175, 180, 188
Zirâ', 131
Zirfîn, 64
Zîr-i zemîn, 58
Zuhruf, 103
Zukâk, 88
Zulle, 60
Züdûde ve perdahte, 125
Züdûden ve perdâhten, 125
Zümürrüd, 134
Züvane, 112
Züvâne ağacı, söve, 64
Züvâne ve zübâne ve züfâne, 112